Motto: „Dacă întâlneşti un om flămând pe malul mării, nu îi dărui un peşte; învaţă-l să pescuiască.”

Anonim.

Accesibilizarea informaţiei în bibliotecile publice româneşti – între necesitate şi normalitate

Dr. Adriana-Elena BORUNĂ

Lucrare realizată în cadrul proiectului *Sunetul paginilor*, proiect inițiat de Biblioteca Națională a României și susținut de către Fundația Orange

Cuprins

INTRODUCERE 3

CAPITOLUL 1 DIZABILITATE VERSUS ACCESIBILITATE. DELIMITĂRI CONCEPTUALE.REFLECȚIE CU PRIVIRE LA PROBLEMA DIZABILITĂȚII 5

CAPITOLUL 2 ŞANSELE UNUI ACCES EGAL LA INFORMAȚIE ÎN CONDIȚIILE ACTUALEI LEGISLAȚII PRIVIND ACCESIBILIZAREA INFORMAȚIEI 14

CAPITOLUL 3 TEHNOLOGII DE ACCES DESTINATE PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI VIZUALE..... 23

CAPITOLUL 4 DOCUMENTE ACCESIBILE PERSOANELOR CU DEFICIENȚE DE VEDERE. DE LA BRAILLE LA ERA DIGITALĂ 41

CAPITOLUL 5 - UTILIZATORII CU DEFICIENȚE DE VEDERE. NEVOI DE LECTURĂ. NEVOI DE INFORMARE. 88

CAPITOLUL 6 - BIBLIOTECA PUBLICĂ ŞI ACCESIBILITATEA. CÂTEVA MODELE DE BUNE PRACTICI 105

CAPITOLUL 7 BIBLIOTECA INTEGRATOARE. PROPUNEREA UNUI MODEL APLICABIL ŞI ÎN ȚARA NOASTRĂ 115

CONCLUZII 156

Introducere

În momentul de faţă accesibilizarea reprezintă nu numai o necesitate stringentă a societăţii ci ea constituie, în acelaşi timp, o posibilitate reală de dezvoltare a lumii în care trăim. Şi spunem acest lucru deoarece, creând un mediu accesibil tuturor, participăm cu toţii la evenimentele cotidiene, ne implicăm în desfăşurarea lor, căutăm soluţii şi le aplicăm în rezolvarea diferitelor probleme care inevitabil apar într-o lume normală. Aşadar este necesar, dar şi posibil să accesibilizăm spaţii, tehnologii, documente, informaţie, având în vedere 5 aspecte:

- Aspectul social: pentru persoanele cu dizabilităţi accesibilizarea constituie o oportunitate fără precedent pentru a participa comod şi deplin la activităţile societăţii. Datorită ei dispare orice inconvenient fizic sau informaţional, şi pentru prima dată în istorie persoanele cu dizabilităţi pot exercita aceleaşi sarcini în condiţii similare persoanelor valide. În felul acesta, se creează noi opţiuni de comunicare, de interacţiune şi lucru, care în alte condiţii ar fi fost deosebit de dificil sau chiar imposibil de realizat.
- Aspectul personal: de-a lungul vieţii, fiecare dintre noi ar putea suferi episoade nefericite, momente în care o persoană validă devine persoană cu dizabilităţi şi, chiar dacă de multe ori aceste momente sunt de scurtă durată, este foarte posibil ca multe persoane, odată cu înaintarea în vârstă, să îşi piardă anumite abilităţi astfel încât să aibă nevoie de produse şi servicii accesibile.
- Aspectul tehnic: în zilele noastre noile tehnologii permit crearea de informaţie accesibilă. Numai dacă s-ar respecta câteva cerinţe, ar fi extrem de la îndemână crearea de informaţie accesibilă fără costuri suplimentare.
- Aspectul financiar: iniţierea unui proiect accesibil nu are de ce să fie mai costisitoare. Şi chiar dacă aşa ar fi, nu este investiţia iniţială cea care determină viabilitatea sau succesul proiectului, ci relaţia dintre cost şi beneficiu.
- Aspectul legal: cu toate că există o clară tendinţă ca toate ţările să dezvolte un cadru legislativ şi norme specifice, actualmente există o mare neconcordanţă între aceste ţări.

Pe de altă parte, dintre aspectele abordate în ultima perioadă, un rol deosebit de important a fost constituit de luptă împotriva discriminării, iar una dintre principalele expresii ale discriminării este reprezentată de dificultatea sau imposibilitatea integrării în mediul educaţional, profesional sau chiar în mediul social în general. Acest lucru este provocat de numeroase obstacole, fie de natură fizică, fie de natură informaţională sau comunicaţională. Cu toate că în ultima decadă s-au depus eforturi considerabile în scopul eliminării acestor bariere, rezultatele acestora, deşi pozitive, nu au fost suficiente dată fiind complexitatea şi magnitudinea sarcinii.

Provocarea unui schimb social şi reconfigurarea unei lumi pe care în bună parte am moştenit-o, este o sarcină extrem de dificilă, despre care ne permitem să afirmăm, având ca bază experienţa dobândită, că implică 3 aspecte fundamentale: voinţă a schimbării, tehnologie şi strategie. Îmbunătăţirea accesibilităţii solicită asumarea de revendicări din partea cetăţenilor afectaţi şi recunoaşterea avantajelor acestei îmbunătăţiri pentru toţi (voinţă), analiza în mod adecvat a problemelor, cercetarea şi găsirea de soluţii adecvate (tehnologie) şi planificarea acţiunilor corectoare în concordanţă cu mediul social şi politic (strategie).

Din această perspectivă un plan de accesibilitate reprezintă o strategie care, sprijinită de tehnologia adecvată, permite materializarea acestei voinţe de schimbare şi îmbunătăţire.

Considerăm că lucrarea de faţă reprezintă o treaptă în elaborarea unui plan cu o asemenea expectativă: crearea şi dezvoltarea unui mediu accesibil pentru toţi, indiferent de vârstă, sex, naţionalitate sau dizabilitate.

Ne propunem aşadar să aprofundăm şi să împărtăşim situaţia accesibilizării informaţiei în România, având în vedere instrumentele şi politicile existente la nivel european. Finalitatea lucrării de faţă va consta în definirea câtorva iniţiative sau reforme necesare în avansarea procesului de eliminare a barierelor, în special a acelora care împiedică accesul persoanelor cu dizabilităţi vizuale în mediul cultural/educativ.

Ne propunem aşadar să oferim o prezentare teoretică a modalităţilor de accesibilizare a informaţiei din biblioteci, precum şi o serie de recomandări metodologice de accesibilizare a acestora, subliniind modificările ce trebuie realizate, atât din punctul de vedere al accesului fizic, cât mai ales din punctul de vedere al accesului la informaţie, astfel încât produsele şi serviciile lor să fie disponibile tuturor.

Ne dorim ca această cercetare să constituie o treaptă fundamentală a unui proces ce va continua într-un plan general de accesibilizare, odată înţelese şi dezbătute diversele perspective ale temei. Să considerăm lucrarea de faţă o invitaţie la cunoaştere, reflecţie şi la implicare a tuturor acelora care, dintr-un motiv sau altul, resimt mediul în care trăiesc ca pe unul neprietenos şi, în special, a tuturor acelora care sunt responsabili de condiţiile de accesibilizare a mediului, dezbătând tehnici şi stabilind strategii, în scopul unei eliminări efective a barierelor care să permită depăşirea discriminării şi îmbunătăţirea calităţii vieţii tuturor.

Capitolul 1
Dizabilitate versus accesibilitate. Delimitări conceptuale.Reflecţie cu privire la problema dizabilităţii

De multe ori o dizabilitate este percepută ca fiind o problemă proprie a unei persoane, fără a se avea în vedere faptul că ar putea fi vorba despre un întreg sistem de restricţii sociale cu care se confruntă diferiţi indivizi a căror situaţie fizică nu a fost contemplată în momentul realizării infrastructurii vieţii sociale. Acest lucru se întâmplă chiar dacă se are în vedere faptul că în funcţie de rapoartele Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii un procent de aproximativ 10% din populaţia unei ţări se confruntă cu un anumit tip de discapacitate de natură fizică sau psihologică severă care le restricţionează dezvoltarea autonomă a vieţii lor personale.

Dizabilitatea reprezintă condiţia unui subiect care îşi desfăşoară activităţile în funcţie de existenţa sau nu a anumitor bariere externe individului. Suportul fizic necesar pentru exercitarea anumitor funcţii umane poate fi suplinit în momentul de faţă, aproape în totalitate şi într-un mod eficient, de produsele tehnologice. Cu toate acestea, dizabilitatea a fost pentru o perioadă de timp îndelungată imaginea unui subiect care se vede pe sine însuşi în imposibilitatea de a executa activităţile dorite. Această frustrare care de multe ori structurează identitatea unei persoane cu o anumită deficienţă fizică sau psihologică îşi are originile în diferite situaţii. Pe de o parte ea rezidă în autolimitarea subiectului în cauză care se supune unui „nu pot” în locul unui „eu vreau”. Pe de altă parte, persoana în cauză îşi poate desfăşura activitatea într-un mediu sociocultural care reprimă „eu vreau”, înlocuindu-l cu „nu poţi”.

Identitatea unui subiect este un construct social, reprezintă fructul interrelaţionării dintre experienţa individuală, recunoaşterea de către cei apropiaţi şi instituţiile sociale. Urmând modul de gândire al lui Foucault, instituţiile sociale predefinesc indivizii pe care îi reprezintă. Astfel, persoanele cu dizabilităţi au format, până la jumătatea secolului al 20-lea, grupul celor care nu sunt capabili să facă, grupul neproductivilor, al persoanelor privite cu un sentiment de milă. Aşadar persoanele cu dizabilităţi erau stigmatizate, considerându-se că sunt deţinătoarele unei patologii de neînţeles care le transformă într-o povară a familiei, dar şi a societăţii în general. În cel mai bun dintre cazuri, aceste persoane puteau fi integrate în instituţii care să le protejeze şi care le adăposteau, oferindu-le un nivel minim de educaţie.

Nici în momentul de faţă fenomenul excluderii sociale a persoanelor cu dizabilităţi ca opus celui de integrare socială nu este străin societăţii în general şi evident nici bibliotecilor în special. Excluderea socială a fost definită ca fiind un proces de deteriorare a reţelelor de integrare socială şi

familială, care îi restricţionează unei persoane accesul la bunurile culturale. Excluderea socială îşi are originile în sistemul psihologic al subiecţilor, în credinţele şi emoţiile lor, culminând cu separarea unei fiinţe umane de nucleul comunităţii sale. În cadrul acestui proces acela care este nominalizat ca fiind diferit devine diferit, devine antagonic şi chiar poate fi considerat o adevărată ameninţare socială. Aşadar cea care construieşte subiectul cu dizabilităţi este societatea din care acesta face parte, gradul deficienţei depinzând întotdeauna de contextul social, de barierele sau facilităţile pe care aceasta le oferă. Considerarea celuilalt ca antagonic şi de neînţeles provoacă atitudini de indiferenţă, izolare, lipsă de încredere sau excludere. Alte sentimente ambigue, cum sunt de exemplu hiper protecţia sau compasiunea, pot fi de asemenea nocive. Cu alte cuvinte, o societate care priveşte persoana cu dizabilităţi ca pe una care trebuie izolata sau în cel mai bun caz protejată, nu îşi va pune problema creării unei infrastructuri adecvate integrării sale. Societăţile care consideră că persoanele cu dizabilităţi pot contribui la bunul mers al societăţii respective, ajutând la dezvoltarea ei, vor dezvolta o infrastructură integratoare, care să asigure o viaţă normală tuturor cetăţenilor, indiferent că sunt cu sau fără dizabilităţi. Poate că un început al unei schimbări ar fi acela de a fi receptivi la propriile noastre dorinţe şi sentimente. Astfel ar fi mai uşor să înţelegem ce simt şi doresc ceilalţi.

În contextul luptei sale pentru recunoaşterea drepturilor sociale şi politice ale femeilor, Simone de Beauvoir afirma în anul 1972 „este un lucru adevărat faptul că eliberarea femeii duce la noi tipuri de relaţii între indivizi, ce ar putea să schimbe atât bărbaţii cât şi femeile. Este necesar ca femeile să fie recunoscute, lafel ca şi bărbaţii, ca fiinţe umane depline. Diferenţele care există între ei nu sunt mai semnificative decât diferenţele individuale care ar putea exista între femei sau între bărbaţi". Relaţionând aceste cuvinte cu dizabilitatea, constatăm că este vorba despre apărarea şi mai ales asumarea idealului recunoaşterii fiinţei umane ca o fiinţă deplină, acceptând întreaga paletă a diferenţelor care ne caracterizează pe fiecare dintre noi.

Astfel, considerăm că existenţa unor instituţii, inclusiv existenţa unor biblioteci destinate în mod special persoanelor cu dizabilităţi generează, în majoritatea cazurilor, spaţii sociale închise, în care au acces persoanele considerate în mod intrinsec anormale. Luând ca exemplu cazul particular al bibliotecilor destinate persoanelor nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere, se observă o cultură instituţională care, mai mult decât să atragă, înlătură orice încercare a unei persoane din exterior de a se apropia de persoanele pe care le protejază. Cu alte cuvinte, aceste instituţii se opun oricărei încercări de apropiere a persoanelor care nu sunt nevăzătoare sau care nu au deficienţe de vedere severe şi în acelaşi timp par că încearcă să îşi izoleze utilizatorii de contactul cu lumea exterioară. Se produce în acest mod şi în aceste instituţii fenomenul de limitare prezent de asemenea în şcolile speciale, aziluri, etc. În loc să încerce să îi integreze în societatea contemporană cât mai curând

posibil, aceste instituţii par să îi izoleze, stimulându-i în sensul reproducerii propriilor lor limitări. Pentru a fi posibilă schimbarea, este necesară conştientizarea diferenţei de cultură şi valoare dintre oameni, în acelaşi mod în care diferenţiem persoanele în funcţie de prezenţa sau absenţa anumitor capacităţi. Astfel propunem un discurs pe care îl vom numi integrator valabil atât la nivel public, cât şi la nivel privat. L-am numit integrator pentru că recunoaşte în egală măsură drepturile persoanelor cu dizabilităţi pornind de la acceptarea limitelor lor, punând accent pe valorificarea potenţialului acestora. Acest discurs este critic şi constructiv în egală măsură, denunţă, dar şi propune. Denunţă formele culturale de discriminare fondate pe un semnificat care exclude şi care se exprimă prin intermediul unui lexic particular (termeni precum special sau cu probleme) sau prin epitete care se utilizează pentru a agresa, sau a insulta o altă persoană. Însă în acelaşi timp discursul propune o schimbare, o transformare pozitivă, având la bază ideea că toţi putem fi într-o mai mare sau mai mică măsură, într-un moment sau altul în imposibilitatea de a ne îndeplini sau de a ne realiza în totalitate proiectele, fie din motive personale, fie din cauza unor bariere sociale, culturale sau economice cu care ne confruntăm. Pentru început este necesară, aşa cum am mai spus, conştientizarea existenţei acestor bariere şi acţionarea în scopul depăşirii lor.

Handicap, dizabilitate sau nevoi speciale?

Putem susţine oare că suntem egali? Cu siguranţă, nu. Ne naştem diferiţi şi trăim diferit, în funcţie de harurile cu care am fost înzestraţi. Inegalitatea este o realitate de zi cu zi cu care învăţăm să trăim. Probabil că una dintre cele mai acute şi vizibile forme ale inegalităţii este handicapul/dizabilitatea/deficienţa.

Handicap, nevoie specială, invaliditate, infirmitate sau dizabilitate – pentru cei implicaţi prea puţin contează!

Totuşi, întrucât în ţara noastră termenul handicap are şi conotaţii negative, vom utiliza, pe parcursul acestei lucrări, cu precădere sintagma persoane cu dizabilităţi.

Vom considera persoanele cu dizabilităţi acele persoane cărora, în urma unor afecţiuni fizice, senzoriale sau mentale, le sunt diminuate sau le lipsesc abilităţile de a desfăşura în mod normal activităţi cotidiene, necesitând măsuri de protecţie în sprijinul recuperării, precum şi mai ales ajustări ale mediului şi adaptări ale informaţiei în scopul integrării şi incluziunii sociale.

Nu vom susţine ideea conform căreia persoanele cu dizabilităţi sunt fiinţe invalide, inapte să desfăşoare activităţi cotidiene, încadrate în lumea celor care nu sunt normali şi al căror scop în viaţă

este acela de a rămâne închişi în casă sau în centre speciale, îngrijiţi sau hiperprotejaţi de către familiile lor, fără a avea pretenţii mai înalte decât nevoile de la baza piramidei lui Maslow.

Dizabilităţi vizuale

Concret, persoanele cu dizabilităţi vizuale, pentru că la ele ne vom referi pe parcursul lucrării, sunt acele persoane care fie au deficienţe de vedere, rest de vedere sau suferă de lipsa totală a vederii.

Pentru a defini acest concept, diferitele organizaţii au stabilit următoarele criterii:

- OMS (Organizaţia Mondială a Sănătăţii): persoana nevăzătoare este aceea a cărei acuitate vizuală este mai mică de 3/60 (0,05)[1].
- ONCE: acuitate vizuală egală sau mai mică decât 0,1 (1/10 scală Wecker) obţinută în urma celei mai bune corecţii optice posibile la ambii ochi şi cu un pronostic minim de îmbunătăţire[2].

Într-o formă mai pragmatică, în manualul de integrare a studenţilor cu dizabilităţi în Universitatea Autonomă din Barcelona[3], se defineşte ca fiind deficientă de vedere persoana la care se constată absenţa totală a vederii sau persoana care, cu niciunul dintre ochi, nu poate număra degetele unei mâini de la o distanţă de 4,5 metri cu ochelari adecvaţi.

Constatăm aşadar că dizabilităţile vizuale mai sus menţionate împiedică lectura pe alte căi decât simţul tactil (folosind alfabetul Braille) şi auzul (folosind conţinut sonor). Cercetarea de faţă este de asemenea aplicabilă şi persoanelor cu rest de vedere care, deşi nu reprezintă centrul studiului, ar putea beneficia de tehnologiile de acces explicate sau chiar de reformarea conţinutului informaţional propusă.

De la dizabilitate la accesibilitate – câteva definiţii

În prezent, de cele mai multe ori, alături de dizabilitate, apare şi conceptul de accesibilitate. Acest concept a evoluat foarte mult în ultimii ani. Este bine ştiut faptul că modelul tradiţional vedea

[1] MUNOZ, J. A. Carencias y oportunidades de la I+D para la innovación en ayudas técnicas para las personas con deficiencias visuales. În: J. VIDAL; J. PRAT; C. RODRIGUEZ-PORRERO; J. SANCHEZ; P. VERA (coord.). *Libro blanco I+D+I al servicio de las personas con discapacidad y las personas mayores.* Valencia: Instituto de Biomecánica de Valencia, 2003. pp. 179-199. Disponibil pe Internet la adresa: <http://www.infodisclm.com/documentos/accesibilidad/lblanco_disc_mayores.pdf>.]

[2] *Idem.*

[3] LABORDA, C. Docència universitària i necessitats especials. Bellaterra: Fundació Autònoma Solidària, 2005. Disponibil pe Internet la adresa: <http://www.uab.es/Document/guiafas.pdf>.]

dizabilitatea ca pe ceva respingător, determinând în consecinţă respingerea sau în cel mai bun caz privirea cu milă a persoanelor afectate[4].

Actualmente dizabilitatea este definită ca fiind o neajustare între individ şi mediul în care acesta trăieşte şi îşi desfăşoară activitatea. Se promovează în acelaşi timp un model de integrare şi de participare a respectivului individ la viaţa societăţii.

În ce priveşte accesibilitatea, dacă în trecut aceasta se referea în mod special la facilitatea cu care se accede sau se interacţionează cu mediul fizic, dezvoltarea societăţii informaţiei a dus la evoluţia conceptului de accesibilitate către reconsiderarea lui avându-se în vedere noile realităţi. Natura accesului la informaţie este în mod radical diferită de accesibilitatea fizică întrucât în mediul informaţional lucrurile devin mult mai complexe, ele nefiind exclusiv dependente de timp sau de costuri, ci ţinând cu precădere de disponibilitatea arhitectului informaţional. În centrul Marilor schimbări care se produc, se găseşte disocierea, din ce în ce mai evidentă, dintre loc şi funcţionalitate. Activităţile au în vedere mai curând persoana decât locul. Aşadar, accesibilitatea în mediul informaţional nu este o chestiune teritorializată.

Accesibilizarea informaţiei, între necesitate şi posibilitate

Studiile de specialitate au arătat că aproximativ 80 – 85% din informaţia pe care o primeşte o persoană se face prin intermediul vederii. Pe măsură ce societatea modernă evoluează, importanţa informaţiei vizuale creşte foarte mult în comparaţie cu ceea ce era în trecutul apropiat. Astfel dizabilitatea vizuală devine cu atât mai gravă cu cât majoritatea informaţiilor tinde să se adreseze numai celor care văd.

Putem spune că începutul informaţiei accesibile nevăzătorilor poate fi identificat cu momentul apariţiei alfabetului Braille inventat de francezul cu acelaşi nume.

Louis Braille s-a născut în satul Coupvrai,, în apropierea Parisului, la data de 4 ianuarie 1809 şi a trecut în nefiinţă la data de 6 ianuarie 1852. Aceste date „rotunde” au provocat, pe bună dreptate, o multitudine de discursuri comemorative şi în acelaşi timp elogiatoare la adresa creatorului francez, discursuri ce subliniază importanţa sistemului de scriere-citire creat. Însă aceste discursuri sau elogiile sincere nu sunt suficiente; este necesar ca cele 6 puncte care compun alfabetul Braille să treacă dincolo de discursul câtorva persoane, ajungând sub degetele tuturor. De aceea considerăm că ne confruntăm cu o sarcină stringentă: să proiectăm acţiuni concrete care să

[4] BLANCO, E. Las políticas para la promoción y protección de los derechos de las personas con discapacidad. În: *Revista General de Información y Documentación*, 16(1), 2006, pp. 29-37. Disponibil pe Internet la adresa: <http://www.ucm.es/BUCM/revistas/byd/11321873/articulos/RGID0606120029A.PDF>.]

trezească interesul pentru alfabetul Braille, apropiindu-l de milioanele de persoane cu dizabilităţi vizuale din întreaga lume care în momentul de faţă ignoră existenţa sa. În prezent, cititoarele de ecran, despre care vom vorbi pe larg în capitolul destinat tehnologiilor de acces, permit consultarea în mod independent a diferitelor programe şi aplicaţii informatice pe care le utilizează frecvent persoanele valide. Integrarea deplină în această lume, constituie un pas extrem de important în participarea la activităţile comunităţii, însă nu trebuie să pierdem din vedere faptul că prima şi cea mai importantă rămâne invenţia Braille, mai în vigoare ca oricând, fără de care noile tehnologii de acces şi noile aplicaţii nu ar fi nici pe departe ceea ce sunt astăzi. În fapt fără acest sistem, cum ar fi fost posibilă abandonarea condiţiei de victime a nevăzătorilor, a milei sau a autocompasiunii? Cum ar fi fost posibil să ajungem la ceva care în momentul de faţă ni se pare banal, dar care în trecut era considerat o culme de neatins şi care continuă să rămână aşa pentru toţi aceia din ţările mai puţin dezvoltate ale lumii: alfabetizarea? Şi mai ales cum ar fi fost posibile educaţia, alegerea şi exercitarea unei profesii, informarea cotidiană, activităţile de timp liber, etc. pe scurt integrarea în societate şi în cultură într-o manieră liberă şi independentă?

Însă trebuie să subliniem faptul că avantajele braille se extind nu numai la aceste aspecte considerate esenţiale pentru fiinţa umană; includ de asemenea şi alte aspecte pe care la o primă vedere le-am putea cataloga drept triviale, dar care în realitate pot fi extrem de importante deoarece sprijină stabilirea de relaţii interumane şi deci socializarea. Graţie acestui cod tactil, perfect adaptat buricelor degetelor, jucăm cărţi, şah sau ne recunoaştem cd-urile preferate.

Deşi multe sunt persoanele care afirmă că sistemul Braille este deja obsolet, că a avut momentul său de glorie, însă actualmente aparţine trecutului, ne vom permite să îi contrazicem, considerând că noile tehnologii nu neagă alfabetul Braille, aşa cum nici alfabetul Braille nu neagă noile tehnologii; sunt pur şi simplu medii complementare. Este ca şi cum persoanele valide utilizatoare ale computerului i-ar nega importanţa alfabetului latin. Astfel suntem de părere că adevărata integrare şi independenţa merg mână în mână cu o bună formare tiflologică (sistem braille, tehnologii de acces, formate accesibile).

Este de asemenea adevărat faptul că, transformările provocate de dezvoltarea tehnologiilor informaţionale şi comunicaţionale (tic) au avut repercusiuni asupra comunităţii persoanelor cu diferite dizabilităţi.

În opinia noastră, pentru persoanele cu dizabilităţi, accesibilitatea tehnologiilor informaţionale şi implicit a conţinutului informaţional electronic, presupune ca aceste tehnologii/informaţii (echipamente informatice hardware şi software, pagini web, documente electronice, etc) să poată fi utilizate de către persoanele cu dizabilităţi, indiferent de tipul dizabilităţii lor şi în egală măsură să poată fi folosite şi de către utilizatorii valizi.

Accesibilitatea în contextul digital şi importanţa sa

Accesul la informaţie este un drept fundamental al omului, înţelegând conceptul de informaţie în sensul său cel mai Amplu, incluzând formare continuă, cultură, precum şi timp liber. Informaţia se distribuie în principal prin intermediul cuvântului scris, iar persoanele cu dizabilităţi pot avea acces la aceasta (pe hârtie sau cu ajutorul unui computer) numai în condiţiile în care prezentarea acesteia este, într-un sens sau altul, adaptată. Pentru a evita excluderea socială, persoanele cu dizabilităţi, ca şi toate celelalte, au dreptul de a consulta acelaşi material ca şi concetăţenii lor, în acelaşi timp şi fără costuri suplimentare.

În lumea informaţiei şi a documentelor, formatul digital oferă noi posibilităţi de accesibilitate. Informaţia digitală este foarte uşor manipulabilă, în felul acesta acelaşi conţinut informaţional putând fi oferit unor utilizatori diferiţi folosind moduri de prezentare diferite, în funcţie de deprinderile sau preferinţele utilizatorilor. Cu toate acestea, este necesar ca informaţia digitală să fie întotdeauna consultată cu ajutorul unui aparat şi a unui soft-ware, care funcţionează ca mediator între utilizator şi informaţie şi că acestea ar putea afecta la un moment dat relaţia dintre utilizator şi informaţia pe care o consultă.

Conştienţi de acest nou context, Open eBook Forum[5] defineste accesibilitatea ca fiind "calitatea sau stadiul unui document, produs, serviciu, etc de a fi utilizabil de către o persoană cu dizabilităţi, iar gradul de utilizare este facilitat prin intermediul unor caracteristici incorporate sau al unor tehnologii asistive la îndemâna respectivului utilizator".

Raman (1994)[6], unul dintre primii cercetători în domeniul accesibilităţii digitale, consideră că în definiţia documentului accesibil este de neevitat includerea software-ului. Astfel, un document este accesibil daca ţine seama de următoarele elemente:

- cantitatea informaţiei structurate captată în codificare;
- gradul în care acea informaţie structurată este disponibilă şi pentru alte aplicaţii;
- disponibilitatea unui software adecvat pentru a procesa respectiva structură.

În această definiţie este inclus de asemenea şi un nou concept, cel de structurare. Structurarea este un concept cheie în accesibilizarea documentelor, ea fiind aceea care va permite

[5] OeB (Open eBook Forum) A framework for the epublishing ecology. Public Comment Draft. Version, 2000. Disponibil pe internet la adresa : <http://www.idpf.org/doc_library/ecology/A%20Framework%20for%20the%20Epublishing%20Ecology.pdf>.]

[6] RAMAN, T. V. Audio system for technical readings. Cornell University, Faculty of the Graduate School, 1994. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.cs.cornell.edu/home/raman/aster/aster-thesis.ps>.]

navigarea în interiorul informaţiei căci pentru a fi accesibil un document trebuie să ofere, pe lângă posibilitatea citirii lui şi faptul de a permite navigarea în interiorul său.

- design-ul pentru toţi: reprezintă activitatea prin intermediul căreia se obţin sau se proiectează de la origine şi atâta timp cât acest lucru este posibil, mediile, procesele, bunurile, produsele, serviciile, obiectele, instrumentele sau dispozitivele, în aşa fel încât să poată fi utilizate de către toate persoanele.

Pornind de la aceste concepte se poate spune că din perspectiva design-ului pentru toţi se poate ajunge la obţinerea accesibilităţii universale şi odată cu aceasta normarea în ceea ce priveşte accesul tuturor în instituţii. A proiecta pentru toate categoriile de persoane, departe de a însemna a crea medii specifice persoanelor cu dizabilităţi (în cadrul cărora ar putea apărea elemente care ar părea stranii pentru utilizatorii valizi), constă în a crea medii care ar putea fi utilizate cu normalitate de către toate persoanele, indiferent de caracteristicile lor fizice, senzoriale sau intelectuale, fără ca acest lucru să distorsioneze posibilitatea utilizării normale pentru populaţie în general. În plus, a fost demonstrat faptul că estetica respectivului mediu, produs, etc, nu are de suferit odată cu aplicarea design-ului pentru toţi. Astfel se pot obţine infrastructuri accesibile tuturor fără a fi necesară renunţarea la canoanele de bun gust.

Considerăm că o societate dreaptă şi democratică trebuie să permită ca toate persoanele să se poată implica în orice activitate a vieţii cotidiene în mod independent, iar pentru atingerea acestui obiectiv este fundamentală evitarea proiectelor ce nu permit accesul tuturor membrilor.

Aşadar, apărut cu peste 10 ani în urmă, conceptul de design universal este definit în prezent în diversele platforme ale UE astfel: "Design-ul pentru toţi înseamnă conceperea, dezvoltarea şi comercializarea de produse, servicii, sisteme şi ambiente folosite de un segment de utilizatori cât mai larg. Aceasta se poate realiza creând fie produse, servicii şi aplicaţii potrivite pentru cât mai mulţi utilizatori, fără nicio modificare, fie produse care se adaptează uşor pentru utilizatori diferiţi, fie produse cu interfeţe standard care pot fi accesate doar cu ajutorul unor mecanisme de interacţiune specializate"[7]. Cu alte cuvinte design-ul universal reprezintă o paradigmă relativ nouă a design-ului, ce acţionează în direcţia dezvoltării produselor şi serviciilor cu acces facil pentru un număr cât mai mare de persoane şi pentru o categorie cât mai diversificată a lor, fără a fi necesară adaptarea sau reproiectarea lor într-o formă specială.

Accesibilitatea trebuie înţeleasă ca un concept extrem de amplu care include aspecte fizice, sociale, culturale şi comportamentale. De aceea este foarte important ca instituţiile să îşi

[7] Design for all/design for everybody/universal design. Disponibil pe internet la adresa: http://www.scritube.com/stiinta/arhitectura-constructii/Design-for-alldesign-for-every1052222317.php

îndeplinească funcţia socială având în vedere design-ul universal, astfel încât toate categoriile de utilizatori să poată beneficia de serviciile pe care le oferă.

Capitolul 2
Şansele unui acces egal la informaţie în condiţiile actualei legislaţii privind accesibilizarea informaţiei

Accesibilitatea nu este un concept abstract, ci unul cât se poate de aplicat, cu o mare incidenţă socială, aşa cum o arată şi statisticile demografice ale persoanelor cu dizabilităţi. Acesta este motivul pentru care conceptului mai sus menţionat i se acordă o atenţie deosebită atât din partea iniţiatorilor diferitelor politici ce vizează informaţia, cât şi din partea organismelor internaţionale de standardizare.

În ultimii ani, la nivel internaţional există o avalanşă de legi şi norme ce vizează accesibilizarea şi dreptul la informare al persoanelor cu dizabilităţi. Această avalanşă are în principal două cauze: pe de o parte sensibilizarea crescândă a societăţii cu privire la grupurile minoritare sau dezavantajate, iar pe de altă parte dorinţa politică şi socială ca niciun sector al societăţii să rămână în afara noii societăţi a informaţiei care se formează. Dificultăţile de acces la informaţie sunt prezentate ca fiind una dintre principalele bariere care trebuie depăşite pentru a face faţă noilor cerinţe ale societăţii.

Considerăm că aceste politici, dincolo de a fi elaborate şi implementate ca fruct al altruismului social, ar trebui să urmărească în primul rând creşterea numărului populaţiei active dintr-o ţară şi în acelaşi timp dezvoltarea abilităţilor în utilizarea noilor tehnologii, având ca obiectiv menţinerea competitivităţii într-un context internaţional în care abilităţile tehnologice sunt un element diferenţiator în atingerea succesului.

Iniţial, acţiunile guvernamentale au fost îndreptate exclusiv către colectivul persoanelor învârstă, unul dintre cele mai vizibile şi mai autoorganizate din societate. Ulterior, contextul legislativ şi normativ a căpătat amploare, până la adoptarea unei viziuni mai generaliste, care cuprinde toate colectivele persoanelor cu dizabilităţi, facilitând integrarea lor în mediul educaţional, în mediul profesional şi în activităţile de zi cu zi.

Politicile prodizabilităţi au evoluat de la un model tradiţional, în care dizabilitatea era o caracteristică proprie unei persoane care era exclusă şi căreia i se oferea sprijin prin intermediul politicilor de întrajutorare, trecând apoi printr-un model medical în care dizabilitatea era obiect al intervenţiei, iar politicile erau orientate către reabilitare, ajungându-se la modelul actual, în care dizabilitatea este văzută ca o nesincronizare între individ şi mediul în care îşi desfăşoară activitatea şi unde politicile se orientează către facilitarea exercitării drepturilor cetăţeanului .

Contextul internaţional

În momentul de faţă, la nivel internaţional, două sunt directivele cele mai importante: Convenţia Naţiunilor Unite cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilităţi şi normele publicate de către Iniţiativa pentru Accesibilitate Web (WAI) a consorţiului World Wide Web (W3C).

Convenţia Naţiunilor Unite cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilităţi, aprobată în data de 13 decembrie 2006, este primul tratat de drepturi ale omului aprobat în secolul XXI şi constituie o schimbare paradigmatică în atitudinile cu privire la persoanele cu dizabilităţi, pentru că are în vedere atât drepturi economice, cât şi sociale şi culturale. În Convenţie, accesibilitatea este citată ca principiu general (articolul 3, alineatul F), se insistă asupra facilitării accesului la tehnologiile asistive (articolul 3, alineatul G) şi la oferirea de informaţii în formate accesibile cu privire la aceste tehnologii (articolul 3, alineatul H). În plus, statele care au aderat la această convenţie, îşi asumă garantarea accesului la tehnologiile informaţiei şi ale comunicării, precum şi promulgarea unor norme minime de accesibilitate ce vizează instalaţiile şi serviciile deschise publicului sau de utilitate publică (articolul 9).

Anterior Convenţiei Naţiunilor Unite, erau în vigoare Normele Uniforme cu privire la Egalitatea de Şanse pentru Persoanele cu Dizabilităţi, aprobate în decembrie 1993, care prevedeau faptul că este necesar ca serviciile de informare şi documentare să fie accesibile (articolul 5,) şi că era necesar ca statele să stimuleze mediile de comunicare accesibile (articolul 6).

Directivele publicate de către Iniţiativa pentru Accesibilitate Web (WAI) a consorţiului World Wide Web, cu toate că nu au caracter normativ sau legal, au fost incluse într-o formă aproape mimetică în legislaţia multor state.

Directivele publicate de către Iniţiativa pentru Accesibilitate Web vizează, în principiu, doar web-ul, însă, fiind acesta unul dintre principalele canale de difuzare a informaţiei, transcendenţa sa este enormă. Această iniţiativă recomandă eliminarea barierelor din informaţia transmisă prin intermediul web. În acest sens, se oferă direcţii pe următoarele teme:

- instrumente de autor: acele instrumente care se folosesc pentru a crea conţinut web. WAI a publicat o serie de direcţii care promovează ideea de accesibilitate a conţinutului creat, precum şi a instrumentelor utilizate în vederea creării respectivului conţinut. Este vorba despre directivele ce vizează accesibilitatea instrumentelor de autor (atag).

- programe ale utilizatorilor: acele instrumente care se folosesc pentru a consulta web-ul, cum sunt sistemele de navigare, sistemele de lectură RSS, etc. Directivele care fac referire la acestea şi care susţin să fie permisă o interacţiune accesibilă sunt directivele pentru accesibilitatea programelor utilizatorilor (UAAG).

- conţinut web: textul, graficele şi conţinutul multimedia din web. Aceste aspecte sunt stipulate în directivele de accesibilitate a conţinutului web (WCAG) şi au fost cele care au avut ulterior cea mai mare influienţă asupra proiectelor de lege naţionale ce vizează accesibilitatea informaţiei.

Începuturile WCAG S-AU PRODUS ÎN ANUL 1995, CÂND Gregg C. Vanderhein, cercetător în cadrul centrului de cercetare şi dezvoltare TRACE AL UNIVERSITĂȚII Wisconsin-Madison, pregăteşte, având o viziune extrem de avansată pentru epoca sa, o serie de recomandări în vederea accesibilizării, pentru persoanele cu dizabilităţi, a paginilor html care se citeau cu ajutorul sistemului de navigare NCSA Mosaic. Această cercetare a fost finanţată de către departamentul de educaţie al Statelor Unite şi chiar de către NCSA Mosaic. Proiectul a beneficiat de colaborări diverse, ajungând să se extindă şi la alte sisteme de navigare, iar în final, în anul 1998, a fost transferat grupului de lucru WAI AL CONSORȚIULUI World Wide Web şi a fost supus discuţiei publice până în momentul aprobării sale ce a avut loc un an mai târziu, în mai 1999.

Directivele, create iniţial ca recomandări, s-au transformat curând în multe state în norme de aplicare. Diferitele guverne, în politicile lor de informare, aveau nevoie de un instrument comod pentru a valida accesibilitatea paginii web, iar în felul acesta din recomandări pentru autori, WCAG au devenit un instrument de validare a paginilor guvernamentale. Primele care le-au adoptat ca normă au fost Statele Unite ale Americii şi le-au inclus in conţinutul ADA (Americans With Disabilities Act).

Alte ţări care au inclus WCAG în corpusul lor legislativ sunt: Germania, Australia, Canada, Spania, Franţa, India, Japonia şi Regatul Unit 2.

Notorietatea, utilitatea şi "greutatea", de data aceasta legislativă, ale WCAG, au provocat ca aceste norme să capete o importanţă capitală şi ca ideea realizării unei a II-a versiuni să capete tot mai mare amploare.

Astfel s-a început, în anul 2001, să se lucreze la cea de a ii-a versiune a WCAG, însă cu toate acestea ea a fost finalizată şi aprobată abia în decembrie 2008 din cauza dificultăţii de a se ajunge la un consens final provocat de dezvoltarea extrem de rapidă a mediului web 3.

Directivele WCAG 2.0 aprobate în 2008 sunt organizate pornindu-se de la 4 principii: perceptibilitate, operativitate, comprehensibilitate, fiabilitate. Fiecare dintre aceste principii abstracte se concretizează în diferite directive în vederea aplicării lor conţinutului web. În final, pentru fiecare directivă sunt oferite criterii de succes prin intermediul Cărora se validează accesibilitatea conţinutului web. Se definesc trei niveluri de conformitate în vederea satisfacerii nevoilor diferitelor categorii de utilizatori în diferite situaţii: a (cel mai de jos), aa (nivel mediu) şi aaa (nivelul cel mai ridicat).

În Uniunea Europeană diversele iniţiative legislative şi planuri de acţiune îşi au originea în iniţiativa eEurope, intrată în vigoare în anul 1999 în vederea garantării faptului că societatea informaţiei nu înseamnă excludere socială. Una dintre temele prioritare ale acesteia este participarea persoanelor cu dizabilităţi în mediul cultural şi cu precădere la cultura electronică. Această iniţiativă va fi inclusă ulterior în planul de acţiune eEurope 2002, care îşi propune să pună în practică recomandările WAI, concretizându-se apoi în comunicarea eEurope 2002: "accesibilitatea site-urilor web publice şi a conţinutului lor" care promovează adoptarea nivelului aa WCAG 1.0 de către paginile web guvernamentale în vederea asigurării accesului la conţinut persoanelor de vârsta a treia şi persoanelor cu dizabilităţi. În anul 2003 au fost iniţiate şi promovate diferite activităţi în contextul anului persoanelor cu dizabilităţi (2003) şi a fost implementat un nou plan de acţiune în cadrul aceleiaşi iniţiative: planul de acţiune eEurope 2005.

Alte planuri ce cuprind politici incluzive sunt Planul de acţiune "să îmbătrânim frumos în societatea informaţiei" (2007) şi Planul de acţiune al Consiliului Europei pentru promovarea drepturilor şi a participării depline a persoanelor cu dizabilităţi în societate: îmbunătăţirea calităţii vieţii a persoanelor cu dizabilităţi în Europa 2006-2015.

Diferite comunicări şi note ale Uniunii Europene continuă să susţină accesibilitatea informaţiei pentru persoanele cu dizabilităţi şi pentru persoanele învârstă, cea mai recentă în acest sens fiind comunicarea Comitetului European Economic şi Social ce vizează viitoarea legislaţie cu privire la accesibilitatea electronică din data de 30 mai 2007.

Prin intermediul tuturor acestora, Uniunea Europeană promovează accesibilitatea în cadrul statelor sale membre folosindu-se de 3 acţiuni:

- Licitaţia: Guvernele, ca Mari contractori, le pot impune furnizorilor să îndeplinească o serie de norme minime de accesibilitate.
- Certificarea: Se pun în mişcare diferite iniţiative în scopul creării unei mărci europene de calitate cu privire la îndeplinirea normelor de accesibilitate:
- Formarea: se crează un curriculum european de formare cu privire la accesibilitate 4.

Politica informării accesibile a Uniunii europene a fost legată de filosofia design-ului universal. Ultima rezoluţie a Consiliului Europei ResAP(2007)3, adoptată de către Comitetul Miniştrilor în data de 12 decembrie 2007, explică acest lucru încă din titlu: Achieving full participation through Universal Design.

Cu privire la legislaţia Uniunii Europene, o altă directivă care este de un real interes pentru editarea de documente accesibile este directiva europeană 2001/29/EC ce vizează drepturile de autor. Printre ţările care au adoptat această directivă se numără şi Spania care a inclus-o în legea 23/2006, din data de 7 iulie. Această lege crează măsuri de discriminare pozitivă cu privire la

accesul la colecţii de către persoanele cu dizabilităţi. Deşi viziunea acestei legi este una destul de avansată, diferite sectoare cu mar fi cel al prezervării sunt foarte critice cu privire la efectivitatea reală a măsurilor propuse 5.

Ulterior a fost publicat The Green paper: copyright in the knowledge economi 6, care abordează diferitele problematici ale accesului la informaţie, la cărţi şi la documente, ale bazelor de date, ale prezervării operelor orfane, etc, ce sunt relaţionate cu proprietatea intelectuală în scopul creşterii dezbaterii între agenţii implicaţi.

Una dintre măsurile de discriminare pozitivă adoptate la nivel internaţional a fost anularea taxelor poştale pentru expedierea de materiale bibliografice persoanelor nevăzătoare. Însă această scutire nu a fost aplicată şi colectivelor de persoane cu alte tipuri de dizabilităţi.

În ce priveşte drepturile de autor trebuie menţionată iniţiativa Creative Commons, generată de James Boyle, Michel Carroll, Lawrence Lessig, Hal Abelson, Eric Saltzman şi Eric Eldred, care propune ca înşişi autorii să îşi licenţieze propriile opere cu drepturi mai puţin restrictive decât cele impuse de legea proprietăţii intelectuale. Aceste drepturi mai puţin restrictive măresc gradul de distribuire al operei şi în acelaşi timp garantează recunoaşterea autorităţii. Majoritatea autorilor din mediul academic, care publică având ca scop maxima distribuţie a lucrărilor lor şi nu obţinerea de beneficii materiale, au găsit în licenţele Creative Commons un răspuns la nevoile lor. În felul acesta iniţiativa a avut o mare deschidere în ceea ce priveşte depozitele informaţionale digitale deschise deoarece a permis un model legal de difuzare publică a articolelor ştiinţifice.

În cazul Statelor Unite ale Americii a fost adoptată o mică variaţiune a WCAG, (cunoscută ca secţiunea 508), devenind o normă obligatorie a ada, American With Disabilities Act. Una dintre diferenţele cele mai semnificative dintre wcag şi secţiunea 508 constă în faptul că cea din urmă implică în mod explicit toate tehnologiile de informare. Această lege impune obligativitatea îndeplinirii tuturor normelor wcag 1.0, primul nivel, de către toate instituţiile aparţinând Guvernului sau finanţate de către acesta.

În momentul de faţă această normă este supusă unui proces de revizuire într-o formă paralelă cu revizuirea WCAG.

Norme şi standarde

În general, standardele au o relevanţă specială în procesul industrial, acestea detaliind modul în care pot fi create produsele accesibile; în plus ele reprezintă un instrument de transferenţă tehnologică 7.

Aşa cum vom putea observa în continuare, dacă vom compara legislaţia cu standardele, vom constata faptul că acestea din urmă se adresează mai curând mediilor de producţie industrială, fiind în general mai omogene la nivel mondial. Normele nu sunt doar declaraţii de intenţii sau cerinţe, ci

ele sunt de asemenea descrieri ale procedurilor care trebuie urmate şi a caracteristicilor de care trebuie să se ţină cont. În mediul procesării accesibile a informaţiei, standardele îndeplinesc un rol foarte important în sensibilizarea/formarea producătorilor de dispozitive şi conţinuturi, precum şi în crearea de procese şi formate Standard care să garanteze viabilitatea economică a unei producţii accesibile.

.

Contextul legislativ în România

În ţara noastră există o serie de legi care vizează persoanele cu dizabilităţi, însă cea mai mare parte a prevederilor acestora se referă la aspectele sociale, acordarea unor sume de bani sau a altor drepturi de natură materială şi mai puţin accesul la informaţie.

Constituţia României (revizuită în anul 2003) are următoarea prevedere:

"Persoanele cu handicap se bucură de protecţie specială. Statul asigură realizarea unei politici naţionale de egalitate a şanselor, de prevenire şi de tratament

a handicapului, în vederea participării efective a persoanelor cu handicap în viaţa comunităţii, respectând drepturile şi îndatoririle ce revin părinţilor şi tutorilor."

Prin legea 519/2002 pentru aprobarea OU 102/1999, privind protecţia specială şi încadrarea în muncă a persoanelor cu handicap sunt stipulate anumite beneficii ale acestei categorii de persoane.

Schimbările politice, sociale şi economice, care au survenit după 1989 au determinat elaborarea unor politici care să promoveze protecţia socială şi integrarea profesională a persoanelor cu dizabilităţi. Trecem în revistă, cronologic, actele normative prin care se urmăreşte protecţia şi integrarea acestor persoane conform FCC (Fundaţia Cartea Călătoare):

- H.G. nr. 610 din 25 mai 1990 - privind acordarea unor drepturi nevăzătorilor;
- Legea nr. 53 din 1 iunie 1992 - privind protecţia specială a persoanelor handicapate;
- Legea nr. 57 din 9 iunie 1992 - privind încadrarea în muncă a persoanelor handicapate;
- O.U.G. nr. 102 din 30 iunie 1999 – Protecţia specială şi încadrarea în muncă a persoanelor cu handicap;
- Legea nr. 76 din 16 ianuarie 2002, privind sistemul asigurărilor de şomaj şi stimularea ocupării forţei de muncă, modificată prin O.U.G. nr. 144 din 1 noiembrie 2005;
- Legea nr. 519 din 29 iulie 2002 - pentru aprobarea O.U.G. nr. 102/1999 privind protecţia specială şi încadrarea în muncă a persoanelor cu handicap;
- Legea nr. 343 din 15 iulie 2004 - pentru modificarea şi completarea O.U.G. nr. 102/1999 privind protecţia specială şi încadrarea în muncă a persoanelor cu handicap;

- Hotărârea nr. 1175 din 29 septembrie 2005 - privind aprobarea Strategiei naţionale pentru protecţia, integrarea şi incluziunea socială a persoanelor cu handicap, în perioada 2006-2013;
- Legea nr. 448 din 18 decembrie 2006 - privind protecţia şi promovarea drepturilor persoanelor cu handicap.

Dintre cele mai importante acte normative care fac referire directă la persoanele cu deficienţe, constatăm faptul că ele vizează cu precădere integrarea acestei categorii de persoane pe piaţa muncii, insistându-se asupra unor beneficii de natură financiară pe care le-ar putea avea fie angajatorul, fie angajatul cu deficienţe; dintre aceste documente amintim: legea 53, 57/1992, O.U.G. 102/1999 (acte normative care au fost abrogate) şi Legea 448/2006 (cu modificările ulterioare), care este în vigoare. Rezumând, în legea 448/2006 este subliniată importanţa educaţiei şi a formării profesionale a persoanelor cu deficienţe, de-a lungul vieţii (art. 13 alin. 2), iar autorităţile sunt obligate să promoveze şi să garanteze accesul la educaţie şi formare profesională, inclusiv să adapteze serviciile de formare educaţională la nevoile persoanelor cu handicap (art. 17 lit. a, c).

Referindu-ne la încadrarea în muncă, conform legii orice persoană cu deficienţe care doreşte să se integreze sau să se reintegreze în muncă, are acces gratuit la evaluare şi orientare profesională, indiferent de vârstă, tipul şi gradul deficienţei (art. 71 alin. 1) şi poate participa activ la procesul evaluării şi orientării profesionale, având acces la informare şi la alegerea activităţilor, conform dorinţelor şi aptitudinilor sale (art. 71 alin. 2). Poate beneficia de orientare profesională, după caz, persoana cu deficienţe care este şcolarizată şi are vârsta corespunzătoare, în vederea integrării profesionale, persoana care (1) nu are un loc de muncă, (2) cea care nu are experienţă profesională sau (3) cea care, deşi încadrată în muncă, doreşte reconversie profesională (art. 72 alin. 1). Autorităţile publice au obligaţia să asigure programe de formare şi reconversie profesională, atât logistic, cât şi financiar (art. 73 alin. 1 lit. a), să asigure formare profesională în domenii de interes pentru persoane cu deficienţe, în raport cu cerinţele pieţei muncii (art. 73 alin. 1 lit. b, c, d). Conform aceleiaşi legi, persoanele cu deficienţe au dreptul să li se creeze toate condiţiile pentru a-şi alege şi exercita profesia, meseria sau ocupaţia, pentru a dobândi şi menţine un loc de muncă, precum şi pentru a promova profesional. (art. 74 alin. 1). În vederea susţinerii orientării profesionale, pe care persoana cu deficienţe şi-a ales-o, autorităţile au obligaţia să promoveze încadrarea în muncă a persoanelor cu deficienţe (art. 74 alin. 2 lit. a), să promoveze un mediu accesibil persoanelor cu deficienţe (art. 74 alin. 2 lit. b), să creeze condiţii şi serviciile de conversie / reconversie profesională, consonante cu potenţialul funcţional al persoanei cu deficienţe (art. 74 alin. 2 lit. c), să informeze şi consilieze angajatorii şi persoanele cu deficienţe, cu privire la

orientările profesionale şi disponibilităţile de pe piaţa muncii, astfel încât să fie evitată excluziunea socială a acestor persoane (art. 74 alin. 2 lit. g, h, i, l, m).

Trebuie menţionat însă faptul că sancţiunile şi normele de aplicare ale acestor prevederi sunt ambigue sau chiar lipsesc şi prin urmare acestea rămân la stadiu de recomandare.

Pentru crearea unui cadru unitar şi coerent, la propunerea organizaţiilor neguvernamentale din domeniu, şi prin colaborare cu acestea, a fost elaborată Strategia naţională privind protecţia specială şi integrarea socială a persoanelor cu handicap din România, aprobată prin H.G. 1215/2002 şi publicată în Monitorul Oficial 853/26.11.2002.

Autoritatea Naţională pentru Protecţia Copilului şi Adopţie, în colaborare cu O.N.G-urile din domeniu, a elaborat, Strategia Guvernamentală în Domeniul Protecţiei Copilului în Dificultate, 2001 – 2004.

Ambele strategii se bazează pe documente care definesc politica pentru egalizarea şanselor persoanelor cu dizabilităţi pe plan internaţional. Însă reforma instituţională propusă în cele două strategii naţionale, presupune o nouă legislaţie, cu care să fie în concordanţă, altfel aceste documente vor rămâne la faza de declaraţii.

Slăbiciuni ale legislaţiei din România

În primul rând trebuie subliniat faptul că multe legi active în ţările democratice susţin faptul că toţi cetăţenii ar trebui să aibă acces neîngrădit la informaţii. În ţara noastră, acest aspect este abordat în legea 448/2006 privind protecţia şi promovarea drepturilor persoanelor cu handicap şi extrem de vag în Legea Bibliotecilor 334/2002 cu modificările şi completările ulterioare. În Legea 448/2006, în capitolul al IV-lea, „Accesibilitate”, se precizează:

Art. 65. - (1) Editurile au obligaţia să pună matriţele electronice utilizate pentru tipărirea cărţilor şi revistelor la dispoziţia persoanelor juridice autorizate care le solicită pentru a le transforma în format accesibil persoanelor cu deficienţe de vedere sau de citire, în condiţiile Legii nr. 8/1996 privind dreptul de autor şi drepturile conexe, cu modificările şi completările ulterioare.

(2) Bibliotecile publice au obligaţia să înfiinţeze secţii cu carte în formate accesibile persoanelor cu deficienţe de vedere sau de citire.

Art. 69. - (1) Autorităţile centrale şi locale publice, precum şi instituţiile centrale şi locale, publice sau de drept privat, au obligaţia de a asigura servicii de informare şi documentare accesibile persoanelor cu handicap.

(2) În termen de 6 luni de la intrarea în vigoare a prezentei legi, serviciile de relaţii cu publicul vor afişa şi vor dispune de informaţii accesibile persoanelor cu handicap vizual, auditiv şi mental.

Art. 70. - (1) Până la data de 31 decembrie 2007, autorităţile publice au obligaţia să ia măsuri pentru:

a) accesibilizarea paginilor de internet proprii, în vederea îmbunătăţirii accesării documentelor electronice de către persoanele cu handicap vizual şi mental;

b) utilizarea pictogramelor în toate serviciile publice;

c) adaptarea telefoanelor cu telefax şi teletext pentru persoanele cu handicap auditiv.

(2) În achiziţia de echipamente şi soft-uri, instituţiile publice vor avea în vedere respectarea criteriului de accesibilitate.

Trebuie menţionat însă faptul că legea 448 nu dispune de norme de aplicare şi nici de sancţiuni care s-ar putea aplica acelora care nu îndeplinesc prevederile, ca urmare aceste articole rămân cu titlu de recomandare.

În Legea Bibliotecilor facilitarea accesului la informaţie pentru persoanele cu diferite deficienţe este prevăzută într-un singur articol al capitolului al şaptelea, "Drepturile şi obligaţiile utilizatorilor", astfel:

ART. 66. Bibliotecile de drept public pot organiza servicii speciale pentru persoanele cu handicap vizual, precum şi servicii la domiciliu pentru persoanele cu handicap locomotor.

După prăbuşirea regimului comunist în Decembrie 1989, în România au fost adoptate legi referitoare la persoanele cu dizabilităţi, cu aspiraţia de a fi acte normative cu acoperire generală. Aceste prevederi legislative au fost redactate cu bună intenţie, dar diletant, producând diferenţe între variatele tipuri de dizabilităţi, nu cu intenţia discriminării, ci ca urmare a diferitelor campanii sau presiuni, mai mult sau mai puţin insistente, ale organizaţiilor care reprezintă persoane cu diferite tipuri de dizabilităţi.

Pe de altă parte, aşa cum am mai spus, legile respective, reluate şi amendate de mai multe ori până astăzi, tratează persoana cu dizabilităţi ca pe un beneficiar pasiv al unor drepturi băneşti ori exprimabile sub forma unor reduceri de taxe şi costuri.

În opinia noastră, procesul de aderare şi uniformizare a legislaţiei României la legislaţia Uniunii Europene ar trebui să includă şi realizarea unei politici guvernamentale coerente pentru persoanele cu dizabilităţi, care nu se poate realiza fără o bază legislativă corespunzătoare. De aceea este necesară, de urgenţă, o reformă legislativă (legi noi, şi nu în continuare amendarea celor vechi), prin care să fie aliniată politica, în domeniul dizabilităţilor, la standardele europene şi internaţionale.

Considerăm că este necesar ca viitoarele legi să utilizeze o terminologie adaptată, atât la realitatea din România, cât şi la politicile şi practicile internaţionale, care abordează persoana cu dizabilităţi din perspectiva drepturilor omului şi din perspectiva accesului nelimitat la tot ceea ce societatea oferă membrilor săi în general.

Concluzii

Aşadar, cu toate că actualmente există o mai mare sensibilitate socială faţă de dizabilităţi, şi o crescândă disponibilitate a studiilor şi legilor ce vizează acest aspect, considerăm că o cultură propriu-zisă a accesibilităţii nu s-a format încă în rândul profesioniştilor care o promovează, cu atât mai puţin aceasta există în societatea civilă. În acest sens este necesară în primul rând crearea unui cadru legislativ unitar, în conformitate cu cel european, nu legi care să vină în sprijinul persoanei cu dizabilităţi exclusiv prin oferirea anumitor drepturi băneşti, ci care să o responsabilizeze oferindu-i un loc în societate, văzând-o nu ca pe un altul care trebuie compătimit sau eventual protejat, ci ca pe o persoană cu drepturi şi obligaţii, dar mai ales ca pe o persoană responsabilă, capabilă să contribuie la bunul mers al societăţii în care trăieşte şi în care îşi desfăşoară activitatea. Astfel o dizabilitate poate fi compensată, minimalizată, chiar neutralizată, iar persoanei îmbunătăţindu-i-se gradul de autonomie, facilitându-i-se comunicarea şi accesul la informaţie. Datorită unui sistem legislativ coerent şi unitar Se va produce aşadar o mai mare integrare socială şi participare activă la activităţile cotidiene şi pe piaţa muncii. Este necesară conştientizarea importanţei creării unei culturi în cadrul diferitelor sectoare ale societăţii noastre, care să motiveze fiecare individ să contribuie cu ce are la îndemână pentru a permite egalizarea şanselor persoanelor cu dizabilităţi. Având o astfel de cultură şi beneficiind de o infrastructură adecvată, multe state au reuşit să fie văzute ca modele pentru că au făcut din persoanele cu dizabilităţi indivizi productivi, cu drepturi, dar şi cu obligaţii, cetăţeni foarte bine integraţi în societate.

CAPITOLUL 3
TEHNOLOGII DE ACCES DESTINATE PERSOANELOR CU DIZABILITĂŢI VIZUALE

În ciuda evidenţierii tehnologiei şi a proliferării rapide a dispozitivelor tehnologiei de acces, puţine sunt cunoscute despre utilizările specifice ale acestor tehnologii în rândul persoanelor ce variază în ceea ce priveşte tipul dizabilităţii, severitatea acesteia şi vârsta.

În ultima perioadă însă, s-a acordat o atenţie sporită rolului pe care tehnologiile de acces (TA) îl pot avea în îmbunătăţirea nevoilor funcţionale ale persoanelor cu dizabilităţi. Implementarea

unor proiecte relaţionate cu aceste tehnologii au contribuit la o mai mare conştientizare publică a utilizării ta de către persoanele cu dizabilităţi pentru a îşi îmbunătăţi viaţa[8].

Prezentarea tehnologiilor de acces

Din punct de vedere economic şi din punctul de vedere al funcţionalităţii lor, tehnologiile de acces reprezintă bunuri de primă necesitate[9]. Cu alte cuvinte, considerăm că termenul tehnologie de acces sau dispozitiv tehnologic de asistenţă se referă la orice element, echipament, sistem sau produs, indiferent dacă este achiziţionat, modificat sau personalizat, care este utilizat pentru a creşte, menţine sau îmbunătăţi capabilităţile funcţionale ale persoanelor cu dizabilităţi[10].

În ceea ce priveşte relaţia dintre tehnologiile de acces şi modul în care acestea pot fi utilizate de către persoanele cu dizabilităţi pentru a îndeplini sarcini asociate cu educaţia, munca şi viaţa socială/culturală suntem de părere că:

(1) Dizabilitatea este o parte naturală a experienţei umane şi în niciun fel nu diminuiază dreptul persoanelor de a:

- Trăi independent;
- Se bucura de autodeterminare şi a face alegeri;
- Beneficia de educaţie;
- Urma cariere semnificative; şi
- Se bucura de incluziune şi integrare în viaţa economică, politică, socială, culturală şi educaţională.

(2) Tehnologia a devenit unul dintre principalele motoare ale activităţii economice, ale educaţiei şi ale inovărilor în întreaga lume.

(3) Pe măsură ce tehnologia a ajuns să joace un rol tot mai important în vieţile tuturor persoanelor,în desfăşurarea activităţii, în modul de funcţionare al guvernelor, în promovarea comunicării, în desfăşurarea comerţului şi în furnizarea educaţiei, impactul tehnologiei asupra vieţii persoanelor cu dizabilităţi este comparabil cu impactul său asupra vieţii celorlalţi cetăţeni.

(4) Un progres substanţial a fost făcut în dezvoltarea dispozitivelor tehnologice de asistenţă, incluzând adaptări ale dispozitivelor existente pentru a facilita activităţile de zi cu zi de

[8] AMMAR, A.A. Analyse des explorations haptiques de formes pour la conception d'un dispositif de suppléance perceptive dédié aux personnes aveugles: teză de doctorat. Université de Technologie de Compiègne, 2005.
[9] GLAVA, C. Modelarea didactică a unor medii virtuale de învăţare şi contribuţia ei la formarea competenţelor didactice: Teză de doctorat. Cluj-Napoca: Universitatea Babeş-Bolyai Cluj-Napoca, 2006.
[10] BRADY, R. T.; LONG, T. M. Richards, J.; VALLIN, T. Assistive technology curriculum structure and content în professional preparation service. provider training programs. În: *Journal of Allied Health*, 36(4), 2008, 183-192.

care beneficiază în mod semnificativ persoanele cu dizabilităţi de toate vârstele. Asemenea dispozitive şi adaptări măresc gradul de implicare al persoanelor şi reduc cheltuielile asociate, programe şi activităţi cum ar fi intervenţiile timpurii, educaţie, reabilitare şi formare,ocuparea forţei de muncă, viaţa rezidenţială, trai independent şi programele şi activităţile de recreiere şi alte aspecte ale vieţii cotidiene.

În ce priveşte educaţia elevilor nevăzători sau cu deficienţe de vedere, tehnologiile de acces au un rol determinant, acestea sprijinind în mare măsură integrarea elevilor în mediul educaţional[11]. Implementarea şi utilizarea lor în şcoli este prevăzută în legile privind accesul la informaţie al persoanelor nevăzătoare şi cu deficienţe de vedere, atât din Europa, cât şi din Statele unite ale Americii. De menţionat este Legea educaţiei pentru persoanele cu dizabilităţi (ideea), ale cărei amendamente din 1997 (idea 97) susţin că nevoile de tehnologie de acces ale elevilor cu dizabilităţi să fie considerate parte din procesul de planificare a activităţilor legate de tineret (IEP planning process). Mulţi dintre aceşti elevi pot beneficia de includere şi tehnologie de acces specializată pentru marele potenţial de a-şi consolida capacităţile[12]. De exemplu, IDEA 97 pune accentul pe „asigurarea accesului tot mai mare la curicula generală şi la reformele de educaţie ale copiilor cu dizabilităţi, ca un mijloc eficient de a asigura rezultate mai bune pentru aceşti copii”[13].

Concluziile menţionate de către Individuals with Disabilities Education Improvement Act din 2004 accentuiază importanţa de a asigura accesul copiilor la programa de învăţământ general în clasa obişnuită, în măsura maximă posibilă, cu scopul de a îndeplini obiectivele de dezvoltare, şi, în măsura posibilităţilor, aşteptările provocatoare care au fost stabilite pentru toţi copiii, şi de a fi pregătiţi pentru a avea o viată de adult independentă şi productivă[14].

Tipologia tehnologiilor de acces

Prezentăm în continuare, principalele tehnologii de acces specifice persoanelor cu deficienţe de vedere, care le-ar facilita accesul la informaţie în orice moment şi din orice loc (de acasă, de la şcoală, de la locul de muncă, dintr-o bibliotecă, etc).

[11] GLAVA, C. *Op. Cit.* P. 35
[12] ISTRATE, O. Educaţia la distanţă. Proiectarea Materialelor. Bucureşti: Editura Agata, 2000
[13] Federal Acquisition Regulations for Content of IEP, 1999, p.12594. Disponibil pe internet la adresa:
[14] ISTRATE, O. *Op. Cit.* P. 47.

Cititoarele de ecran şi sintetizatoarele de voce

Cititorul de ecran este un soft care reproduce conţinutul textual de pe monitorul computerului prin intermediul unei sinteze vocale sau a unui afişaj braille. Utilizatorul interacţionează cu acest software utilizând exclusiv tastatura.

Cititoarele de ecran oferă posibilitatea oricărui nevăzător de a lucra pe computer, în mod independent, dar şi de a avea acces la diverse soft-uri, poştă electronică, Internet etc.

Principiul funcţionării acestui soft este următorul: textul afişat pe ecran (output-ul), precum şi textul tastat ori comenzile iniţiate de către utilizator (input-ul) sunt prelucrate pentru a fi redate vocal unui sintetizator de voce sau unui afişaj Braille.

Un cititor de ecran are capacitatea de a reda vocal informaţia de pe ecran, fie în totalitate, prin citirea continuă a acesteia, fie selectiv (o zonă definită de utilizator, o linie compusă din mai multe cuvinte, un singur cuvânt, o singură literă sau un semn de punctuaţie)[15]. De asemenea, cititoarele de ecran permit citirea meniurilor, a ferestrelor de dialog, a mesajelor de sistem.

În activităţile sale de lucru pe computer, dotat cu un cititor de ecran, utilizatorul nevăzător se foloseşte exclusiv de tastatură. El nu va utiliza mouse-ul, dar, prin folosirea diferitelor combinaţii de taste, va putea efectua aproape toate acţiunile pe care utilizatorii valizi le execută cu mouse-ul.

Cititoarele de ecran nu trebuie confundate cu programele de recunoaştere a vocii, care funcţionează pe baza detectării timbrului vocal al utilizatorului prin intermediul unui microfon, redând în scris informaţiile comunicate de către acesta.

Numărul cititoarelor de ecran este destul de mare, dar ele au ceva în comun şi anume faptul că toate redau vocal informaţia de pe ecran, permit modificarea intensităţii sunetului, a vitezei de citire, a timbrului vocal, dar şi reluarea procesului de citire a informaţiei.

Pe măsură ce textul este redactat, acesta poate fi redat vocal după terminarea unei litere, a unui cuvânt, a unui rând sau a unei propoziţii. Opţional, cititorul de ecran poate fi setat să permită vocal delimitarea majusculelor, precizarea semnelor de punctuaţie şi a simbolurilor speciale.

În acelaşi timp, prin funcţiile încorporate, cititoarele de ecran pot fi configurate şi personalizate, astfel încât să satisfacă nevoile oricărui utilizator nevăzător, indiferent de nivelul său de cunoştinţe[16].

Considerăm oportună efectuarea unei delimitări între termenul sintetizator de voce şi cititor de ecran. Cititorul de ecran este cel care analizează informaţia şi oferă date despre focarul unde se găseşte cursorul, transmiţând aceste informaţii către un sintetizator de voce care poate fi software

[15] Screenreader.net CIC. Disponibil pe internet la adresa: www.screenreader.net
[16] . Freedom Scientific Blind/Low Vision Group and Corporate Offices. Disponibil pe internet la: www.hj.com.

sau hardware şi totodată către boxe şi/sau către afişajul Braille (dispozitiv care afişază textul pe două sau mai multe rânduri, folosind scrierea Braille).

Dorim să subliniem faptul că numărul proiectelor care au ca obiectiv realizarea unui cititor de ecran este mare.

În majoritatea ţărilor europene şi nu numai, cititorul de ecran cel mai cunoscut şi utilizat este Jaws (Job Access With Speech) pentru Windows, soft ce a fost creat în Statele Unite ale Americii de către compania Freedom Scientific. Alte software-uri, cu mar fi de exemplu Window-Eyes, creat de GW Micro, au un procentaj mai redus de utilizare.

Diferitele combinaţii de taste îi permit utilizatorului să deschidă sau să închidă ferestre, să activeze sau să dezactiveze vocea sintetică, precum şi să navigheze prin antete, prin liste, prin tabele şi alte elemente ale unui document. Aceste funcţii sunt superioare celor oferite de către alte cititoare de ecran integrate în diferite sisteme de navigare (cum ar fi Mozilla Firefox. În plus, Jaws permite controlarea vocii în ce priveşte tonul, tipul acesteia şi mai ales viteza de redare a informaţiei, aspect ce se dovedeşte a fi extrem de util pentru utilizatorii avansaţi, care pot citi peste 150 de cuvinte pe minut. Vocile sintetice utilizate au fost optimizate pentru a putea reda informaţia extrem de rapid, uneori cu preţul calităţii sale sonore, la cererea utilizatorilor nevăzători care se folosesc de acest soft foarte multe ore pe zi.

Conversia documentelor în fişiere audio

Pe lângă cititoarele de ecran, o altă clasă de aplicaţii care foloseşte vocile sintetice este reprezentată de programele cunoscute generic sub numele de TTS (Text To Speech)[17].

O asemenea aplicaţie poate citi prin sinteză vocală un text oarecare tastat sau copiat în fereastra programului, sau poate importa un document de tip txt, doc, rtf, pdf, html sau chm. Eventual, aplicaţia poate salva rezultatul conversiei într-unul dintre formatele audio comune (wav, spx, mp3 etc.), pentru ascultare ulterioară.

Afişajul Braille

Cel mai reprezentativ periferic de calculator conceput pentru nevăzători este afişajul Braille. Scopul afişajului Braille este de a reda prin caractere

[17] HESS, J., GUTIERREZ, A. M., PETERS, J. & CERRETA, A. Family Information Guide to Assistive Technology.Washington, DC: Family Center on Technology and Disability (FCTD), 2009. Disponibil pe internet la: http://www.fctd.info/resources/fig/

Braille informaţiile de natură descriptivă şi de natură textuală de care utilizatorul are nevoie pentru a putea interacţiona cu aplicaţiile.

Reprezintă un dispozitiv hardware care, conectat la un calculator şi cu ajutorul unui soft de control corespondent (adesea un cititor de ecran), reproduce în caractere braille textul de pe monitor, prin intermediul unui rând de puncte metalice, care urcă şi coboară pornind de la o matrice de celule. Modelele actuale ale afişajelor braille au în general 80 de caractere. Trebuie menţionat faptul că afişajele braille sunt dispozitive ale căror preţuri sunt extrem de ridicate dat fiind publicul redus căruia se adresează.

Acest dispozitiv se instalează ca o anexă a tastaturii computerului, în faţa acesteia, iar tastatura va fi utilizată în continuare în mod normal pentru a introduce textul. Amintim faptul că numai 10% dintre persoanele nevăzătoare cunosc alfabetul Braille, aşadar persoanele care şi-au pierdut vederea la vârsta adultă, nu deţin capacitatea tactilă pentru a se putea adapta acestui sistem de scriere-citire. În cazul persoanelor nevăzătoare din naştere, alfabetul braille este singurul care le permite să citească şi să recitească textele în propriul lor ritm.

Tastatura Braille

Deşi integrarea afişajelor Braille cu tastatura este normală la această oră, modelele vechi de afişaje Braille nu aveau şi tastatură. De fapt, integrarea tastaturii a fost posibilă numai din momentul în care tehnologia de fabricaţie a punctelor Braille a evoluat suficient de mult, încât miniaturizarea acestor dispozitive să fie posibilă.

Alte periferice de intrare specifice pentru utilizatorii nevăzători

În general, interfeţele aplicaţiilor pot conţine obiecte de tip slider sau bare de derulare. Este bine de ştiut că aceste obiecte nu sunt întotdeauna accesibile nevăzătorilor şi sunt cu siguranţă mai puţin ergonomice pentru această categorie de utilizatori. Din acest motiv, există periferice hardware, care emulează funcţionarea unor asemenea obiecte ale interfeţelor grafice.

În figura de mai jos sunt prezentate câteva periferice de intrare care emulează butoanele rotative şi obiectele slider. Aceste obiecte sunt optimizate pentru categoriile de aplicaţii cele mai accesibile nevăzătorilor, adică prelucrarea fişierelor audio şi aplicaţiile de telefonie[18].

[18] EnableMart Technology for Everyone. Disponibil pe internet la: www.enablemart.com

Periferice de intrare care emulează unele obiecte ale interfeţelor grafice mai puţin ergonomice pentru nevăzători

Agende electronice pentru nevăzători

Calculatoarele de tip „Personal Data Assistant” (PDA), numite uneori şi „palm-top” sunt din ce în ce mai utilizate, datorită caracteristicilor tot mai avansate
ale acestora.

Printre funcţiile de bază ale unei asemenea agende electronice amintim: editor de texte, agendă telefonică, calculator ştiinţific, reportofon, audio player, controlul telefonului mobil (citire/scriere de mesaje şi apelare), acces la internet, sincronizarea cu calculatorul de birou, ora şi data, temperatura şi presiunea atmosferică, orientarea (busolă şi/sau GPS) şi altele. Principalele caracteristici ale unui asemenea PDA accesibil sunt: greutatea şi dimensiunile, memoria, autonomia, numărul de celule Braille, aplicaţiile disponibile şi modalităţile de comunicare cu alte dispozitive.

Aparate pentru citirea textelor tipărite

Un dezavantaj major al tehnologiilor asistive constă în faptul că se adresează mai ales persoanelor care cunosc bine utilizarea tehnicii de calcul şi de comunicare. Un aparat independent pentru citire (în sensul că nu are nevoie de un calculator pentru a funcţiona), conceput special pentru o utilizare extrem de facilă, trebuie să permită operarea printr-un număr cât mai redus de butoane, ideal prin apăsarea unui singur buton.

Aparatele din această categorie sunt alcătuite dintr-un scanner şi un calculator portabil pe care este instalată o aplicaţie pentru recunoaşterea optică a caracterelor (OCR – Optical Character Recognition) şi cel puţin o voce sintetică (uneori numită TTS – Text To Speech).

Soft-uri care măresc informaţia

În literatura de specialitate vor aparea sub sintagma *screen larger* sau *screen magnifier*. Aceste soft-uri pot mări informaţiile afişate pe ecranul computerului de până la 32 de ori. De aceea este recomandat ca monitorul computerului să fie de dimensiuni mai mari.

Modul de afişare a informaţiei mărite va fi prezentat pe toată suprafaţa ecranului sau pe jumătate din el, restul rămânând normal sau sub forma unei lupe[19]. Actualele sisteme de operare oferă posibilitatea de mărire a informaţiei persoanelor cu resturi de vedere, însă aceste facilităţi se află încă la un nivel primitiv şi de aceea este recomandabilă folosirea unor softuri speciale.

Soft-urile de mărit permit schimbarea culorilor în care informaţia este prezentată pe ecranul computerului, fiecare utilizator putând în felul acesta să îşi adapteze sistemul la cerinţele şi particularităţile deficienţei.

Pe lângă softurile de mărit, care se instalează pe computer, se mai pot întâlni aparatele portabile de mărit (figura 1A) şi dispozitivele statice de mărit sau CCTV – televizor cu circuit închis (figura 1B).

[19] Dolphin Computer Acces Ltd. Disponibil pe internet la: www.yourdolphin.com.

Figura 1A – Aparat portabil de mărit

Figura 1B – CCTV

Televizorul cu circuit închis – CCTV

Persoanelor cu vedere slabă, CCTV-ul (figura 1B) le vine în ajutor prin mărirea imaginilor, a materialelor tipărite, a obiectelor. Imaginea este preluată de o cameră video, care apoi o transpune pe ecranul unui monitor de computer sau al unui televizor, iar această imagine poate fi prelucrată prin modificarea adâncimii de culoare, prezentare color sau mono-crom, mărirea anumitor detalii. Sunt folosite în special pentru lectură, a scrie sau pentru a coase. Cel mai răspândit CCTV este cel desktop care permite vizualizarea materialului după ce a fost plasat pe o platformă ce se află sub camera video şi care este apoi deplasat de la stânga la dreapta. CCTV-ul care se poate ataşa la un televizor, se aşează pe hârtie şi este deplasat astfel încât să fie parcursă informaţia necesară. În comparaţie cu cele desktop, acestea nu pot mări de foarte multe ori informaţia care apare pe ecran. De asemenea, cele portabile au integrat propriul ecran pentru vizualizare.

Imprimante Braille

Tehnologiile de acces au venit în sprijinul nevăzătorilor, nu numai prin cititoare de ecran sau programe de mărit, pentru persoanele cu resturi de vedere, ci şi prin revoluţionarea sistemului de tipărire braille. Dacă mai înainte, pentru a scrie un text în format braille, nevăzătorii se foloseau de o plăcuţă şi un punctator sau de o maşină de scris specială, astăzi ei se bucură de o metodă mult mai uşoară şi anume, tipărirea textelor la o imprimantă specială (figura 2).

Imprimantele Braille tipăresc informaţii braille provenite de la un computer prin crearea unor puncte în relief pe o hârtie groasă, foarte rezistentă, astfel încât punctele să nu se tocească, iar

nevăzătorul să nu mai poată percepe în totalitate informaţiile tipărite. Aceste imprimante se conectează ca şi imprimantele obişnuite la computer şi prin modul lor de conectare pot fi anexate şi la alte dispozitive speciale, cum ar fi NoteTakers. Pentru folosirea unei imprimante braille, avem nevoie de un soft special care transformă textul obişnuit într-un limbaj specific, astfel încât imprimanta să poată tipări în sistem braille informaţia necesară.

Soft-urile de transcriere în braille sunt uşor de utilizat de către necunoscătorii sistemului braille, dar reprezintă un dezavantaj mai ales în cazul în care este necesară tipărirea unor materiale cu caractere sau format special, precum sunt textele matematice, ştiinţifice sau muzicale. Unele soft-uri sunt oferite gratuit, iar altele sunt disponibile împreună cu imprimanta[20].

Imprimantele braille sunt extrem de diferite, de la cele mai simple care permit, prin soft-ul lor, să fie tipărite materiale simple, doar text, şi până la materiale grafice în relief sau broşuri. Imprimantele braille sunt de nivel individual, de birou sau industriale - pentru tipografii.

Considerăm că unul dintre dezavantajele imprimantelor braille constă în faptul că procesul mecanic de imprimare face ca acestea să fie aparate foarte gălăgioase care într-o bibliotecă trebuie izolate din punct de vedere acustic de locurile destinate lecturii utilizatorilor. Există versiuni portabile, semi-industriale şi industriale, care se diferenţiază în funcţie de mărime, cost, rapiditate şi fiabilitate.

Utilizarea imprimantelor Braille nu este atât de extinsă pe cât s-ar părea; acestea sunt destul de lente şi gălăgioase. Faptul că datele destinate imprimării sunt iniţial în format digital, îi determină adesea pe utilizatori să le consulte prin alte mijloace cu mar fi de exemplu o sinteză vocală sau un afişaj Braille, reducând în acest fel necesitatea imprimării lor pe hârtie.

Un alt dezavantaj al imprimantelor Braille este acela că documentele create sunt extrem de voluminoase din două motive:

- hârtia utilizată este mai groasă decât cea obişnuită (are în general un gramaj de circa 200 g) pentru a fi evitată uzura provocată de lecturile repetate;
- are un format mai mare, pentru a permite rânduri suficient de lungi ce fac lectura mai comodă. O carte tipărită în alfabet Braille poate ocupa un volum cu 30-50 de ori mai mare decât echivalentul ei în alfabet normal.

Aşadar, din motive economice se obişnuieşte imprimarea în sistem Braille numai a anumitor părţi ale unui document şi întotdeauna la cerere.

[20] National Center for Technology Innovation & Center for Implementing Technology în Education. Help for Young Learners: How To Choose AT? Disponibil pe internet la adresa: http://www.ldonline.org/article/8088

NoteTakers

NoteTakers sunt aşa zisele computere portabile care au o tastatură braille – aşezată ca în cazul maşinii de scris braille – ce permite utilizatorului, printr-un sintetizator încorporat, să ia notiţe, să-şi creeze o agendă telefonică de adrese sau să-şi planifice întâlnirile. Unele modele permit ca utilizatorul lor să trimită informaţiile de pe ele şi prin poşta electronică. Aceste echipamente au încorporat şi un afişaj electronic braille, iar ele pot fi folosite cu succes şi de către indivizii care au cecitate dobândită, deoarece lor li se poate ataşa o tastatură de configuraţie normală, dar de dimensiuni mai mici. Astfel, ei pot urmări informaţia şi în format braille. Softul instalat pe ele din fabricaţie permite gestionarea de fişiere; este prezent şi un editor de text împreună cu un dicţionar ortografic pentru limba engleză, iar cele mai recente oferă utilizatorului posibilitatea de a se conecta la Internet şi pot suporta programe care rulează sub sistemul de operare Windows.

Preţul acestor echipamente este foarte mare, iar utilizatorul de acasă nu îşi poate achiziţiona o asemenea tehnologie, dar poate avea acces la aceasta în instituţiile speciale.

În mediul educaţional, acesta este utilizat ca tehnologie de sprijin în luarea de notiţe. Modelele actuale au o mărime destul de redusă şi sunt uşor de transportat.

Scanner-ul şi aplicaţiile de tip OCR

Cu toate că nu poate fi considerat o tehnologie de sprijin, întrucât este un aparat de uz general, adesea scanerul primeşte şi un astfel de tratament pentru că el este un instrument esenţial în accesul la materialele imprimate, ale căror versiuni în format digital nu sunt disponibile.

Scanerul de masă, cel mai utilizat în contextul de faţă, este o tehnologie hardware similară unui fotocopiator, care, conectat la un computer, permite crearea unui fişier, pornind de la fiecare pagină a unui document. La nivel industrial, există modele care sunt capabile inclusiv să dea paginile unei publicaţii în mod automat, datorită unui software asociat şi să creeze o singură arhivă ce va conţine toate imaginile paginilor care au fost scanate.

Pornind de la imaginea generată, software-ul de recunoaştere optică a caracterelor (OCR) o converteşte în text normal sau chiar în text îmbogăţit cu stilurile tipografice recunoscute. Software-ul facilitează îndreptarea posibilelor greşeli cu ajutorul instrumentelor gramaticale şi a dicţionarelor incorporate. Multe programe OCR actuale includ de asemenea instrumente de recunoaştere inteligentă a structurii (ISR) pentru a putea procesa texte pe două coloane, imagini inserate, antete

de diferite niveluri sau alte elemente de machetare şi pentru a putea incorpora informaţia structurală care se extrage în documentul rezultat.

Unul dintre programele cele mai utilizate în vederea accesibilizării este FineReader, de la ABBYY, care dispune de funcţii foarte avansate de procesare a documentelor.

Aşadar, în urma unui proces de scanare a unui document, va rezulta o imagine electronică ce poate fi stocată în memoria computer-ului. Dacă documentul conţine texte tipărite, această imagine poate fi analizată de un soft special de tip OCR. În urma analizei, softul generează un fişier text în care vom regăşi toate caracterele detectate în acea imagine. Textul astfel rezultat va putea fi prelucrat cu un procesor de texte, adnotat[21]; însă cel mai important lucru pentru un nevăzător este acela că îl poate citi cu ajutorul unui cititor de ecran, prevăzut cu sinteză vocală sau cu display braille.

În funcţie de calitatea materialului tipărit, pus pe scaner şi, deci, de calitatea imaginii rezultate în urma scanării, un soft OCR bun poate recunoaşte textul cu o acurateţe de 100 %.

Din nefericire, soft-urile OCR încă nu pot recunoaşte formule matematice supraetajate sau diverse formate artistice de scriere şi, bineînţeles, nu pot recunoaşte scrisul de mână.

O dată cu perfecţionarea scanerului şi a softurilor OCR, nevăzătorii pot citi independent o carte, un ziar sau alt document scris cu un editor standard.

OBR - Optical Braille Recognition

Este o aplicaţie care permite lectura documentelor tipărite în sistem Braille, atât a celor tipărite pe o singura parte a paginii, cât şi a celor tipărite faţă verso. Folosind un scanner standard şi scanând documentul tipărit în Braille, soft-ul va recunoaşte literele, afişând pe monitorul computerului textul în alfabet latin. Procentul de recunoaştere a literelor se apropie de 100%, aşa că oricine ar putea citi un text în Alfabet Braille chiar dacă nu îl cunoaşte

Acest program poate fi extrem de util persoanelor nevăzătoare pentru a transforma un text pe care l-au scris în Braille în text electronic, dar mai ales profesorilor care lucrează cu elevi sau studenţi cu deficienţe de vedere şi care nu au învăţat acest alfabet.

[21] RESNA Technical Assistance Project. Update on the Use of Assistive Technology Among Infants and Toddlers. Disponibil pe internet la: http://www.resnaprojects.org/nattap/library/bulletins/jul00.html

Braille Music Reader

Acest soft-ware permite muzicienilor nevăzători să citească, să scrie sau să înveţe note muzicale, putând manevra partituri în Braille ca şi cum ar fi documente audio conţinând note muzicale. Partiturile care pot fi deschise cu această aplicaţie nu sunt simple documente care pot fi consultate cu o sinteză vocală sau cu un afişaj Braille, ci sunt documente care permit aranjarea/manipularea sau selectarea diferitelor elemente muzicale. Considerăm că sistemul Braille, în ciuda dezavantajelor sale, continuă să rămână, după aproximativ două secole de la crearea sa, cea mai bună cale pentru un muzician nevăzător să îşi însuşască domeniul într-un mod profesionist. Acum, graţie computerului, sistemul Braille devine mai accesibil, putând fi utilizat de tot mai mulţi nevăzători.

Alte tehnologii de acces

Metoda termoform de creare a imaginilor tactile

Un desen făcut în tehnica termoform este o imagine în relief, obţinută prin deformarea la cald şi în vid a unei folii de plastic. Prin explorarea tactilă a deformărilor produse asupra unei foi de plastic, un nevăzător poate identifica grafice şi alte imagini simple, formate din diferite tipuri de linii întrerupte sau zone haşurate. Aceste imagini pot fi însoţite de texte scrise în braille.

Pentru a realiza o imagine termoform, trebuie, mai întâi, să se realizeze o matriţă rigidă, care poate fi fabricată din orice tip de material, cum ar fi lemn, metal, carton, ceramică etc.[22]

Odată matriţa terminată, pe baza ei se pot face oricâte copii dorim. Foaia de plastic care se aşază în aparat va lua forma matriţei, sub efectul căldurii şi al vidării.

Pentru a crea o diagramă tactilă termoform de calitate, este necesară elaborarea unei schiţe simplificate a modelului, în care să se pună în evidenţă contururile şi anumite zone mai importante.

În funcţie de modelul care trebuie reprodus, vor fi luate în considerare următoarele patru aspecte: grosimea plasticului, temperatura elementului de încălzire, durata expunerii matriţei la sursa de căldură şi durata punerii în funcţiune a pompei de vidare.

Există softuri specializate care realizează schiţa modelului după o imagine dată şi chiar aparate care creează automat matriţa după diagrama generată de computer.

Acest tip de echipament este foarte util în procesul de predare-învăţare, dar, şi mai târziu, pentru a facilita orientarea persoanei în spaţiile necunoscute, cu ajutorul unor hărţi tactile.

[22] PĂDURE, M. *Op. Cit.*

Metoda termoform prezintă avantaje precum: flexibilitatea materialului din plastic, diagramele tactile pot fi întreţinute mai uşor, nu se deformează la cea mai mică presiune, ocupă spaţiu mai puţin, se pot realiza mai multe exemplare după aceeaşi matriţă etc.. Din păcate, prezintă şi unele dezavantaje: timpul îndelungat de elaborare a unei matriţe manuale, dar şi preţul mare, atât al aparatului, cât şi al foliilor de plastic (care încă) nu se găsesc de vânzare la noi în ţară.

Piaţa tehnologiilor de acces

Tehnologiile de acces, cu excepţia celor care sunt produse pentru publicul larg, cum este cazul scanerului sau al programelor de recunoaştere optică a caracterelor, au o piaţă de desfacere extrem de redusă şi adesea, ele nu se pot produce la o scară largă. Din aceste cauze preţul lor este în general foarte ridicat, iar utilizatorii, de multe ori, nu şi le pot procura.

În multe ţări europene, Legislaţia în vigoare prevede susţinerea persoanelor care doresc să îşi achiziţioneze astfel de tehnologii, însă adesea chiar asociaţiile destinate persoanelor cu dizabilităţi facilitează cumpărarea sau împrumutul acestor dispozitive[23].

Tehnologiile asistive versus paginile web

Prezentăm, în continuare (după W3C)[24], câteva elemente extrem de importante, în ceea ce priveşte accesibilitatea paginilor WEB.

Internetul este, cu certitudine, cel mai important, rapid şi uşor mod de a comunica între indivizi. Prin serviciile sale de poştă electronică, chat, informaţii electronice, Internetul a devenit astăzi una dintre principalele surse de informare şi comunicare pentru toţi utilizatorii. Problema care se pune este aceea dacă toţi utilizatorii, indiferent de particularităţile fizice, psihomotorii sau senzoriale, au acces nediscriminatoriu la serviciile de Internet.

Proiectanţii de WEB site-uri se întrec în a oferi un design cât mai atrăgător, prin elemente care ţin de culoare, animaţie, etc. Numărul proiectanţilor de WEB site-uri care ţin cont, în construcţia unui site, de elementele de accesibilitate pentru majoritatea categoriilor de utilizatori cu diferite dizabilităţi este mic, dar acest lucru este pe cale să se schimbe, datorită legislaţiilor în vigoare. Elementele care ţin de Designul Universal, dar şi modalităţile de stabilire a limbajelor de

[23] WISSICK, C. A.; SCHWEDER, W. Assistive Technology Centers: Getting Technology into the Hands of Users. În: *Journal of Special Education Technology*, 21(4), 2006, 55-7.
[24] W3C – World Wide Web Consortium. Disponibil pe internet la adresa: www.w3c.org

programare ale WEB site-urilor, au devenit repere importante în proiectarea de WEB site-uri accesibile.

Astfel, enumerăm o parte dintre recomandarile consorţiului W3C, necesare celor care proiectează WEB site-uri care se doresc a fi accesibile:

- Este posibil ca utilizatorul care accesează pagina de Internet să fie cu deficienţe de vedere, de auz, deficienţe motorii sau să se afle în imposibilitatea de a putea procesa anumite informaţii;
- Există posibilitatea să întâmpine probleme în parcurgerea şi înţelegerea textului;
- Este posibil ca, în funcţie de dizabilitatea sa, să nu poata utiliza o tastatură sau un mouse;
- Este posibil ca utilizatorul să deţină doar un monitor text, un ecran foarte mic sau o conexiune la Internet foarte slabă;
- Există posibilitatea să nu înţeleagă bine limba în care este oferită informaţia;
- Există posibilitatea ca informaţia să fie accesată într-un mediu în care ochii, mâinile, urechile sunt ocupate (de exemplu, în timpul deplasării la serviciu, ori într-un mediu foarte zgomotos);
- Există posibilitatea să deţină o versiune a unui soft foarte slabă - neactualizată.

Alegerea unui design accesibil avantajează, în special, o serie de grupuri de persoane cu nevoi speciale şi, în general, întreaga comunitate a utilizatorilor WEB-ului. De exemplu, prin utilizarea anumitor artificii de programare mai simple şi eliminarea altora, dezvoltatorii de pagini WEB au un control mai mare asupra design-ului paginilor, făcând paginile mai accesibile pentru utilizatorii cu deficienţe vizuale şi micşorează timpul necesar descărcării paginilor pentru restul utilizatorilor.

Problemele de accesibilitate sunt dintre cele mai diverse, iar cele mai frecvente discuţii s-au axat pe modul în care trebuie amplasate imaginile şi modul în care ar trebui să fie transpus textul din pagini. O parte dintre utilizatorii de tehnologie de acces pot percepe imaginile, alţii utilizează un browser în mod text care nu suportă imagini, în timp ce alţii îşi pot dezactiva afişarea imaginilor pentru a nu fi deranjaţi de ele în momentul navigării. Proiectanţii de WEB site nu trebuie să renunţe la utilizarea imaginilor, ci ar trebui să folosească o cale de a îmbunătăţi accesibilitatea, prin oferirea unui echivalent textual pentru acestea, care să cuprindă o descriere sumară şi concretă a imaginii. Textul descriptiv care însoţeşte imaginea poate fi prezentat utilizatorului sub formă de voce, în format braille, sau afişat pe ecran.

Pe lângă beneficiile pe care le oferă utilizatorilor cu diferite dizabilităţi, textele alternative fac ca paginile să fie găsite mai uşor de către toţi utilizatorii, dat fiind faptul că motoarele de căutare pot indexa respectivele texte.

Echivalentele non-text ale textelor (de exemplu pictogramele, cuvinte preînregistrate sau secvenţe video cu o persoană care comunică în limbajul semnelor) pot face documentele accesibile persoanelor care au dificultăţi în a înţelege textul scris, incluzând indivizii cu dificultăţi de procesare a informaţiei, de învăţare sau pe cei cu dizabilităţi de auz.

Echivalentele non-text pot fi utile şi celor care nu citesc sau care nu pot percepe imaginile din cauza unei deficienţe vizuale. Acest lucru poate fi facilitat printr-o descriere auditivă pentru o prezentare multimedia

Cei care construiesc pagini WEB trebuie să creeze un conţinut uşor de parcurs şi de înţeles şi acest lucru nu presupune doar utilizarea unui limbaj simplu şi clar, ci şi crearea unui mecanism de navigare uşor de înţeles şi de parcurs. Existenţa unor aspecte de navigare şi de informaţii orientative va maximiza accesibilitatea şi, de aici, uşurinţa de a avea acces la informaţie.

Nu toţi utilizatorii pot folosi informaţii ca hărţile de imagini, barele de derulare, elemente care trebuie urmărite în paralel, sau grafice care indică utilizatorilor valizi unele aspecte folosind un anumit browser. Utilizatorii cu deficienţe de vedere, care folosesc un cititor de ecran sau un display Braille pot pierde informaţiile contextuale deoarece soft-urile speciale oferă doar acces secvenţial la informaţie.

Dacă utilizatorilor nu li se prezintă informaţii orientative, ar putea ajunge într-un impas generat de neînţelegerea tabelelor foarte mari, a listelor, a meniurilor (în cazul celor care folosesc un screen reader sau display braille) sau a imaginilor, a prezentărilor multimedia (în cazul celor care folosesc un program de mărit) (vezi anexa 4).

Concluzii

Tehnologiile de acces reprezintă un punct important în dobândirea independenţei de acces la educaţie şi formare profesională de către o persoană cu deficienţe vizuale, un mijloc important de acces la informaţie, iar acest fapt permite o reorientare profesională dar şi educaţională în aria persoanelor cu deficienţe vizuale. Prin capitolul de faţă am urmărit să evidenţiem cum tehnologiile de acces sau asistive vin în sprijinul acestor persoane şi care sunt aspectele particulare care le diferenţiază de persoanele fără deficienţă în utilizarea computerului şi în privinţa accesului la informaţie. Aceste sisteme nu vin să elimine în totalitate metodele clasice de informare, dar oferă acces mult mai rapid şi mai uşor.

Introducerea tehnologiilor de acces a reprezentat un pas important în stabilirea unor noi strategii, atât la nivelul persoanelor cu diferite deficienţe, beneficiare ale acestor echipamente, cât şi

în ceea ce priveşte abordarea noilor orientări educaţionale şi profesionale pe care acestea le urmăresc. Posibilitatea de a lectura cu ajutorul unui cititor de ecran un text în format electronic reprezintă o modalitate deosebit de eficientă de acces la un anumit tip de informaţie.

În momentul apariţiei tehnologiilor asistive principala formă de informare a nevăzătorilor era reprezentată de cartea tipărită în alfabetul Braille şi de înregistrările audio, însă în momentul de faţă a devenit din ce în ce mai accesibil formatul electronic, care a permis structurarea materialului mult mai uşor şi mai rapid, oferind posibilitatea de a fi accesat oricând şi aproape de oriunde.

Crearea anumitor servicii de bibliotecă destinate persoanelor cu nevoi speciale este o temă care până în prezent nu a fost suficient explorată. În acest sens este necesar ca bibliotecile sa aibă în vedere, nu doar aspectele referitoare la modalităţile de acces în instituţie pentru această categorie de utilizatori (rampă de acces, loc special de parcare, mobilier adecvat, culori contrastante, bandă-ghid, etc), ci şi aspecte referitoare la colecţii, la modalităţile de consultare a acestora.

Bibliotecile dotate cu computere accesibilizate vor veni în sprijinul utilizatorilor cu deficienţe de vedere sau dificultăţi de lectură în procesul de căutare-regăsire şi consultare a informaţiei astfel: aşa cum bine ştim, sistemele electronice substituie din ce în ce mai mult cataloagele tradiţionale. Cataloagele informatizate, ca toate bazele de date în general, reprezintă unelte de căutare şi regăsire a informaţiei, iar prin intermediul computerelor dotate corespunzător, ele pot fi consultate şi de către persoanele cu dizabilităţi vizuale.

Este de remarcat faptul că numărul proiectelor şi al aplicaţiilor din domeniul tehnologiilor de acces este din ce în ce mai mare, dar accesul la o parte dintre ele este îngrădit, din diferite considerente. Unele dintre aplicaţii sunt la stadiul de prototip, altele au un preţ exagerat de mare pentru utilizatorii nevăzători. Cert este că aportul noilor tehnologii de acces a fost şi va rămâne important în stabilirea unui nou traseu educaţional şi profesional în viaţa persoanelor cu deficienţe vizuale.

Numărul utilizatorilor de tehnologii de acces nevăzători din ţara noastră este foarte mic (aproximativ puţin peste 1%), raportat la numărul total de persoane cu deficienţe vizuale (94.471) (ANPH, 2009).

Considerăm aşadar că este necesară proiectarea şi implementarea politicilor educaţionale care să prezinte persoanelor publice şi private avantajele utilizării TA de către persoanele cu deficienţe de vedere şi să le ofere asistenţă în procesul educaţional şi de formare profesională.

Pentru persoanele cu deficienţe de vedere, calculatorul reprezintă un instrument care le poate dezvolta abilităţi de a crea şi poate contribui la editarea de ziare, cărţi şi alte materiale scrise, oferindu-le oportunitatea construirii unor texte care să le ilustreze interesele, aspect care deseori nu este posibil prin intermediul materialelor publicate „oficial”.

Implementarea constructivă a TA în instituţiile de învăţământ speciale, în şcoli de masă şi în facultăţi ar permite ca persoanele cu deficienţă vizuală dar şi cele fără deficienţe, de la elevi la studenţi şi nu numai, să comunice mult mai uşor, în cadrul programelor de instruire online. Crearea unei platforme online, e-learning, la care să aibă acces persoanele cu deficienţe de vedere ar conduce la tratarea nondiscriminatorie a acestora.

Tehnologiile informaţionale coroborate cu tehnologiile asistive devin instrumente indispensabile în orice domeniu de activitate, iar acest lucru a permis şi va permite în continuare accesul tuturor persoanelor cu dizabilităţi la educaţie, informare şi calificare profesională. Pentru aceasta, este necesară o nouă abordare şi/sau adaptare la un nou stil de gândire şi comportament, care va permite societăţii să facă faţă schimbărilor.

Tehnologiile asistive au creat premisa accesului la informaţie a unui grup de persoane cu un potenţial de dezvoltare şi susţinere a valorilor moderne, dar pentru aceasta este nevoie ca şi societatea să se adapteze cerinţelor persoanelor cu deficienţe vizuale. Sistemele multimedia bazate preponderent pe elemente grafice complexe trebuie programate în aşa manieră încât să fie accesibile şi nevăzătorilor.

Permiterea persoanelor cu dizabilităţi să profite din plin de tehnologiile de acces reprezintă un imperativ pentru succesul lor atât acasă sau la şcoală, cât şi în comunitatea din care fac parte.

Este extrem de important ca tehnologia adecvată şi serviciile de sprijin să fie disponibile, astfel încât persoanele cu dizabilităţi să nu fie private de toate beneficiile programelor de educaţie. Este de asemenea extrem de important ca profesioniştii care lucrează în mod direct cu aceste persoane şi cu membrii familiilor lor, să fie instruiţi în mod adecvat pentru a acorda ajutorul şi acomodările necesare pentru ca persoanele cu dizabilităţi să se bucure de toate beneficiile tehnologiilor asistive.

CAPITOLUL 4
Documente accesibile persoanelor cu deficienţe de vedere. De la Braille la era digitală

Momentele în care citim sunt, fără niciun fel de îndoială, momente de reflecţie, de descoperire a tuturor acelor lucruri pe care le iubim sau de care ne temem şi pe care alţii, prin intermediul operelor lor, ne ajută să le conştientizăm, fiind ei cei care reuşesc să exprime ceea ce noi gândim sau simţim.

Lectura este un spaţiu deschis în care investim o infinitate de senzaţii. Deşi cuvântul reprezintă principalul instrument al comunicării, în spaţiul lecturii nu sunt importante nici tipul de scriere utilizat, nici limba în care se lecturează, ci interpretarea pe care fiecare dintre noi o dă textului. Ne place sau nu, lectura face parte din viaţa fiecăruia dintre noi, fie că aparţinem sau nu mediului academic, fie că suntem copii, tineri sau adulţi, fie că suntem persoane cu sau fără dizabilităţi. Citim la fiecare pas şi din ce în ce mai mult căci, după cum bine ştim, volumul informaţional creşte într-un mod extrem de accelerat. Însă cât din această informaţie şi mai ales cum ajunge aceasta la persoanele cu diferite dizabilităţi?

Mă voi referi, în cele ce urmează, la tipologia documentelor şi mai ales la tipologia formatelor accesibile disponibile în momentul de faţă pentru persoanele cu deficienţe devedere, insistând cu precădere asupra avantajelor şi a dezavantajelor acestora.

Tipologia documentelor în formate accesibile

Pentru a veni în întâmpinarea nevoilor de lectură ale persoanelor nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere, au fost accesibilizate până în momentul de faţă următoarele tipuri de documente:

- carte curentă;
- periodice curente;
- documente cartografice (exclusiv în sistem Braille);
- documente muzicale;
- documente audio-vizuale (prin integrarea de descrieri audio ale imaginilor);
- documente tehnice (standarde, ghiduri, dizertaţii, teze de doctorat, metodologii, etc);
- documente electronice.

Până în momentul de faţă nu sunt puse în discuţie posibilităţi multiple de accesibilizare a documentelor aparţinând colecţiilor speciale (carte veche, rară şi bibliofilă, periodice vechi, rare şi bibliofile, manuscrise, documente numismatice şi filatelice, documente grafice şi fotografice). Textele manuscriselor şi ale carţilor şi periodicelor rare pot deveni accesibile numai în condiţiile existenţei unui program de recunoaştere optica a caracterelor extrem de performant. O altă posibilitate prin care o mai mare parte a conţinutului acestor documente de patrimoniu ar deveni accesibile persoanelor cu nevoi de lectură speciale ar fi sistemul DAISY, însă acesta ar presupune un efort deosebit din partea lectorului care ar trebui să ofere, pe parcursul lecturii, o mulţime de alte informaţii (tip de scriere, elemente ornamentale, legătură, copertă, imagini, etc.

Modalităţi de accesibilizare a documentelor

Pentru a asigura acces tuturor categoriilor de utilizatori, bibliotecile achiziţionează sau crează fonduri de documente în formate adecvate.

În cazul persoanelor nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere, adesea, pentru a deveni accesibile, documentele au nevoie să fie transformate, folosindu-se diferite modalităţi între care amintim:

- consultând documentul cu ajutorul tehnologiilor asistive, cum s-a putut vedea în capitolul destinat acestora, (cititoare de ecran, lupe electronice, etc.) care permit citirea documentului într-o manieră tranzitorie.[25]
- transformând într-un mod permanent documentul din punctul de vedere al formatului său fizic pentru a îl face citibil (sistem de scriere-citire Braille, înregistrare audio, text cu caractere mărite, etc), creând în felul acesta un nou document.

În cel de al doilea caz este vorba despre formatele alternative, care se pot crea fie de la originea documentului, fie ulterior, prin transformarea acestuia. Înţelegem prin formate alternative o prezentare a informaţiei prin intermediul unei alte morfologii, sau prin intermediul unei aparenţe adaptate nevoilor şi preferinţelor utilizatorului.

Câteva dintre formatele alternative comune sunt:[26]

[25] Bibliotecas accesibles para todos: pautas para acercar las bibliotecas a las personas con discapacidad y a las personas mayores. Madrid: Ministerio de Educación, Política Social y Deporte, 2008. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.mcu.es/bibliotecas/docs/bibliotecas_accesibles_para_todos.pdf>.]

[26] CLA (CANADIAN LIBRARY ASSOCIATION). Opening the book: a strategy for a national network for equitable library service for canadians with print disabilities. Working group to define a national network for equitable library service. Disponibil pe internet la adresa:

- text digital: acest format are avantajul ca, în majoritatea cazurilor, să poată fi procesat cu ajutorul tehnologiilor de acces, putând în felul acesta să fie citit fie cu o sinteză vocală, fie modificându-i-se mărimea fondului sau culorile, răspunzând în felul acesta diferitelor tipuri de nevoi provocate de diferite tipuri de dizabilităţi vizuale. Textul digital poate fi trimis foarte uşor prin e-mail, se poate copia pe diverse suporturi precum cd, dvd, etc, sau se poate distribui pe Internet. În cazul bibliotecilor, acest tip de suport are avantajul că nu ocupă spaţiu pe rafturi. Textul digital se poate obţine direct de la sursa originală sau în urma unui proces de scanare, şi OCR (Recunoaştere Optică a Caracterelor) (adesea extrem de laborios şi cu un rezultat de o calitate îndoielnică). În anumite situaţii, versiunile digitale sunt abreviate sau pierd părţi importante din componentele documentului (adnotări, grafice, imagini);
- fotocopii mărite ale unor documente: utile persoanelor cu rest de vedere. Este un format alternativ ieftin şi uşor de obţinut, însă nu foarte practic. În anumite situaţii poate fi unicul format viabil.
- materiale imprimate cu caractere medii (fond 12-14) sau Mari (fond 16-20): se folosesc în cazul utilizatorilor învârstă sau cu dizabilităţi cognitive, dar şi în cazul persoanelor cu rest de vedere. Aceste materiale tipărite sunt uşor de obţinut pornind de la textul digital.
- documente scrise folosind alfabetul Braille: numărul documentelor tipărite în sistem Braille este destul de mic din cauza costurilor de producţie ridicate şi a timpului îndelungat de realizare. De aceea, până în momentul de faţă, în ţara noastră persoanele cu deficienţe de vedere au acces destul de limitat la cultura scrisă. Cărţile în braille au dezavantajul că ocupă un volum foarte mare (de aproximativ 20 de ori mai mare decât cel al unei cărţi obişnuite); costurile de realizare sunt foarte mari, iar citirea destul de greoaie şi lentă. În plus, cărţile în Braille nu sunt accesibile persoanelor adulte cu deficienţe de vedere dobândite pe parcursul vieţii şi care nu şi-au însuşit limbajul Braille sau care au simţul tactil insuficient dezvoltat. Cu toate acestea, beneficiul acestui tip de document este acela că pentru lectorii cu o formare adecvată în acest sens, este unul dintre puţinele formate care oferă fiabilitate şi flexibilitate a lecturii;[27]
- documente audio: acest format poate fi generat pornind de la textele citite de către voluntari sau cele redate de către o sinteză vocală, poate fi generat de la origine (de către editor) sau ulterior (de către lector). Calitatea şi uzabilitatea documentului lecturat de către o persoană şi calitatea celui

---

<http://www.cla.ca/AM/Template.cfm?Section=News_Item_Documents&Template=/CM/ContentDisplay.cfm&ContentID=3463>.]

[27] GONZÁLEZ, L. Acceso a la información y comprensión de textos: comparación de rendimientos entre personas ciegas y videntes. Lucrare prezentată la cel de al doilea congres Virtual cu privire la instrumentele de acces la comunicare, la educaţie şi la cultură de către persoanele nevăzătoare. Santiago de Compostela, 2004.

redat de către o sinteză vocală, iar în acest ultim caz luându-se în consideraţie şi instrumentul TTS (text to speech) utilizat, sunt extrem de diferite, cu toate că diversele studii prezintă rezultate contradictorii în ce priveste preferinţele utilizatorilor.[28] Textul audio se poate înregistra în format analogic (de exemplu pe casete) sau digital (pe cd, etc). Formatul audio digital, ca şi textul digital, poate fi trimis uşor prin e-mail, se poate copia pe diferite suporturi cumar fi cd, dvd, etc, sau poate fi distribuit pe Internet. Textul audio generat pornindu-se de la lectura de către o persoană, pentru a îşi menţine calitatea, necesită câteva reguli de digitizare superioare formatului audio creat cu ajutorul sintezelor vocale, care se reflectă în fişiere de mărime superioară (inclusiv în versiunile comprimate), acestea putând crea probleme în cazul utilizatorilor de dispozitive cu o memorie mică sau în momentul transmisiei lor în reţea. Formatul MP3 este foarte utilizat, acesta putând fi ascultat pe orice tip de dispozitiv portabil capabil de a recunoaşte şi reproduce acest format. până de curând, principalele suporturi pentru textele adaptate erau reprezentate de casetele audio înregistrate conform normei Philips, înregistrate la jumătatea vitezei Standard, astfel încât să nu poată fi recunoscute de către un dispozitiv obişnuit, putându-se evita în felul acesta distribuirea ilegală a textului. În biblioteca, aceste casete erau ascultate folosindu-se aparate speciale şi erau multiplicate graţie dispozitivelor de tip Pancake. Cărţile audio înregistrate pe bandă magnetică au dezavantajul că informaţia nu poate fi citită decât secvenţial, fără posibilitatea de a sări cu uşurinţă de la un capitol la altul, de la o pagină la alta, de la un paragraf la altul, etc, iar multiplicarea şi distribuirea lor este foarte dificilă. În ultima perioadă a fost iniţiată în multe ţări ale lumii, inclusiv în ţara noastră transpunerea cărţilor de pe bandă magnetică în format MP3, pe compact disc. Această conversie a micşorat spaţiul ocupat de carte şi a mărit viteza de multiplicare. Totuşi, facilităţile de lecturare selectivă nu au crescut foarte mult. De aceea marea majoritate a cărţilor accesibile persoanelor cu deficienţe de vedere sunt cele din domeniul literaturii beletristice şi aproape deloc din domeniile ştiinţifice şi tehnice, care cer o lectură selectivă şi o tehnică mai sofisticată de codificare a informaţiilor pentru a deveni accesibile celor fără vedere.

- documente audio-vizuale cu descrieri audio: este cazul filmelor documentare sau artistice cărora li se adaugă descrieri audio acolo unde vizualul predomină. Opţional poate fi redată audio şi subtitrarea respectivului film;

[28] GONZÁLEZ, L.; PÉREZ, M. Comprensión de textos y modalidades de accesso a la información: comparación de rendimientos entre personas ciegas y videntes.În: *Integración*, 48/2006. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.once.es/appdocumentos/once/prod/Integracion%2048.pdf>.]

- documente în relief: sunt diagrame în relief ale unor elemente geometrice, geografice, etc. Acestea pot fi create cu ajutorul unei imprimante speciale (imprimanta Braille) şi folosindu-se hârtie specială. [29]
- documente în format DAISY: asupra acestui format vom insista în continuare deoarece în momentul de faţă este singurul format care oferă atât flexibilitate lecturii, cât şi posibilităţi reale de a consulta documentele ştiinţifice sau tehnice care aşa cum am mai spus, necesită o lectură selectivă. În plus spaţiul pe care acestea îl ocupă este extrem de redus, iar procesul de producţie mai rapid şi mai puţin costisitor decât în cazul documentelor în sistem Braille.

Modalităţi de lectură preferate de către persoanele cu deficienţe de vedere

Interesul pentru a facilita persoanelor cu deficienţe vizuale accesul la cultură a motivat crearea unor sisteme bazate pe caractere în relief, pe diferite suporturi, de la lemn şi hârtie şi până la suport electronic.

Pentru a ne crea o imagine cât mai fidelă asupra modalităţilor de acces la informaţie şi de lecturare a acesteia de către persoanele cu nevoi de lectură speciale, am analizat mai multe studii elaborate de către ONCE (Organización Nacional de Ciegos Españoles)[30] în colaborare cu alte organizaţii europene în vederea determinării modului în care această categorie de utilizatori consultă informaţia care îi este necesară. Studiile au fost realizate în perioade diferite, aplicându-se diverse metode de cercetare: mărturii, distribuire de chestionare, interviuri, etc.

Astfel, până în anul 2005, în majoritatea ţărilor europene accesul la informaţie al utilizatorilor cu dizabilităţi se realiza prin:

- înregistrarea pe casete a cursurilor şi a materialelor didactice; (dezavantajul acestei metode consta în faptul că înregistrările sunt limitate şi implică utilizarea unui număr foarte mare de casete).
- un membru al familiei le citeşte (fapt ce generează o mare dependenţă a utilizatorului faţă de persoana care citeşte);
- scriu şi citesc folosind alfabetul Braille; dezavantajul constă în faptul că extrem de puţină informaţie este disponibilă în sistem Braille deoarece producerea de astfel de documente este foarte costisitoare, iar interesul producerii este scăzut, ele adresându-se unui public destul de restrâns.

Produsele şi serviciile pe care le ofereau bibliotecile în acea perioadă erau limitate, acestea constând în punerea la dispoziţie de cărţi audio înregistrate pe casete sau cărţi tipărite în sistem

[29] EBU (EUROPEAN BLIND UNION). Making your information accessible for customers with sight problems. París: European Blind Union, 2003. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.euroblind.org/fichiersGB/policy.htm>.]
[30] Once. Disponibil pe internet la adresa: www.once.es

Braille. Bibliotecile recurgeau la voluntari dispuşi să adapteze documentele persoanelor cu dizabilităţi. Instituţiile de învăţământ nu ofereau, elevilor sau studenţilor cu dizabilităţi, material adaptat nevoilor de lectură ale acestora, iar acest lucru se solda, de cele mai multe ori, cu rezultate academice slabe sau chiar cu abandon şcolar. Mai mult, accesul la informaţie (mai ales la informaţia educativă) din acea perioadă atrăgea după sine costuri ridicate (casete, baterii, hârtie, cheltuieli de deplasare, timp extra de aşteptare până ce o instituţie sau o persoană transformă informaţia în informaţie accesibilă lecturând-o şi înregistrând-o pe casete sau tipărind-o în sistem Braille).

Aşadar, în perioada mai sus menţionată, utilizatorii cu nevoi de lectură speciale, în procesul lor de acces la informaţie, depindeau în mare măsură de alte persoane sau instituţii, însă problema cea mai gravă era constituită de cantitatea extrem de redusă care era accesibilizată raportată la timpul mare de aşteptare.

Aceste concluzii au determinat acordarea unei atenţii deosebite, la nivel european, asupra creării de servicii noi, la care să aibă acces deopotrivă atât utilizatorii valizi, cât şi cei cu dizabilităţi.

A fost conştientizat faptul că se impunea producerea de material academic accesibil în diferite formate şi pe diverse suporturi, însă pentru aceasta resursele umane erau insuficiente, ele ne mai putând face faţă avalanşei informaţionale. Astfel au fost iniţiate programe de instruire a utilizatorilor cu nevoi de lectură speciale în folosirea tic (tehnologii de informare şi comunicare) şi tac (tehnologii de acces şi de comunicare).

În prezent, datorită apariţiei şi dezvoltării tehnologiilor de acces şi a instruirii utilizatorilor în vederea folosirii acestora, în marile biblioteci europene informaţia este disponibilă pe tot mai multe suporturi şi în tot mai multe formate, folosindu-se deopotrivă cd, dvd, texte digitale, documente audio, documente în format DAISY, etc. Acest lucru a adus schimbări majore în modul în care utilizatorii cu deficienţe parcurg cea mai mare parte a informaţiei la care au acces.

Lectura digitală şi implicaţiile acesteia asupra persoanelor cu deficienţe de vedere

Rolul pe care lectura îl are în procesul de învăţare, precum şi în activităţile cotidiene şi de timp liber este unul semnificativ, acesta accentuându-se din ce în ce mai mult odată cu evoluţia societăţii informaţiei[31]. În acest paragraf vom prezenta schimbările produse în ceea ce priveşte documentul şi procesul de lectură de către noile tehnologii şi mediul digital şi cum afectează toate acestea utilizatorii în general şi în special utilizatorii cu deficienţe de vedere.

Pentru persoanele cu probleme de acces la textul imprimat, documentele digitale au însemnat o şansă unică de lectură. În acelaşi timp misiunea editării digitale este aceea de a putea adapta informaţia nevoilor de lectură ale fiecărei persoane, venind în acelaşi timp şi în întâmpinarea utilizatorilor ce au dificultăţi în a accesa textul imprimat[32] cu un mic cost adiţional din partea editorului[33]. Persoanele în vârstă, prin intermediul lecturii digitale îşi pot îmbunătăţi nivelul de trai[34], studenţii ce au dificultăţi de citire pot beneficia de avantajele oferite de textele electronice, dar acest lucru numai în condiţiile în care se vor îndeplini anumite cerinţe[35].

Aşa cum am mai spus, în general, persoanele cu dizabilităţi pot avea acces la documentele digitale prin intermediul computer-ului dotat corespunzător, în funcţie de deficientele fiecărui utilizator. Contrar a ceea ce anumite persoane gândesc, în ţările dezvoltate utilizarea computer-ului este superioară în rândul acestei categorii de persoane decât în rândul populaţiei valide[36]. Pe de altă

---

[31] DEIBEL, K. Understanding and supporting the use of accommodating technologies by adult learners with reading disabilities. ÎN: *ACM SIGACCESS Accessibility and Computing*, 86/2006, pp. 32-35.

[32] KERSCHER, G.; FRUCHTERMAN, J. The soundproof book: exploration of rights conflict and access to commercial ebooks for people with disabilities. First Monday, 7(6/2002). Disponibil pe internet la adresa: <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/959/880>.]

[33] BAUWENS, B.; ENGELEN, J. J.; EVENEPOEL, F.; TOBIN, C.; WESLEY, T. Increasing access to information for the print disabled through electronic documents în SGML. În: *Proceedings of the first annual ACM SIGACCESS Conference on Assistive technologies*, 1994. pp. 55-61. Nueva York: ACM.

[34] RYAN, T.; FIELD, R. H. G.; OLFMAN, L. The evolution of US state government home pages from 1997 to 2002. În*: International Journal of Human-Computer Studies*, 59(4)/2003, 403-430.

[35] ANDERSON-INMAN, L.; HORNEY, M. Supported e-text: assistive technology through text transformations. În*: Reading Research Quarterly*, 42(1)/2007, 153-160. Disponibil pe internet la adresa: <http://ncset. uoregon.edu/files/pdf/Supported_eText.pdf>.]

[36] OURGHANLIAN, B. Outils Microsoft facilitant le développement de sites Web accessibles = Microsoft Tools facilitating the development of accessible Web sites. Lucrare prezentată în cadrul Instruments pour faire de l'accessibilité du Web une réalité, París, 30 ianuarie 2006. Disponibil pe internet la adresa : <http://inova.snv.jussieu.fr/actes/colloques/ Instruments/article.php?id=40&langue=fr>; presentación en línea: <http://inova.snv. jussieu.fr/actes/fichiers/47.ppt>.]

parte există factori socioculturali care afectează adoptarea tehnologiilor asistive şi care duc din nefericire la abandonarea lor de către un număr mare de utilizatori[37].

Pentru a ne forma o idee referitoare la cerinţele pe care le au utilizatorii nevăzători sau cu deficienţe de vedere cu privire la lectură şi care în mod ideal s-ar putea rezolva datorită lecturii digitale, vom cita cerinţele identificate de către Petrie şi Weber în urma realizării unor Studii şi interviuri cu diferiţi utilizatori în contextul proiectului MultiReader[38]:

- cititori nevăzători: versiune vorbită a întregului text şi posibilităţi de navigare prin conţinutul acestuia (reluarea unei fraze/paragraf/etc., salt peste capitol/paragraf/frază, lecturarea sau evitarea notelor de subsol, etc.), control asupra volumului şi a vitezei lecturii. Descrieri complete ale imaginilor şi graficelor. Descrieri audio ale filmelor (ale componentelor strict vizuale) incluse în secvenţele audio ale filmului.
- cititori cu deficienţe de vedere: să aibă permisiunea de a îşi adapta stilul tipografic şi corpul literelor în funcţie de necesităţile de lectură, să le fie permisă schimbarea culorii şi a fondului textului, creându-se astfel posibilităţi de mărire a contrastului; să fie permisă mărirea imaginilor, a graficelor, etc; să fie disponibilă şi o versiune audio a textului complementară celei vizuale; disponibilitatea de instrumente care să faciliteze navigarea prin conţinutul textului mărit. Acest grup de persoane este extrem de numeros, fiind incluse aici şi persoanele învârstă şi de aceea constituie obiect al multor cercetări (de exemplu Kurniawan şi Zaphiris (2005), Beckam şi Legge (1996), sau Bowers et al. (2007) şi Harland et al. (1998)).
- cititori surzi: versiune textuală sau grafică a tuturor dialogurilor, efecte de sunet, muzică şi semnale auditive; utilizarea extinsă de material pictografic, grafic şi video; dicţionar on-line atât textual, cât şi în limbajul semnelor; traducerea textului în limbajul semnelor; permisiunea varierii stilului tipografic şi al corpului literelor, permiterea schimbării culorii textului şi a fondului în scopul creşterii contrastului dintre acestea; permisiunea schimbării distanţei dintre rânduri şi a lungimii acestora; instrumente pentru a desfăşura textul cuvânt cu cuvânt sau frază cu frază; permisiunea prezentării informaţiei în blocuri de conţinut simple şi de mică întindere pentru a facilita citirea şi mai ales înţelegerea informaţiei.
- cititori cu dislexie: flexibilitatea stilului tipografic şi a corpului literelor, să fie permisă modificarea culorii textului şi a fondului în scopul creşterii contrastului; să fie permisă mărirea

[37] DEIBEL, K. Adoption of assistive technologies for reading disabilities: cultural, literacy, and technological aspects. Teză de doctorat. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.cs.washington.edu/homes/deibel/papers/generals-exam/deibel-generals-exam.pdf>.]

[38] PETRIE, H.; WEBER, G. Reading multimedia documents. În: K. MIESENBERGER; J. KLAUS; W. ZAGLER (ed.), Computers helping people with special needs. 8th International Conference, ICCHP 2002. Linz, Austria, July 15-20, 2002. Proceedings, pp. 413-420. Berlín/Heidelberg: Springer-Verlag.

distanţei dintre rânduri; să fie permisă prezentarea informaţiei în blocuri scurte şi simple în vederea facilitării lecturii şi a înţelegerii[39].

Pe de altă parte Anderson-Inman şi Horney (2007)[40], în cercetarea lor cu privire la textul digital în format mărit (supported eText) identifică 11 resurse pentru a îmbunătăţi accesibilitatea textelor digitale: prezentare (tipografie, paginare), navigare (sumare, legături, glosare şi bibliografie), traduceri (sinonime, definiţii, echivalent în format audio, în alte limbi sau video), explicare (clarificări, interpretări), exemplificări, rezumate, anexe (biografia autorului, note de subsol, contextul publicării), suport pedagogic (ghiduri de studiu), instrumente colaborative şi evaluare (întrebări, teme).

Cu toate că editarea digitală este o realitate şi există o cantitate mare de informaţie în format digital, în momentul de faţă puţine sunt materialele publicate care sunt accesibile. Faptul că o anumită informaţie este disponibilă în format digital nu înseamnă neapărat că aceasta este în mod natural accesibilă[41]. În plus, informaţia trebuie să aibă o structură şi un conţinut codificate într-o semantică suficient de bogată[42]. Este necesară de asemenea informaţie adiţională care să poată fi procesată de către tehnologiile de acces, cum sunt subtitrările înregistrărilor video destinate persoanelor surde sau descrierile alternative ale imaginilor destinate persoanelor cu deficienţe de vedere[43]. Conform lui Bauwens, există două motive care explică faptul că sunt atât de puţine publicaţii accesibile. Pe de o parte, nu este cunoscută piaţa potenţială de desfacere a acestor publicaţii şi în general se consideră, în mod greşit, că persoanele ce prezintă probleme de accesare a textelor tipărite reprezintă o minoritate. Pe de altă parte, există o disociere între producţia editorială în masă şi editarea în formate accesibile.

Revenind la cazul persoanelor nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere, trebuie menţionat faptul că viteza lecturii (de la 100 până la 150 de cuvinte pe minut în Braille şi de la 150 la 180 de cuvinte pe minut cazul lecturii audio) este cu mult inferioară vitezei de lectură cu ajutorul văzului; de asemenea curba de învăţare este mai lentă în cazul copiilor care folosesc sistemul Braille decât în

[39] DEIBEL, K. Understanding and supporting the use of accommodating technologies by adult learners with reading disabilities. ÎN: *ACM SIGACCESS Accessibility and Computing* (86)/2006, 32-35.
[40] ANDERSON-INMAN, L.; HORNEY, M. Supported e-text: assistive technology through text transformations. În: *Reading Research Quarterly*, 42(1)/2007, 153-160. Disponibil pe internet la adresa: <http://ncset.uoregon.edu/files/pdf/Supported_eText.pdf>.]
[41] PACIELLO, M. G. Web accessibility for people with disabilities. Lawrence, Kansas: CMP Books, 2000.
[42] PAEPEN, B.; ENGELEN, J. J. Using XML as a reading enabler for visually impaired persons. În: K. MIESENBERGER; J. KLAUS; W. ZAGLER (ed.), Computers helping people with special needs. 8th International Conference, ICCHP 2002. Linz, Austria, July 15-20, 2002. Proceedings, pp. 382-389. Berlín/Heidelberg: Springer-Verlag.
[43] PACIELLO, M. G. *op. cit.*

cazul celor care citesc texte imprimate. În schimb, înţelegerea lecturii nu este afectată, ea fiind aceeaşi sau chiar superioară persoanelor fără dizabilităţi vizuale[44].

Aşa cum explică Raman[45], în transmiterea sonoră tradiţională informaţia este transmisă într-o formă pasivă: receptorul doar o poate asculta secvenţial, pierzând posibilitatea de a capta rapid documentul în totalitatea sa, de a îşi focaliza atenţia asupra detaliilor, de a sări direct la un anumit paragraf, etc, pierzând multe dintre posibilităţile de lectură obişnuite. În schimb, mediul digital permite, aşa cum afirmau în anul 2003 Theofanos şi Redish[46], persoanele nevăzătoare trebuie să "scaneze" cu ajutorul auzului şi să navigheze în interiorul documentelor pentru a câştiga eficienţă în lectură. Viteza dobândită în acest fel este incomparabilă cu cea a unei persoane care încă nu are abilităţi de lucru cu informaţia digitală. În cazul persoanelor nevăzătoare, una dintre cerinţele cele mai importante este, fără niciun fel de îndoială, structurarea conţinuturilor[47].

Adesea, fiind lectura audio singura cale de acces la diferitele conţinuturi, cerinţele diferitor grupuri de persoane nevăzătoare sunt diferite de cele ale publicului în general: cărţile audio destinate publicului general nu obişnuiesc să cuprindă întreg textul versiunii originale (sunt versiuni adaptate şi abreviate), în schimb, cărţile audio destinate nevăzătorilor sunt versiuni complete şi foarte fidele originalului (incluzând descrieri ale graficelor, imaginilor, figurilor şi a oricărui alt material în momentul în care se consideră că acest lucru este necesar pentru o mai bună înţelegere a conţinutului). O altă mare diferenţă existentă între cărţile audio destinate persoanelor nevăzătoare şi formatele comerciale de carte audio constă în modul de lectură a textului. În cazul cărţilor audio comerciale acesta este în general unul dramatizat în sensul că sunt utilizate diferite voci ce reprezintă distincte personaje, sunt incluse sunete de fond, sunt interpretate plânsul, râsul, precum şi diverse emoţii într-un mod asemănător teatrului radiofonic. În majoritatea cărţilor audio destinate nevăzătorilor însă, lectura este în general transparentă. Se foloseşte o singură voce neutră pentru tot textul şi nu sunt incluse muzică sau efecte speciale, fapt ce permite o experienţă de lectură bogată şi personală[48]. Aceste diferenţe răspund obiectivelor şi utilizatorilor ambelor tipuri de produse astfel: pentru utilizatorii nevăzători sau cu deficienţe de vedere, formatul audio este unul dintre puţinele,

---

[44] GONZÁLEZ, L.; PÉREZ, M. Comprensión de textos y modalidades de accesso a la información: comparación de rendimientos entre personas ciegas y videntes. În*: Integración,* 48/2006. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.once.es/appdocumentos/once/prod/Integracion%2048.pdf>.]

[45] RAMAN, T. V. Audio system for technical readings. Cornell University, Faculty of the Graduate School, 1994. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.cs.cornell.edu/home/raman/aster/aster-thesis.ps>.]

[46] THEOFANOS, M. F.; REDISH, J. C. Guidelines for accessible and usable websites: observing users who work with screen readers. În*: Interactions,* 10(6)/2003, 38-51. Disponibil pe Internet la adresa: <http://www.redish.net/content/papers/InteractionsPaperAuthorsVer.pdf>.]

[47] PACIELLO, M. G. Web accessibility for people with disabilities. Lawrence, Kansas: CMP Books, 2000.

[48] RIBERA, M.; MOESE, S. DAISY: un libro digital abierto, multimodal y accesible. În*: El profesional de la información,* 17(4)2008, 405-409.

sau chiar unicul mijloc de acces la cultura scrisă; de aceea lectura neutră şi fidelitatea faţă de original permit o experienţă totală şi personală de lectură, oferind fiecărui cititor posibilitatea de a îşi crea propria interpretare a textului. În schimb, cărţile audio se comercializează ca alternativă a lecturii tradiţionale pentru toate categoriile de persoane care nu sunt obişnuite să acorde o atenţie deosebită informaţiei obţinute exclusiv pe cale auditivă şi care, daca nu sunt stimulate prin diferite tehnici (personaje, dramatizare, muzica, etc), şi-ar pierde capacitatea de concentrare.

Tipologia formatelor digitale în contextul editării accesibile

FORMATUL DAISY

Odată cu apariţia şi dezvoltarea multiplelor dispozitive informatice cu suficientă memorie şi capacitate de procesare, formatul audio s-a transformat într-un important canal de comunicare, recâştigându-şi în acest fel poziţia pe care o deţinea înaintea apariţiei televiziunii.

În momentul de faţă Apple face disponibile cărţi audio pe platforma sa iTunes, Amazon a achiziţionat Brilliance Audio şi Audible (editoare de audiobooks) şi a creat sistemul de lectură Kindle pentru cărţi electronice cu suport audio, Nokia pune la dispoziţie clienţilor diferite audiobook-uri, etc. Mai mult, diverse reviste ştiinţifice precum sunt Nature sau Science publică săptămânal podcast-uri ce conţin noutăţi ale domeniilor vizate. În Statele Unite ale Americii, American

Publishers Association[49] a lansat campania "Get caught listening" în scopul promovării acestui tip de lectură.

Tendinţa din ce în ce mai crescută[50] este reflectată în vânzările cărţilor audio, iar acestea, la randul lor, se reflectă în rapoartele de vânzări ale Asociaţiei Editorilor Formatelor Audio (Audio Publishers Association). Însă chiar şi în condiţiile acestea, oferta de cărţi audio existentă în prezent pe piaţă este destul de limitată,aceasta incluzând în general doar bestseller-e.

[49] Audio Publishers Association. "Americans are tuning în to audio: audiobook sales on the rise nationally". Disponibil pe internet la adresa: http://www.audiopub.org/PDFs/2007Sales

[50] PETERS, T. Digital audiobook services through libraries. În: *Library Technology Reports,* 43(1)/2007, 24-35.

Ce sunt cărţile DAISY?

Daisy (Digital Access To Information System) este un format digital care poate să includă conţinut de tip text, sunet, imagine şi video integrate într-o singură secvenţă temporală, graţie fişierelor de tip smil (synchronized multimedia integration language).[51]

Formatul DAISY constă dintr-o colecţie structurată de fişiere, care poate fi distribuită pe un suport digital, ce permite reproducerea conţinutului unui material tipărit, într-un format audio digital accesibil persoanelor cu deficienţe de vedere dar şi persoanelor cu dificultăţi de citire.

Cărţile DAISY, cunoscute şi sub denumirea de Cărţi audio digitale (DTB Digital Talking book), se pot asculta selectiv exact ca şi o carte tipărită şi pot fi lecturate cu un aparat simplu de mânuit (victor reader),[52] asemănător unui CD-player sau pe computer cu un soft special (easy reader).[53] Persoanele care citesc aceste cărţi se pot deplasa cu uşurinţă prin structura lor, pot sări din cuprins la un anumit capitol, de la un capitol la altul, de la un paragraf la altul, pot relua o frază, pot sări peste notele de subsol sau se pot duce direct la pagina care îi interesează.[54]

Dacă este inclus şi textul electronic care reproduce conţinutul cărţii tipărite, formatul DAISY oferă facilităţi de căutare şi de sincronizare a textului tipărit cu cel vorbit. Standardul DAISY utilizează fişiere XML şi MP3 (figura 1), perfect sincronizate, astfel încât persoana cu deficienţe de vedere sau cu alte deficienţe (ex: dislexie), să poată avea acces mult mai uşor la informaţie. Permite de asemenea includerea de semne de carte sau adăugarea unor adnotări de către cititor. Cititorul beneficiază de aceste opţiuni atât în format text, cât şi audio, fapt care constituie un mare avantaj nu numai pentru persoanele nevăzătoare sau pentru cele cu deficienţe de vedere, ci şi pentru situaţiile în care sistemul de iluminare nu este adecvat, sau în care sunt realizate şi alte activităţi în timpul lecturii.[55]

Aşadar, sistemul DAISY este gândit pentru o variată categorie de utilizatori. Creat la început pentru a veni în sprijinul persoanelor nevăzătoare, în momentul de faţă se dovedeşte de un real folos nu numai pentru acestea, ci şi pentru cele cu rest de vedere (cum sunt multe dintre persoanele

---

[51] DAISY Consortium – What is a Digital Talking Book. Disponibil pe internet la: www.daisy.org/about_us/dtbooks.shtml. Consultat în 5 noiembrie 2010.

[52] HumanWare – Victor Reader Stream. Disponibil pe internet la adresa: http://www.humanware.com/en-new_zealand/products/dtb_players/compact_models/_d etails/id_81/victorreader_stream.html.

[53] DOLPHIN – What is EasyReader? Disponibil pe internet la adresa: http://www.yourdolphin.co.uk/productdetail.asp?id=9. Consultat în 10 octombrie 2010.

[54] TANK, Elsebeth; FREDERIKSEN, Carsten. "The Daisy standard: entering the global virtual library". În*: Library trends*, 2007, Spring, v. 55, n. 4, pp. 932-949.

[55] Cărţi audio DAISY pentru persoane cu deficienţe de vedere. Disponibil pe internet la adresa: http://www.cartidaisy.ro/

învârstă), pentru persoanele dislexice, precum şi pentru persoanele valide (aflate în mijloacele de transport, în maşină, etc.).

Una dintre marile diferenţe existente între cărţile în format DAISY şi formatele convenţionale de carte audio constă în modul de lectură a textului.[56] În cazul cărţilor audio comerciale acesta este în general unul dramatizat în sensul că sunt utilizate diferite voci ce reprezintă distincte personaje, sunt incluse sunete de fond, sunt interpretate plânsul, râsul, precum şi diverse emoţii într-un mod asemănător teatrului radiofonic.

În majoritatea cărţilor în format DAISY realizate de către lectori umani însă, lectura este în general transparentă. Se foloseşte o singură voce neutră pentru tot textul şi nu sunt incluse muzică sau efecte speciale. O altă mare diferenţă este aceea că majoritatea cărţilor audio comerciale sunt versiuni abreviate şi adaptate ale cărţilor originale, iar cărţile DAISY sunt, în schimb, complete şi extrem de fidele originalului (incluzând chiar şi descrieri audio ale graficelor, imaginilor, figurilor sau ale altor părţi în momentul în care se consideră că acest lucru este esenţial pentru o mai bună înţelegere a textului). Aceste diferenţe răspund obiectivelor şi utilizatorilor ambelor tipuri de produse astfel: pentru utilizatorii nevăzători sau cu deficienţe de vedere, formatul DAISY este unul dintre puţinele, sau chiar unicul mijloc de acces la cultura scrisă; de aceea lectura neutră şi fidelitatea faţă de original permit o experienţă totală şi personală de lectură, oferind fiecărui cititor posibilitatea de a îşi crea propria interpretare a textului. În schimb, cărţile audio se comercializează ca alternativă a lecturii tradiţionale pentru toate categoriile de persoane care nu sunt obişnuite să acorde o atenţie deosebită informaţiei obţinute exclusiv pe cale auditivă şi care, daca nu sunt stimulate prin diferite tehnici (personaje, dramatizare, muzica, etc), şi-ar pierde capacitatea de concentrare.

Crearea formatului

Formatul DAISY a luat naştere în Biblioteca Naţională a Suediei[57] în anul 1993, în cadrul unei cercetări ce viza găsirea unor alternative pentru casetele audio ce conţineau cărţi înregistrate şi destinate nevăzătorilor, al căror principal inconvenient era utilizarea extrem de scăzută.

O primă formă a acestui sistem a fost prezentată în cadrul International Conference on Computers Helping People în anul 1994[58], iar datorită unui interes crescut manifestat atât la nivel naţional, cât şi la nivel internaţional, în anul 1995 mai multe companii şi instituţii au organizat o

[56] NCAM. "Beyond the text: comparison chart of ebook and digital talking book (DTB) hardware and software". Disponibil pe internet la adresa: http://ncam.wgbh.org/ebooks/comparison.html
[57] TANK, Elsebeth; FREDERIKSEN, Carsten. "The Daisy standard: entering the global virtual library". În: *Library trends*, 2007, Spring, v. 55, n. 4, pp. 932-949.
[58] *Idem.*

întrunire la toronto cu scopul de a pune la punct o strategie comună. Astfel, o companie japoneză a propus realizarea unui cititor DAISY.

La iniţiativa Bibliotecii Naţionale a Suediei, în anul 1996 a fost creat Consorţiul DAISY[59] ce avea ca finalitate promovarea şi difuzarea formatului în rândul persoanelor cu nevoi de lectură speciale. Datorită acestui consorţiu a fost aprobată norma DAISY NISO Z39.86. [60]

Viziunea consorţiului constă în faptul că toate informaţiile tipărite ar trebui să fie accesibile şi persoanelor cu dificultăţi de învăţare, imediat ce sunt publicate, fără costuri suplimentare, într-un format accesibil, având o structură similară şi cu aceleaşi posibilităţi de parcurgere selectivă a textului.

Începând din 1997, Consorţiul DAISY a hotărât să adopte un standard deschis bazat pe formatul fişierelor dezvoltate pe Internet (.xhtml).[61]

Specificaţiile DAISY 2.0 au apărut în 1998, iar recomandările 2.02 au fost aprobate în februarie 2001. Standardul DAISY, ANSI/NISO Z39.86 2002 a devenit oficial în martie 2002. Acest ultim standard a fost realizat cu contribuţia Consorţiului DAISY, National Library Service for the Blind and Physically Handicapped (care face parte din Biblioteca Congresului S.U.A.), la care s-au adăugat alte organizaţii din America de Nord şi se bazează şi pe standardele de accesibilitate W3C.[62]

Descriere tehnică

DAISY este formatul final al unei familii de subproduse a DTBook, un format xml care apare ca un pilon în editarea de documente alternative. Xml DTBook (ANSI, NISO) reprezintă un xml pentru textul unei cărţi DAISY asemănător cu DocBook (Oasis) în care este specificat un nivel mai ridicat al gradului de structurare al conţinutului cărţii. DTBook permite indicarea frazelor, a antetelor, a tabelelor şi, în versiunile sale mai recente, se foloseşte de notorietatea xml pentru a introduce limbajul Mathml pentru formulele matematice.[63]

DTBook este formatul de la care s-a pornit în crearea de cărţi DAISY digitale într-o formă automată (cu ajutorul sintezelor de voce),, în crearea cărţilor cu text mărit în format PDF, a cărţilor

[59] DAISY Consortium – What is a Digital Talking Book. Disponibil pe internet la adresa: www.daisy.org/about_us/dtbooks.shtml. Consultat în 5 noiembrie 2010.
[60] ANSI/NISO. "Z39.86-2005: specifications for the digital talking book". Disponibil pe internet la adresa: http://www.docbook.org/specs/docbook-4.5-spec.html
[61] BRZOZA, P.; SPINCZYK, D. Multimedia Browser for Internet Online Daisy Books. În: *Computers Helping People with Special Needs*. Germany: Springer, 2006. pp. 1087-1093.
[62] World Wide Web Consortium - Synchronized Multimedia, Disponibil pe internet la adresa: www.w3.org/AudioVideo/. Consultat în 18 noiembrie 2010.
[63] RIBERA, Mireia; MOESE, Santi. "Una visió de futur: Daisy com a format estrella per a documents digitals". În: *11es Jornades catalanes d'informació i documentació,* 2008.

în format html accesibile, precum şi în braille prin intermediul unor sisteme de transformare a xml.[64]

Aşadar, DAISY este formatul final al unei familii de subproduse ale DTBook, ce apare ca pilon de susţinere a editării de documente alternative cum sunt html accesibil, Braille sau pdf cu caractere mărite.

Există şase variante de documente DAISY:[65]

- audio în care este evidenţiat doar titlul: este asemănător formatului mp3. Nu oferă posibilităţi de navigare şi niciun alt avantaj al formatului;
- audio în care este evidenţiat sumarul: reprezintă varianta cea mai comună, fiind ideală pentru lectorii care folosesc dispozitivele portabile. Aceasta permite navigarea în interiorul cărţii, dar nu permite căutări în conţinutul textului după cuvinte cheie.
- audio în care sunt evidenţiate sumarul şi părţi ale textului: asemănătoare celei de mai sus, aceasta include în plus textul indicelui, glosarul, etc pentru a permite căutări după cuvinte cheie.
- audio şi text complet: reprezintă varianta cea mai complexă care oferă cel mai bun nivel de acces la conţinutul unei publicaţii. Adesea este rezultatul unui proces automatizat, folosindu-se o voce sintetică, pornindu-se de la un text electronic în format Word sau ODF;
- text complet şi doar o parte audio: acest tip este extrem de neaccesibil şi foarte puţin folosit. În acest caz, conţinut audio va exista numai acolo unde pronunţarea este importantă, cum ar fi de exemplu un dicţionar;
- text fără conţinut audio: conţine exclusiv partea textuală structurată conform cerinţelor DTBook. Se foloseşte ca bază de creare a formatelor DAISY complete sau a altor formate alternative.

În cadrul formatului DAISY informaţia este organizată în felul următor:

- un identificator unic, cum ar fi carte digitală;
- metadate bibliografice (Dublin core) şi tehnice;
- un sumar digital în html pentru diferitele părţi ale publicaţiei;
- un ghid cu referire directă la sumar, bibliografie şi prolog.

DAISY: structură, caracteristici, tipuri

Caracteristicile principale ale standardului DAISY, valabile pentru versiunea audio, text şi/sau alternativ, sunt următoarele:[66]

[64] DAISY Consortium – Braille în DAISY. Disponibil pe internet la adresa: http://www.daisy.org/projects/braille/.
[65] RIBERA, Mireia; MOESE, Santi. *Op. Cit.*

- deplasare literă cu literă, cuvânt cu cuvânt, rând cu rând, salt de la o propoziţie la alta, trecerea de la un paragraf la altul sau deplasarea din pagină în pagină;
- citirea unei cărţi de la început până la sfârşit;
- deplasare la capitolul, secţiunea, antetul sau alte segmente de text, indicate de lector;
- navigarea înainte şi înapoi prin carte, permiţând creşterea sau descreşterea vitezei de redare audio;
- index de navigare prin legături hypertext;
- redarea audio a notelor de subsol şi a referinţelor, permiţând întoarcerea în text imediat după punctul următor;
- posibilitatea de a insera seturi de semne de carte care pot fi ulterior accesate sau căutate;
- semnele de carte pot fi stocate într-un fişier separat, sincronizat şi poate fi exportat spre alte cărţi compatibile;
- semnele de carte pot fi etichetate după text sau sunet, organizate în seturi;
- stabilirea unui semn de carte neetichetat în locul unde s-a oprit lectura;
- căutarea sau sărirea peste elementele subliniate;
- căutarea unui şir de cuvinte, element de structură sau etichete;
- redarea auditivă a atributelor aplicate textului (îngroşat etc.) şi a elementelor de punctuaţie (spaţiu, semnul exclamării etc.);
- lecturarea într-un mod accesibil şi logic a tabelelor (pe rând/pe coloană, localizarea spaţiilor etc.);
- liste imbricate (incluzând şi nivelul de imbricare);
- posibilitatea de a sări peste textul selectat;
- etichetarea elementelor din text sau informarea despre formatul şi structura elementelor textului;
- informaţii despre locul în care s-a oprit lectura (capitol, paragraf, pagină, timpul scurs);

[66] CEAPAT. CENTRO DE DOCUMENTACIÓN. Normativa Básica de Accesibilidad en la Información y la Comunicación. Disponibil pe internet la adresa: http://www.ceapat.org/mostrarDocumento.do?idDoc=200711220001&idSeccion=99

- informaţii sumare despre structura cărţii: titlul cărţi şi autorul, numărul de părţi/capitole/secţiuni, durata totală de lectură a cărţii - (auditiv pentru persoanele cu deficienţe vizuale);
- posibilităţi de control a utilizatorului asupra stilului de prezentare al textului: mărimea fonturilor şi tip; stabilirea culorilor de fundal etc.);
- reîntoarcere la stilul implicit de redare a textului.

Figura 1 – Structura unei cărţi DAISY [3]

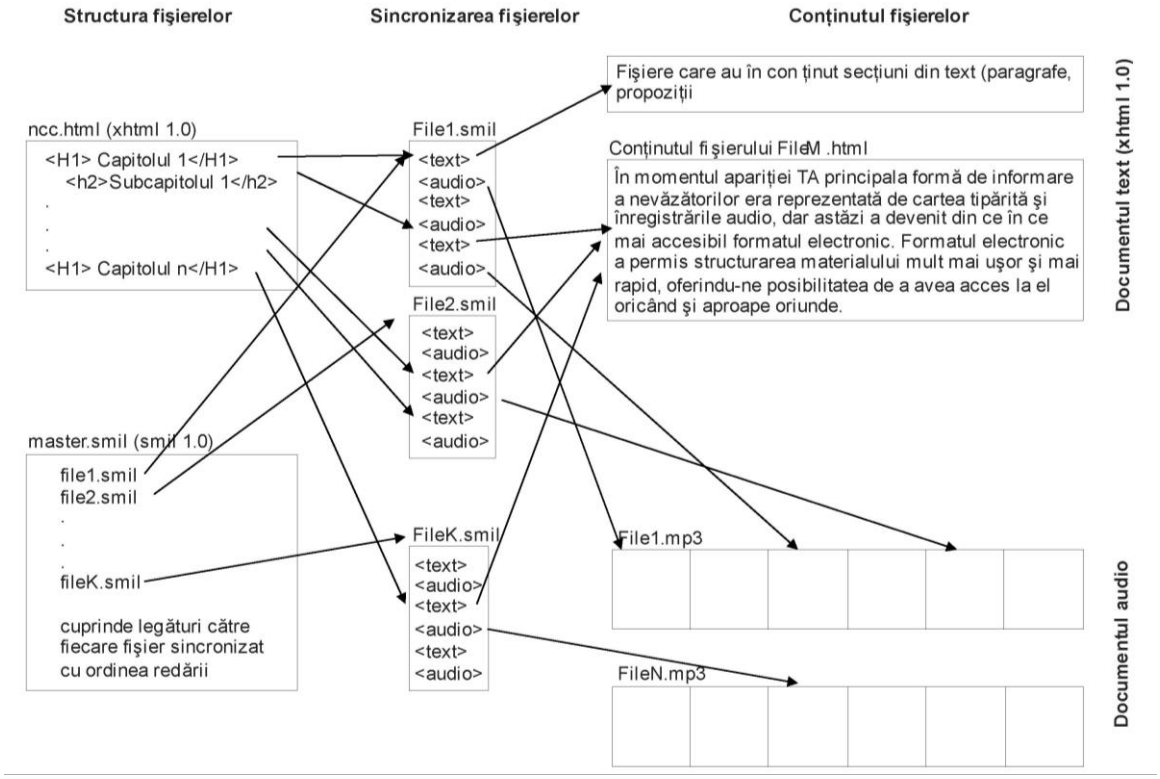

Cărţile DAISY se deosebesc între ele prin absenţa sau prezenţa diverselor tipuri de fişiere media (audio, text), dar şi prin numărul de nivele definite în structura lor în momentul producerii.

Fişierele media, din structura unei cărţi DAISY, pot avea conţinut audio, imagini sau fişiere de tip text (în format XML, conceput astfel încât să suporte corectarea cuvintelor, căutare după cuvinte cheie şi navigare). Fişierele de tip Synchronised Multimedia Integration Language (SMIL), determină sincronizarea fişierelor media, astfel încât fişierele cu conţinut audio, fişierele vizuale şi cele text, să fie prezentate simultan. Un fişier de control al navigaţiei, gestionează legăturile prin intermediul fişierelor XML din structură (de ex. capitole, secţiuni, numărul paginilor), permiţându-i utilizatorului să navigheze de la diviziuni mari, la cele mai mici diviziuni, diviziuni marcate în momentul formatării. Un fişier XML permite sublinierea rândurilor sau evidenţierea acestora, un pachet de fişiere conţine metadatele care descriu cartea şi standardul de citire a componentelor sale, iar fişierele administrative înregistrează informaţiile pentru deplasare. Opţional, pot fi introduse fişiere CSS, ce pot fi folosite pentru a controla prezentarea elementelor din cadrul cărţii.

Principalele tipuri de cărţi DAISY sunt:[67]

- audio cu NCX: Carte digitală audio cu structură. NCX reprezintă Centrul de Control

[67] Bibliotecas accesibles en la Web: un reto urgente. Disponibil pe internet la adresa: http://www.sidar.org/acti/cursos/2004/biblio/

Navigaţional, un fişier ce conţine toate marcajele din carte, de care se poate folosi utilizatorul pentru a lectura cartea. Fişierul XML, dacă este prezent, conţine structura cărţii şi poate să mai conţină legături înspre alte marcaje, cum ar fi notele de subsol etc. Unele cărţi structurate conţin şi texte adiţionale, index şi glosare, sau suportă căutarea după cuvinte cheie;

- audio şi text integrat: DTB cu structură şi componente integrale text şi audio. Această formă de cărţi este cea mai complexă. Fişierul XML conţine structura şi corpul complet al cărţii. Informaţia audio este sincronizată cu textul;
- text fără informaţii audio. Fişierul XML conţine structura şi corpul întreg al cărţii, dar nu există fişiere audio. Acest tip de carte DAISY poate fi redată cu ajutorul unui TTS sau display braille.

Transformarea unui document în format DAISY

EasePublisher produs de compania DOLPHIN,[68] este unul dintre cele mai cunoscute aplicaţii, care permite crearea unui conţinut multimedia, în conformitate cu standardele DAISY. Acesta reprezintă modalitatea cea mai eficientă de a crea cărţi audio digitale, de la formatarea automată a textului, pentru sincronizarea cu fişierele audio, până la sintetizarea automată a diverselor informaţii şi sincronizarea cu textul.

O carte creată după standardele DAISY cu EasyPublisher, conferă editurilor siguranţa că acel conţinut va fi redat corect în toate dispozitivele de redare.

Acesta poate importa şi structura fişierelor HTML sau TXT existente în producţie, utilizând un simplu wizard. EasePublisher deţine şi un editor HTML. Acest lucru permite ca un text care a fost importat şi structurat să fie editat ulterior dacă este necesar. Textul poate fi adăugat sau şters, imaginile şi materialele video pot fi inserate sau eliminate, culorile şi caracterele pot fi formatate. Editorul HTML permite de asemenea crearea şi structurarea unor documente noi, direct în cadrul structurii deja existente.

EasePublisher prezintă două mari facilităţi şi anume: Sync as you hear şi Sync as you speak.

„Sync as you hear", reprezintă o metodă care este valabilă în orice software de sincronizare audio. Nu este necesară "eliminarea" părţii audio, ci doar ascultarea acesteia şi accesarea comenzii de sincronizare la momentul corespunzător.

[68] Dolphin EasyReader - Digital Talking Book Player. Disponibil pe internet la adresa: http://www.yourdolphin.com/productdetail.asp?id=9, Consultat în 10 octombrie 2010.

„Sync as you speak”. EasePublisher este şi un program de înregistrare profesional. Prin conectarea unui microfon la calculator, este posibilă înregistrarea audio, direct în cadrul aplicaţiei şi simultan sincronizarea cu textul pe ecran.

O altă facilitate importantă a programului EasePublisher, este aceea că deţine un sintetizor Text to Speech (TTS), care permite convertirea automată a textelor în fişiere audio, conţinutul sintetizat fiind sincronizat automat cu textul respectiv.

Rezumând, principalele caracteristici de care dispune EasyPublisher sunt următoarele:

- editare HTML – crearea documentelor direct în EasePublisher şi editarea textului existent;
- marcarea automată a documentelor – structura de sincronizare se creează automat prin recunoaşterea punctuaţiei documentelor;
- sincronizarea fişierelor audio importate cu textul corespunzător în timp real;
- sincronizarea textului cu partea audio în cadrul naraţiunii;
- text to Speech (TTS) Encoder – generarea audio automată prin redarea vocală a textului de pe ecran;
- posibilitatea de validare – execută o verificare completată pentru a identifica eventualele erori;
- construire şi protecţie – comprimarea rezultatului în formate alternative şi copierea cu protecţie a conţinutului.

Redarea cărţilor DAISY

Victor Reader Classic[69] a fost proiectat pentru lectura cărţilor de tip bestseller, romane, reviste, etc.

Acest echipament (figura 2) permite deplasarea cu uşurinţă prin structura cărţii şi permite utilizatorului să se poziţioneze rapid pe începutul secţiunii de care este interesat. Cu ajutorul funcţiilor puse la dispoziţie, poate consulta cuprinsul cărţii, poate să se deplaseze direct la o secţiune din carte sau să revină la un semn de carte.

[69] HumanWare – Victor Reader Stream. Disponibil pe internet la adresa: http://www.humanware.com/en-new_zealand/products/dtb_players/compact_models/_d etails/id_81/victorreader_stream.html.

Figura 2. Cititorul DAISY Victor Reader

ClassicX

ClassicX+

Figura 3. Modelul Victor, versiunea compactă

Modelul Compact (figura 3) - este un dispozitiv destinat utilizatorilor cu cecitate sau celor cu vedere slabă care trebuie să se deplaseze la facultate, sunt angajaţi în posturi care necesită deplasări frecvente. Toate butoanele de control au indici tactili şi sunt uşor de folosit, singurul indice vizual fiind un mic led care permite persoanei slab văzătoare să ştie când dispozitivul este în stare de funcţionare şi dacă este în perioada de încărcare a bateriei. Toate operaţiile care se execută sunt indicate audio.

Ca dimensiuni, acest dispozitiv, se încadrează în palma persoanei. Pe faţa anterioară are o tastatură asemănătoare unui telefon, cu 12 butoane. Butonul numărul 5 prezintă un indicator de forma unei peniţe, pentru orientare rapidă. Deasupra butonului 1 este un alt buton în formă de pătrat care indică: Go To page <du-te la pagina> fiind considerat un fel de antet alt dispozitivului, iar deasupra butonului 3 există un buton cu forma unui romb care este Bookmark key <semn de carte>. În partea superioară se află difuzorul şi microfonul intern. În partea posterioară a tastaturii se găseşte o linie de demarcaj sub care sunt amplasate patru butoane. Cele trei butoane din rândul de jos sunt: Rewind <înapoi>, Play/Stop <pornire/stop> şi Forward <înainte>. Cel de-al patrulea este un sleep timer <închidere programată> care oferă utilizatorului posibilitatea de a închide aparatul automat într-un anumit interval de timp. Pe marginea stângă, în exterior, se găseşte un buton rotund pentru Power <pornire> şi două în formă de săgeată, reprezentând butoanele de control pentru

volum, viteză şi ton. Pe marginea dreaptă se găsesc mufele pentru căşti şi microfon extern, precum şi butonul de înregistrare.

Unul dintre cele mai utilizate programe de redare a cărţilor în format DAISY este EasyReader (figura 4), care îi permite utilizatorului să citească şi să asculte un conţinut având în combinaţie text, informaţii audio şi imagini. Unul din avantajele principale ale folosirii EasyReader este legat de facilitarea deplasării prin conţinut, lectorul poate să plaseze semne pentru a evidenţia ariile de interes. EasyReader permite redarea prin intermediul unui TTS a textelor, permite vizualizarea textului marcat pe parcursul redării audio (un instrument folositor în special pentru persoanele cu dificultăţi de citire , cu dislexie), oferă posibilitatea de a alege culorile, tipul caracterelor şi dimensiunea textului, bineînţeles în funcţie de particularităţile lectorului.

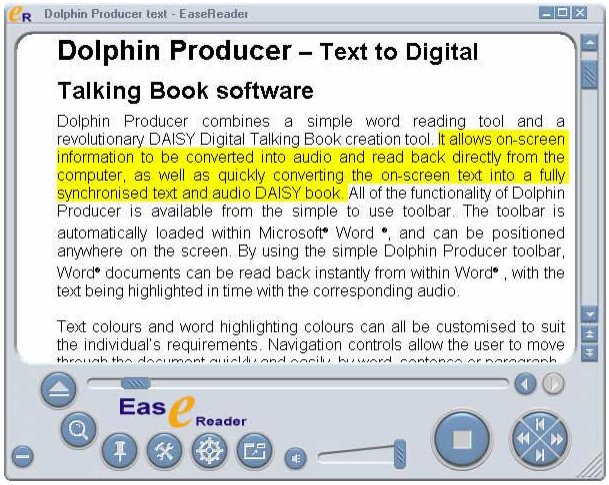

Figura 4 – Panoul de redare a unei cărţi DAISY.

Adoptare

Deşi oferă avantaje tehnice multiple, este bine ştiut faptul că succesul unui produs pe piaţă nu depinde numai de factorii tehnici, ci adoptarea sa de către mediul industrial este determinantă pentru diseminarea lui. În acest sens DAISY beneficiază de un înalt grad de adoptare. Microsoft a lansat în anul 2007 o extensie a editorului său de texte Word pentru a transforma un document .doc în DTBook şi Open Office a lansat în anul 2008 o extensie similară. În plus, IDPF (International

Digital Publication Forum) a adoptat DTBook şi alte părţi ale DAISY ca fiind obligatorii pentru toate celelalte cărţi electronice pentru a garanta interoperabilitatea conţinuturilor. Library of Congres a implementat un program intitulat “talking books” prin care se pun la dispoziţie

documente imprimate persoanelor învârstă sau celor cu dificultăţi de lectură[70], având ca obiectiv principal publicarea a 80000 de cărţi în format DAISY.

Deja în multe ţări există colecţii semnificative de cărţi în format DAISY. Dacă acest lucru nu era suficient, Microsoft a făcut public în primul trimestru al anului 2008 primul prototip al unui filtru de exportare în formatul DTBook pornind de la formatul Open XML, cunoscut ca «Save as DAISY». Ulterior a fost difuzată o adoua versiune mai stabilă, timp în care OpenOffice crea de asemenea un filtru. În luna februarie a anului 2009 Microsoft a mai făcut un pas publicând o nouă versiune a filtrului creat, capabil de a genera nu doar o arhivă DTBook, ci o carte DAISY completă incluzând şi lectura sa cu ajutorul unei sinteze vocale. Cărţile DAISY merg mult mai departe decât simpla digitizare a formatului audio, pentru că permit includerea de conţinut textual şi a imaginilor pe acelaşi suport şi sincronizarea lor cu fişierele audio. Această combinaţie poate rezolva una dintre cele mai importante cerinţe ale utilizatorilor de cărţi în format audio: să poată consulta ortografia cuvintelor.

În momentul de faţă în Statele Unite ale Americii a fost adoptat standardul NIMAS[71] ca format obligatoriu al creării materialului didactic pentru ciclurile primar şi gimnazial. În Franţa, BrailleNet, o asociaţie de entităţi publice şi de firme care promovează accesibilitatea digitală pentru dizabilităţile vizuale, a adoptat DTBook ca format de bază al bibliotecii sale. Motivele BrailleNet sunt diverse: în primul rând DTBOOK este un standard de facto pentru marcarea documentelor; în al doilea rând, acesta facilitează crearea de documente în diferite formate accesibile cu transformări XSL, deoarece oferă elementele necesare pentru a crea documente bogate din punct de vedere semantic; în ultimul rând el este extensibil, se poate crea cu diferite instrumente şi din diferite platforme.

Royal National Institute of Blind Persons (RNIB), din Marea Britanie îşi propune să convertească 2000 dintre publicaţiile educative pe care le deţine în format audio analogic în format DAISY şi 4 dintre cele 20 de centre de transcriere în Braille ale ţării au fost transformate în centre de producţie DAISY. RNIB, ASOCIAŢIA BRITANICĂ PENTRU DISLEXICI (British Dyslexia Association) şi alte servicii educative naţionale s-au pus de acord cu privire la promovarea DAISY ca principală recomandare privind formatele accesibile[72]. În Olanda Dedicon a început producţia a 1200 de cărţi în format DAISY pe an în domeniul educaţional.

[70] MORGAN, G. A world în your ear: library service for print disabled readers în the digital age. În: *The Electronic Library, Academic Research Library*, vol. 23, nr. 3/2003, pp. 234-239.
[71] PETERS, Thomas A. "Digital audiobook services through libraries". În: *Library technology reports, ene-feb*, 2007, v. 43, n. 1.
[72] KERSCHER, G. The Essential Role of Libraries Serving Persons Who Are Blind and Print Disabled în The Information Age. În: *Computers Helping People with Special Needs*, Springer, Germany, 2006, pp. 100-105.

În Spania, ONCE dispune deja de o bibliotecă digitală de unde membrii organizaţiei pot descărca gratuit peste 16000 de cărţi în format DAISY (majoritatea cu voce umană), opere care pot fi distribuite de asemenea şi pe cd membrilor la un preţ modic de 1 euro per disc. CIDAT (Centro de Investigación y Desarrollo en Ayudas Técnicas) comercializează Dicţionarul Academiei Spaniole (DIRAE) şi dicţionarele Larousse, Sabin spaniol-francez şi spaniol-englez în acest format. UOC (Universitat Oberta de Catalunya) a iniţiat un proiect pentru a publica materialele sale în format DAISY cu ajutorul unei voci sintetice, lucru care nu este neapărat adresat persoanelor cu dizabilităţi, ci se prevede că această modalitate va fi în avantajul tuturor studenţilor.

Aşadar acest sistem s-a extins foarte mult, devenind în momentul de faţă un standard de facto în editarea accesibilă. Una dintre barierele care împiedică o utilizare masivă este aceea că, pentru a profita de întreaga funcţionalitate a sistemului sunt necesare aparate de lectură specifice, deoarece în multe cazuri cărţile DAISY nu pot fi citite folosind aparatele portabile obişnuite.

Documentele în format PDF

PDF este formatul de fişier născut din familia produselor Adobe Acrobat. PDF este un limbaj de descriere al paginilor descendent al PostScript pentru a descrie text şi grafice indiferent de platformă sau de rezoluţie. PDF are un format mai structurat decât al PostScript care facilitează o consultare interactivă şi care poate include şi alte elemente, cum sunt adnotările, legăturile sau formulare (inclusiv JavaScript în ultimile versiuni)[73].

Guvernul australian este, ca majoritatea guvernelor anglosaxone, unul dintre cele mai avansate din punctul de vedere al implementării politicilor de accesibilizare şi unul dintre primele în adoptarea versiunii 2.0 a directivelor de accesibilizare a conţinutului web, care ca noutate, includ în mod explicit obligativitatea ca aceste direcţii să fie îndeplinite şi de către documentele în format pdf. (vezi anexa).

Având în vedere faptul că la nivel internaţional există o serie de divergenţe cu privire la accesibilitatea documentelor PDF pentru persoanele cu dizabilităţi, precum şi faptul că foarte multe persoane cu dizabilităţi au catalogat ca fiind incomode documentele în format PDF de pe site-urile publice australiene, guvernul australian a solicitat organizaţiei Vision Australia elaborarea unui studiu (The Australian Government's study into the Accessibility of the Portable Document Format for people with a disability, disponibil pe internet la adresa

[73] ADOBE SYSTEMS INCORPORATED Document management. Portable document format. Part 1: PDF 1.7. Adobe Systems Incorporated. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.adobe.com/devnet/ acrobat/pdfs/PDF32000_2008.pdf>.]

http://www.finance.gov.au/publications/pdf-accessibility-study/index.html>), în vederea determinării reale a gradului de accesibilitate a acestui tip de format.

Vision Australia, este o organizaţie fără scop lucrativ cu o vastă experienţă în domeniul accesibilităţii, împărtăşind bune practici, cunoscută mai ales datorită creării AIS Tool şi a Contraste Analyzer instrumente extrem de utilizate în evaluarea accesibilităţii paginilor web.

Concluziile studiului mai sus menţionat sunt contundente şi considerăm că acestea trebuie avute în vedere încă din momentul creării documentelor în format PDF, nu după crearea acestora, căci în cel de al doilea caz procesul este mult mai dificil şi mai îndelungat.

Astfel studiul arată faptul ca documentele în format PDF nu sunt încă suficient de accesibile persoanelor cu dizabilităţi şi drept consecinţă guvernul australian propune crearea de formate alternative pentru a se putea atinge accesibilitatea informaţiei.

Motivele care determină această lipsă a accesibilităţii sunt în principal 3:

- design-ul documentelor în format PDF;
- neconcordanţele dintre tehnologiile asistive şi soft-ul Adobe Reader;
- cunoştinţele insuficiente ale utilizatorilor cu privire la folosirea acestor formate.

Studiul a fost realizat prin intermediul diferitor metodologii complementare de studiere a utilizatorilor. Au fost realizate interviuri în rândul utilizatorilor cu dizabilităţi, a fost realizată o consultare publică on-line, s-a făcut un studiu asupra gradului de utilizare al tehnologiilor asistive şi asupra proprietăţilor lor şi, în final, s-au realizat testări în rândul utilizatorilor.

Concluziile studiului, în fiecare etapă a investigaţiei sunt următoarele:

Interviuri în rândul utilizatorilor:

- utilizatorii nevăzători şi cu deficienţe de vedere sunt cei mai afectaţi de lipsa accesibilităţii acestor documente, în mod special în momentul în care acestea sunt redactate în două sau mai multe coloane. Unul dintre aspectele care îi dezorientează lipsa coerenţei dintre paginaţia documentului şi paginaţia lectorului Adobe Reader. În plus, utilizatorii reclamă folosirea nediferenţiată a formatului PDF atât pentru comunicări cum ar fi buletine informative, invitaţii şi altele care ar putea fi realizate în alte formate mai uşor de utilizat; în general aceştia afirmă că deşi în final pot accesa informaţia, experienţa de utilizare este săracă, lentă şi frustrantă. În cele din urmă, spun utilizatorii, un alt dezavantaj al formatului PDF este acela că pentru a putea fi valorificată informaţia dintr-un astfel de document, este necesară descărcarea în prealabil a documentului.

Consultare publică on-line:

- concluzia cea mai semnificativă extrasă în urma acestui studiu a fost aceea că autorii de documente nu cunosc circumstanţele în care este optimă utilizarea formatului PDF, dar nici nu ştiu

cum să creeze un document în format PDF accesibil sau cum să evalueze gradul în care acesta este accesibil.

Evaluare tehnică:

- evaluarea tehnică a tehnologiilor asistive actuale a servit pentru a confirma două aspecte:
- tehnologiile asistive (soft-ware şi hard-ware) pe care le utilizează persoanele cu dizabilităţi în accesul la informaţie nu au încorporat instrumente de lucru cu documentele în format PDF până la versiunile lor cele mai recente şi că actualmente World Wide Web încă nu a dezvoltat tehnici suficiente pentru a îndeplini normele de accesibilitate ale documentelor PDF[74].

Dintre tehnologiile care au fost testate, ZoomText şi JAWS s-au dovedit a fi cele mai utilizate atât în Australia, cât şi în Europa. JAWS este instrumentul cu care poate fi accesat cel mai bine acest tip de format, ZoomText şi Magic sunt instrumente care permit accesul satisfăcător la acest tip de format, în timp ce alte instrumente precum sunt PAC Mate, BrailleNote, NVDA sau Windows Eyes nu permit lucrul cu formatul PDF.

Teste în rândul utilizatorilor:

- aceste teste au pus accent pe aspectele care au rezultat ca fiind problematice în urma interviurilor şi a consultării publice în rândul utilizatorilor cu dizabilităţi. Au fost create două seturi de documente destinate utilizatorilor nevăzători şi cu deficienţe de vedere. Primul set de documente a fost creat conform standardelor de accesibilitate, iar cel de al doilea a fost preluat pur şi simplu de pe site-urile publice australiene. S-a observat faptul că folosind primul set de documente, utilizatorii au putut rezolva sarcinile în proporţie de 90%, în vreme ce folosind cel de al doilea set de documente, aceiaşi utilizatori au rezolvat aceleaşi sarcini în proporţie de numai 60%.

Aşadar aceste teste au scos în evidenţă faptul că şi tehnologiile asistive ce permit acces satisfăcător la formatul PDF prezintă probleme de uzabilitate.

Cu toate acestea, noi considerăm că accesibilizarea informaţiei nu poate fi determinată doar printr-o evaluare exclusiv tehnică. Trebuie cunoscută de asemenea experienţa utilizatorului, experienţă care depinde de numeroşi factori situaţionali.

Acest studiu solicitat de către guvernul australian a fost contestat de Duff Johnson, unul dintre cei mai importanţi specialişti în crearea documentelor PDF accesibile. Acesta subliniază importanţa normei PDF / UA (universal accessibility), propunând adoptarea acesteia ca soluţie la multe dintre carenţele detaliate în studiu. El critică slaba promovare făcută de diferitele state în vederea îmbunătăţirii compatibilităţii dintre tehnologiile asistive şi formatele PDF. Acest expert american propune evidenţierea mai curând a concluziilor pozitive ale studiului (90% dintre sarcini

[74] The Australian Government's study into the Accessibility of the Portable Document Format for people with a disability. Disponibil pe internet la adresa: http://www.finance.gov.au/publications/pdf-accessibility-study/index.html

rezolvate în cazul documentelor PDF bine realizate) şi acordarea unui grad sporit de atenţie pentru uzul generalizat al formatului PDF, care se datorează în principal capacităţii sale ridicate de portabilitate. În final autorul subliniază faptul că şi alte formate prezintă dificultăţi similare cu cele prezentate în studiu, dar că de cele mai multe ori crearea lor este centrată pe tehnici de utilizare adecvate.

Considerăm că pentru un acces universal la informaţie formatul pdf accesibil poate fi un element extrem de important.

În orice caz, în orice instituţie publică ce va trebui ca la un moment dat să îndeplinească condiţiile de accesibilitate impuse prin lege, între acestea aflându-se şi bibliotecile, arhivele, muzeele şi centrele de documentare, va trebui să se stabilească:

- situaţiile în care vor fi folosite documentele în format PDF: fiecare instituţie va trebui să creeze o politică prin care va stabili în ce situaţii va fi utilizat acest format;
- fluxul de lucru în vederea creării documentelor PDF şi persoanele implicate în această activitate, pentru a garanta un nivel bazic de accesibilitate;
- politică de comunicare în care va fi explicitat nivelul de accesibilitate al documentelor PDF publicate şi în care va trebui să le fie explicat utilizatorilor felul în care pot foloşi respectivele documente într-un mod care să îi avantajeze.

Crearea de documente PDF accesibile

Crearea de documente PDF accesibile permite utilizatorilor cu dizabilităţi să aibă acces în mare măsură la informaţia pe care acestea o conţin. Din acest motiv, Institutul Naţional de Tehnologia Informaţiei şi Comunicării (INTECO) a elaborat un document care include o serie de norme care trebuie avute în vedere în momentul creării de documente PDF accesibile.

Principalele aspecte de accesibilitate tratate în documentele PDF sunt orientate către persoanele nevăzătoare. Cu toate acestea, trebuie să avem în vedere faptul că există mai multe tipuri de dizabilităţi cum sunt cele auditive, motorii, cognitive, precum şi diferite tipuri de dizabilităţi vizuale, care trebuie avute de asemenea în vedere în momentul creării unui document PDF accesibil.

Recomandările privind elaborarea documentelor în format PDF accesibile sunt similare celor de creare a paginilor web accesibile (HTML), cum ar fi:

- oferirea de text alternativ pentru toate elementele nontextuale;
- specificarea expansiunii unui acronim sau a unei abrevieri la prima apariţie a acesteia în text;

- folosirea unui limbaj clar şi simplu;
- specificarea clară a destinaţiei legăturilor;
- evitarea creării de legături prea mici care să pună în dificultate persoanele cu probleme motorii;
- folosirea de elemente structurale şi aplicarea de stiluri;
- evitarea bazării informaţiei exclusiv pe culoare. Asigurarea de faptul că întreaga informaţie bazată pe culoare va exista şi în lipsa culorii;
- aplicarea de contrast suficient documentului.

În plus, pentru a fi accesibil, un document PDF va trebui să îndeplinească şi următoarele condiţii:

1. Documentul va trebui să conţină text generat de către calculator. Astfel există două tipuri de documente PDF:

- documentele scanate, care sunt imagini PDF şi necesită un proces de OCR (Optical Character Recognition) pentru a converti imaginile în text;
- arhivele de text create în mod direct de către procesatoarele de text. Acest tip de document este susceptibil de a fi accesibil.

2. Documentul trebuie să fie un PDF etichetat ("TAGGED"). Un document PDF etichetat este o versiune a PDF care include atât conţinutul documentului, cât şi informaţie referitoare la structura sa logică şi la ordinea de lectură, în aşa fel încât documentul respectiv să poată fi citit în mod corect de către un cititor de ecran. Pentru a realiza un document etichetat în mod adecvat trebuie să fie utilizate elemente structurale precum antete, note de subsol, titluri, viniete şi alte etichete. Structura unui document etichetat este reprezentată în fişa de etichete (Tags Palette) a Acrobat sub forma unui arbore compus dintr-o serie de noduri dispuse în mod ierarhic. Textul unui document PDF corect etichetat va putea fi exportat din Adobe Acrobat către formatele XHTML, XML, RTF, DOC şi TXT. Documentele PDF etichetate se pot crea în mai multe moduri şi anume:

- pornind de la documente create cu aplicaţii ale Microsoft Office prin intermediul anumitor instrumente care să poată exporta informaţie în format PDF;
- prin intermediul unor aplicaţii de editare şi machetare capabile să exporte direct în acest format;
- pornind de la documente PDF create anterior şi fără a fi etichetate, precum cele create cu Acrobat 4.0, folosind opţiunea adaugă etichete a programului Acrobat 8.0 din opţiunea accesibilitate a meniului avansat. Acest instrument analizează structura documentului şi creează un alt document PDF etichetat în care încearcă să menţină structura şi ordinea lecturii documentului original;

- pornind de la documente scanate cu Adobe Acrobat Capture, care menţine acelaşi aspect ca al documentului original, în momentul în care introduce un fragment de text folosind recunoaştere a caracterelor (OCR). Arhivele obţinute astfel vor conţine text generat de către computer, ceea ce reprezintă una dintre cerinţele fundamentale pentru ca respectivul document în format PDF să poată fi consultat cu ajutorul tehnologiilor asistive cum sunt cititoarele de ecran.

Folosind aceste instrumente se vor obţine documente PDF etichetate, însă acest fapt nu garantează accesibilitatea deoarece documentele obţinute vor fi lafel de accesibile ca şi documentele din care provin. În cazul în care documentul original conţine imagini pentru care nu au fost oferite texte alternative, documentul PDF rezultat nu va avea nici el texte alternative, fiind în acest fel inaccesibil.

Adobe oferă o serie de instrumente şi funcţii care ajută în crearea de documente PDF accesibile. Funcţiile pe care le oferă sunt:

- depistarea problemelor de accesibilitate ale documentelor PDF cu ajutorul instrumentului (Accesibility Checker).
- corectarea problemelor de etichetare a documentelor PDF cu ajutorul fişei de etichetare (Tags Palette)
- testarea documentului cu ajutorul unui cititor de ecran simplu pus la dispoziţie de Adobe Acrobat şi Adobe Reader 8.0
- crearea de formulare PDF accesibile cu Adobe Acrobat şi cu fişa de etichete. Formularele PDF etichetate le permit cititoarelor de ecran să recunoască diferitele câmpuri, să citească descrierile textuale asociate fiecărui câmp şi să identifice ordinea de lectură a acestora.

3. Ordine logică a lecturii: pentru ca un cititor de ecran să citească într-o formă eficientă informaţiile dintr-un document PDF vor fi necesare indicaţii prin care să se determine ordinea de lectură a textului. Ordinea de lectură a unui document poate să nu fie clară în cazul în care avem de a face cu coloane, tabele, etc. Pentru a putea determina o ordine logică a lecturii este necesară utilizarea de documente PDF etichetate care să identifice diferitele blocuri şi elemente ale textului care formează structura documentului cum ar fi titluri, capitole, antete.

4. Text alternativ pentru imagini: pentru fiecare imagine existentă în document va trebui să se ofere câte un text descriptiv (text alternativ) care să poată fi citit de către un cititor special în vederea oferirii utilizatorului informaţie despre imagine.

5. Limbajul documentului: cititoarele de ecran oferă posibilitatea de a lectura un document în diferite moduri, în funcţie de limba în care este scris documentul respectiv (pronunţie diferită, accent, intonaţie, etc). Din acest motiv este necesară specificarea limbii documentului pentru ca acesta să poată fi depistat şi redat corect de către cititorul de ecran.

6. Securitate accesibilă: un document cu opţiuni de securitate ar putea fi inaccesibil în cazul în care elementele de securitate nu sunt configurate în mod corect. Acrobat 3.0 şi 4.0 utilizează un nivel scăzut de codificare (RC4 de 40 bits), în timp ce Acrobat 5.0 şi următoarele versiuni oferă posibilitatea alegerii unui nivel mai ridicat de codificare (RC4 de 128 bits), nivel ce permite păstrarea accesibilităţii conţinutului documentului respectiv.

7. Legături: documentul va trebui să aibă legături utile şi bine definite către alte părţi ale sale în aşa fel încât să permită utilizatorilor să se deplaseze direct către acea parte a secţiunii care îi interesează.

8. Navigare: un document PDF accesibil va trebui să fie construit astfel încât să permită navigarea. În acest sens, acesta ar putea fi prevăzut cu tablă de materii, antete, etc, în aşa manieră încât să ofere utilizatorilor facilitatea de a se deplasa prin întreg conţinutul documentului fără a fi necesar să îl citească în totalitate pentru a găsi ceea ce caută.

Corectarea documentelor PDF anterior constituite

Acrobat permite deschiderea documentelor create anterior ce nu au fost etichetate şi transformarea lor în documente PDF etichetate. Pentru a eticheta un document PDF în Acrobat 8.0 va trebui să se acceseze meniul avansate > accesibilitate > adaugă etichete. Acrobat va analiza structura documentului şi va crea un nou document etichetat unde va menţine structura anterioară şi ordinea logică a lecturii. Odată finalizat procesul de etichetare, etichetele vor putea fi vizibile în fişa de etichete.

Instrumente de analiză şi corecţie

- Testarea accesibilizării: odată creat un document PDF etichetat, acesta va trebui să fie analizat şi optimizat cu ajutorul testului de accesibilitate şi a fişei de etichete pe care le pune la dispoziţie Acrobat. Testul de accesibilitate al Acrobat examinează textele alternative pentru imagini şi celelalte elemente vizuale, specificarea limbii documentului şi arborele structurii logice a documentului PDF etichetat. Pot fi realizate două tipuri de testări: testare rapidă şi testare completă[75].

În cazul testării rapide va fi evaluată doar structura documentului. În cazul testării complete se va analiza sistemul de etichetare în scopul depistării problemelor de accesibilitate.

[75] Informaţie oferită de Adobe cu privire la caracteristicile documentelor în format PDF. Disponibil pe internet la adresa: http://www.adobe.com/es/accessibility/

În cazul documentelor cu o structură complexă pot apărea probleme în determinarea ordinii logice a lecturii, prin plasarea paragrafelor într-o ordine greşită. Aceste probleme nu pot fi detectate prin testarea completă oferită de Acrobat, pentru că acest instrument nu are capacitatea de a stabili dacă respectivul document are sau nu are sens, acesta putând determina doar dacă documentul a fost sau nu a fost etichetat şi structurat corespunzător.

În momentul finalizării testării, este indicată verificarea accesibilităţii documentului cu ajutorul unui cititor de ecran pentru a fi depistate eventualele probleme pierdute din vedere de testarea anterioară oferită de Acrobat.

.

Documente în format HTML

HTML este o aplicaţie SGML, iar versiunea sa cea mai actuală (XHTML), o aplicaţie XML. HTML a fost creat de către Tim Berners Lee şi este întreţinut de către Consorţiul World Wide Web ca limbaj principal al Web. Acest format constă dintr-o serie de etichete structurale care permit crearea de documente hipertextuale cu imagini, sunet, video, hiperlegături, precum şi alte elemente interactive. Aspectele de prezentare şi machetare sunt realizate cu ajutorul CSS şi permit selectarea de diferite prezentări pentru acelaşi document sau alterarea anumitor aspecte ale prezentării active din partea utilizatorilor.

HTML este unul dintre formatele majoritare pentru difuzarea articolelor ştiinţifice[76]. Utilizarea principală a HTML este ca format de difuzare pentru vizualizarea pe ecran. Este un format versatil pentru interactivitatea pe web, însă deţine o structură limitată în marcarea documentelor[77], pentru că, de exemplu, nu dispune de etichete pentru marcarea formulelor matematice. Aceste limitări ar putea dispărea în noile versiuni ale XHTML, care, prin caracterul lor extensibil, permit incorporarea altor limbaje de marcare. HTML are rezultate slabe în situaţia imprimării conţinutului pe hârtie. Documentele HTML sunt proiectate pentru lectura pe ecran, nu pentru a fi imprimate, adesea varianta imprimată părând chiar haotică.

Documente în format HTML se pot obţine prin transformări pornindu-se de la un document XML. Pot fi produse de asemenea cu instrumente precum Dreamweaver, FrontPage sau altele, sau ca rezultat al introducerii datelor într-un blog sau CMS.

---

[76] COONIN, B. Establishing accessibility for e-journals: a suggested approach. În*: Library Hi Tech,* 20/2002, 207-220.
[77] FERNANDEZ, E. Revistas científicas electrónicas: estado del arte. E-Revistas – Especiales Tecnociencia; 11. Madrid: CINDOC-CSIC, 2004. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.erevistas.csic.es/especial_revistas/revistas1.htm>.]

Pentru a consulta HTML se utilizează sistemele de navigare web, cel mai folosit fiind Internet Explorer, care vine preinstalat în platforma Windows, acoperind între 70 şi 80% din piaţă. Acesta este urmat de Mozilla Firefox şi apoi de sistemele de navigare Opera, Safari, cel mai recent fiind Chrome, dezvoltat de către Google. Există de asemenea şi anumite sisteme de navigare destinate persoanelor cu dizabilităţi, cum este Linx, webbie (pentru persoane nevăzătoare), sau ZAC BROWSER (pentru copiii autişti), precum şi multiple instrumente pentru a facilita navigarea persoanelor nevăzătoare (p. ej., RNIB surf right toolbar), sau a facilita crearea de pagini web accesibile (p. ej., Web Accessibility Toolbar a Vision Australia/Paciello Groups, sau Web Developer Toolbar a Mozilla Firefox).

HTML este formatul căruia i s-a acordat cea mai mare atenţie din punctul de vedere al accesibilizării, el fiind obiect al normelor WCAG apărute în anul 1999. Ca exemplu, documentele HTML actuale, pentru a fi accesibile, trebuie să includă texte alternative pentru imaginile şi etichetele informative ale formularelor. Din păcate, în realitate, majoritatea conţinutului web nu îndeplineşte întocmai norma mai sus menţionată.

În cazul în care un document HTML este proiectat urmând norma WCAG, cu ajutorul cititorului de ecran JAWS se poate citi lista legăturilor din respectivul document, se poate realiza navigarea între antete, tabele sau formulare, etc. JAWS funcţionează foarte bine cu Internet Explorer şi mai puţin bine cu Mozilla Firefox sau cu alte sisteme de navigare.

.

Formatul XML

XML este un metalimbaj aprobat în anul 1998 de către W3C, având din start obiectivul de a simplifica SGML şi de a reorienta evoluţia web-ului. XML permite crearea unor diferite tipuri de documente prin intermediul etichetelor de marcare care se incorporează documentului. Documentul sursă XML este o arhivă text (în general în Unicode), însă se poate relaţiona şi cu alte tipuri de informaţie multimedia, cum sunt graficele, sunet, video, etc.

XML se diferenţiază de SGML în principal prin două aspecte: are o gramatică mult mai strictă (fapt care îi facilitează procesarea informatică) şi permite crearea de noi tipuri de documente într-o formă implicită. De aceea XML este un format foarte versatil şi foarte uşor de citit atât de către persoane, cât şi de către computere. Aplicaţiile XML se pot descrie în funcţie de definiţii de tipuri ale documentelor (într-o formă similară celei în care se făcea cu SGML), cu scheme (un

sublimbaj XML mult mai potent şi uşor de procesat) sau cu Relax NG, lafel de potent precum schemele, dar mai uşor de utilizat. Complexitatea redactării schemelor a îngreunat adoptarea XML în mediile neinformatizate.

Unele dintre aplicaţiile XML care servesc ca PDL cunoscute în lumea editorială sunt DTD NLM pentru reviste, TEI pentru cărţi şi DocBook pentru documentaţia tehnică. Alte aplicaţii XML utile în vederea îndeplinirii unor obiective mai specifice sunt XHTML (deja descris)) pentru publicaţiile disponibile pe internet şi OEB PS pentru cărţile electronice. Majoritatea editorilor va trebui să lucreze, mai devreme sau mai târziu, cu unul dintre aceste formate[78]. În plus, XML a devenit deja formatul de bază pentru majoritatea specificaţiilor metadatelor în mediul digital[79].

Prin definiţie XML este un format accesibil deoarece are un grad înalt de structurare, fiind uşor procesabil de către computer. În cazul documentelor compuse însă, dat fiind faptul că accesibilitatea depinde şi de lectori, dispozitive de lectură şi tehnologii de acces, trebuie menţionat faptul că multe dintre aplicaţiile XML existente, cu excepţia XHTML, nu s-au extins suficient astfel încât să beneficieze de un suport multiplatformă şi nici de un suport specific din partea tehnologiilor de acces.

TEI

Tei este o aplicaţie XML definită în cadrul TEI Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange (<http://www.tei-c.org/Guidelines/index.xml>), versiunea cea mai recentă a TEI fiind publicată în anul 2007. TEI este un standard internaţional şi interdisciplinar care permite bibliotecilor, muzeelor, editorilor şi cercetătorilor să prezinte o varietate de texte literare şi lingvistice pentru cercetări online, activităţi de predare-învăzare şi prezervare. TEI permite reprezentarea unor caracteristici structurale, conceptuale sau de prezentare ale textelor. Formatul este destinat în special, deşi nu exclusiv, codificării documentelor ştiinţelor umaniste şi ale ştiinţelor sociale, precum şi reprezentării de materiale primare pentru cercetare şi analiză în particular.

Formatul DocBook

DocBook este o aplicaţie XML, destinată în special documentaţiei tehnice[80], creată de către companiile O'Reilly şi Hal Computer Systems pentru întreaga gamă de cărţi tehnice. DocBook este un format foarte complet care a inspirat multe alte formate, însă gradul ridicat al complexităţii sale a îngreunat adoptarea sa. Actualmente susţine formatul EPUB.

---

[78] KASDORF, B. The most useful DTD you've probably never heard of. În: *Society for Scholarly Publishing/*2007. Disponibil pe internet la adresa: <http://sspnet.org/News/The_Most_Useful_DTD_Youve_Proba/news.aspx>.]

[79] EITO, R. Lenguajes de marcas para la gestión de recursos digitales: aproximación técnica, especificaciones y referencia. Gijón: Trea, 2008.

[80] KASDORF, B. The new e-book standard: simple, consistent, accessible. În: *Society for Scholarly Publishing*/2007. Disponibil pe internet la adresa: <http://sspnet.org/News/The_New_E-Book_Standard__Simple_/news.aspx>.]

Cărţile electronice şi cărţile vorbite comerciale

În lumea cărţilor electronice diferitele companii producătoare de tehnologie au creat anumite formate şi dispozitive de lectură proprii ca de exemplu Adobe (PDF), Microsoft (lit), Palm/eReader (pdb), MobiPocket, Gemstar/ETI, sau Sony. Conţinutul creat în unul dintre aceste formate sau pentru unul dintre aceste dispozitive de lectură nu era compatibil cu alt format sau dispozitiv, iar acest lucru a adus prejudicii pieţei editoriale. Pe de o parte clienţii îşi pierdeau interesul faţă de o platformă din cauza ofertei scăzute a titlurilor, iar, pe de altă parte, adesea editorii se confruntau cu situaţii în care odată editat un titlu era necesară generarea de noi formate destinate vânzării, iar acest lucru atrăgea după sine costuri suplimentare şi întârzieri în fluxul publicării. În plus, fiind o industrie emergentă, au avut loc fuziuni constante între editorii de cărţi electronice, dispărând în felul acesta multe firme, iar această dispariţie a avut drept consecinţă ca în vederea reutilizării conţinuturilor create să fie necesară realizarea de noi conversii.

În acest mediu confuz, diverse voci ale utilizatorilor sau ale lumii bibliotecilor au reclamat existenţa unui standard pentru cărţi electronice care să faciliteze interoperabilitatea şi deschiderea. Unicul format existent până în prezent, DocBook, nu a fost foarte bine primit de către editori din cauza complexităţii sale. Ca soluţie a acestei situaţii International Digital Publishing Forum (IDPF) şi-a propus actualizarea standardului OEBPS 1.2 (Open eBook Publishing Structure), cu scopul îmbunătăţirii adoptării şi a viabilităţii unui standard ca format ce poate funcţiona în sisteme de lectură diferite, ca format de producţie şi de asemenea ca format final de distribuţie.

În septembrie 2007 IDPF a aprobat un nou standard OEBPS care se baza pe formatul de navigare şi de text stabilite de către DAISY. Cărţile create cu ajutorul noului format au extensia .epub, iar în viitorul apropiat vor fi citibile pe toate platformele şi cu toate dispozitivele de lectură. Se pare că adoptarea avansează destul de rapid, deoarece deja s-a publicat în cod liber o pagină XSL de transformare a DocBook în EPUB[81], iar Sony a afirmat că va adopta acest format pentru dispozitivele Sony Reader[82].

Interesul editorilor faţă de acest nou segment al pieţei este impulsionat de cifra extrem de pozitivă a vânzărilor. În Statele Unite ale Americii piaţa cărţilor electronice s-a dezvoltat anual cu 20% în ultimii 20 de ani, iar în anul 2008 acoperea 9% din ceea ce se edita pe hârtie, cu 115000 titluri comerciale pe piaţă. Aşa cum se vede în figura de mai jos, totalul beneficiilor generate de

[81] SAVIKAS, A. Open source DocBook XSL experimental EPUB support released. Ştire publicată pe blog-ul O'Reilly TOC. Tools of change for publishing, în data de 3 iunie 2008. Disponibil pe internet la adresa: <http://toc.oreilly.com/2008/06/open-source-docbook-xsl-experimental-epub-support-released.html>.]

[82] BRANTLEY, P. Sony Reader now supports EPUB and Digital Editions. Lucrare prezentată în cadrul O'Reilly TOC Conference – Tools of Change for Publishing, New York, 11-13 februarie 2008. Disponibil pe internet la adresa: <http://toc.oreilly.com/2008/07/sony-reader-now-supports-epub.html>.]

către acest segment al pieţei are o creştere exponenţială în special începând din primul trimestru al anului 2009. Anumiţi autori văd chiar în pericol cartea pe hârtie[83]. În schimb, în Germania, editarea de cărţi electronice în limba germană este de doar un procent din totalul documentelor publicate pe hârtie[84].

Unul dintre subsectoarele acestei pieţe, cel reprezentat de cărţile vorbite, este şi el de asemenea în creştere: ultimele două rapoarte de vânzări ale Audio Publishers Association (APA) arată o creştere evidentă a vânzărilor de carte vorbită[85]. În anul 2006 creşterea a fost de 4,7%, iar în anul următor de 7%. Câteva exemple bine cunoscute sunt reprezentate de iPod, produsul principal al Apple, care pe lângă muzică a trecut de asemenea la comercializarea de cărţi datorită unei convenţii cu editura Harper Collins; Amazon, care a achiziţionat Brilliance Audio – un editor independent de carte audio – pentru a reuşi să intre în acest sector al pieţei; şi Nokia, care oferă cărţi vorbite şi un sistem pentru a le citi cu ajutorul telefoanelor mobile pe care le produce.

Din păcate, în cazul cărţilor vorbite, diversitatea ofertei continuă să fie foarte redusă: majoritatea titlurilor publicate este constituită din versiuni abreviate ale operelor clasice sau ale celor considerate bestseller-e. Aceste cărţi sunt destinate publicului general, deoarece anumite studii constată că în anumite circumstanţe unele persoane preferă să asculte decât să citească[86]. Au fost bibliotecari care au scris producătorilor de cărţi vorbite, încurajându-i să publice mai multe titluri şi deci o mai mare varietate de conţinut, pentru persoanele cu dizabilităţi, dar şi pentru publicul larg, având convingerea că este mult mai bine ca toată lumea să utilizeze aceleaşi produse[87].

Câteva dintre principalele edituri de carte vorbită sunt următoarele:

- Audible.com (<http://www.audible.com/>). Este principala editură mondială de carte vorbită. Având convenţii cu edituri tradiţionale precum Random House, Harper Collins şi altele, această editură poate oferi mii de cărţi vorbite atât în versiuni abreviate cât şi în versiuni complete, în special bestseller-e. Deţine monopol pe piaţa cărţilor vorbite distribuite prin intermediul platformei Apple iTunes;
- AudiobookStandDL.com (<http://www.audiobookstanddl.com>). Editează sute de cărţi audio în format WMA care se pot asculta atât pe calculator, cât şi pe dispozitive portabile. Utilizatorii pot păstra fişierele cumpărate.

---

[83] HILLESUND, T. Reading books în the digital age subsequent to Amazon, Google and the long tail. În*: First Monday,* 12(9)2007.

[84] JUST, P. Electronic books în the USA - Their numbers and development and a comparison to Germany. În*: Library Hi Tech,* 25(1)/2007, 157-164.

[85] APA (AUDIO PUBLISHERS ASSOCIATION). Americans are tuning în to audio: audiobook sales on the rise nationally. 2008. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.audiopub.org/ PDFs/2007SalesSurveyrelease.pdf>.]

[86] KASER, D. Aural Conversion. În*: Information Today*, 23(7)/2006, 14.

[87] BARON, D. Digital talking books program at the Vancouver Public Library. În*: Feliciter,* 53(1)/2007, 43-43.

- LibriVox (<http://librivox.org/>). Este o organizaţie fără scop lucrativ care editează cărţi digitale pornind de la publicaţii ieşite de sub incidenţa legii dreptului de autor cu ajutorul voluntarilor. Cărţile astfel create sunt gratuite.
- Proiectul Gutenberg (<http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg: The_Audio_Books_Project>). Este principalul producător de cărţi audio gratuite. Cărţile sunt create pornindu-se de la documente ieşite de sub incidenţa legii dreptului de autor cu ajutorul vocilor voluntarilor sau cu o voce sintetică. Anumite înregistrări au fost cedate prin intermediul LibriVox.

Alt canal de distribuţie a conţinuturilor în format audio este reprezentat de podcast, canalele RSS cu voce şi video (opţional), care se utilizează în mod special în educaţie, în domeniul sănătăţii, în procesul de formare continuă şi ca suport în diferite cercetări[88]. Anumite reviste importante, cum sunt Nature sau Science, publică săptămânal podcast-uri conţinând un rezumat al ultimilor noutăţi din lumea ştiinţifică. Acesta este un canal foarte recent şi de aceea trebuie observată evoluţia lui în viitor şi modul în care acesta afectează piaţa cărţilor audio sau piaţa formatelor alternative.

Cerere şi ofertă de formate alternative

În momentul de faţă nu se cunosc dimensiunile pieţei formatelor accesibile şi nici nu există statistici sau estimări ale acestei pieţe[89]. Două dintre rapoartele referitoare la studiul nevoilor de lectură la care am avut acces, cel al MultiReader şi cel al Forrester, sunt axate pe cerinţele şi pe piaţa soluţiilor tehnice, însă în niciunul dintre aceste studii nu sunt aduse în discuţie în mod direct conţinuturile accesibile. În Spania, în anul 2003 se estima că din numărul total de titluri publicate, numai 10% erau disponibile în formate alternative[90].

Anumiţi actori privilegiaţi au putut observa faptul că în Statele Unite ale Americii cererea în acest sector este crescândă: s-au observat creşteri în cererea de materiale accesibile de la 10 la 1000 în mai puţin de 3 ani, precum şi creşteri anuale de aproximativ 50%. În funcţie de aceste observaţii, se estimează faptul că 75% din populaţia cu probleme de acces la textul imprimat nu utilizează serviciile actuale[91].

În general, interesele faţă de accesibilitate şi utilizare reprezintă două cereri convergente, Dacă includem în cadrul publicului potenţial al formatelor alternative nu numai persoanele cu

[88] JOHNSON, L.; GRAYDEN, S. Podcasts – an emerging form of digital publishing. În: *International Journal of Computerized Dentistry*, 9(3)/2006, 205-218.
[89] DPA. *Op. cit.*
[90] MARTÍNEZ, F. J.O*p. cit.*
[91] STEWART, R. Perspectives: Mis-adventures în alt format. În: *ATHEN E-Journal*, (3)/2007. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.athenpro.org/node/92>.]

dizabilităţi, ci şi persoanele care se află în situaţie de excluziune socială, analfabetism, etc, necesitatea de materiale adaptate este extrem de mare. Anumiţi experţi intuiesc că cererea ascunsă a produselor accesibile, sau a anumitor caracteristici de accesibilitate ale unui anumit document, poate fi mult mai mare decât ar anticipa producătorii[92]. În momentul de faţă această cerere nu poate fi rezolvată în totalitate de către produsele existente actualmente pentru publicul general cum sunt cărţile audio comerciale, deoarece, în mod normal, acestea sunt bestsellere sau versiuni abreviate ale lor, deci nu pot răspunde necesităţilor de lectură ale persoanelor cu dizabilităţi.

Oferta de formate alternative, în schimb, este extrem de redusă. Infrastructura existentă, inclusiv în ţări destul de avansate, continuă să fie neclară, dublând eforturi (acelaşi text poate fi accesibilizat chiar şi de câteva zeci de ori). Infrastructura serviciilor pentru persoanele cu dizabilităţi nu este pregătită, nici măcar în Statele Unite, astfel încât să poată fi acoperită cererea imediată, cu atât mai puţin se pot face previziuni cu privire la cererile viitoare.

În paragrafele anterioare am văzut cum pentru procesarea accesibilă a informaţiei au fost găsite diferite soluţii tehnice şi cum acestea converg către un sistem de publicare multicanal; am văzut de asemenea că piaţa cărţilor electronice se află în expansiune şi mai ales că în cadrul acestei pieţe cărţile în format DAISY deţin un rol extrem de important. De aceea considerăm că nu vom greşi afirmând că în momentul de faţă DAISY ar trebui să fie formatul alternativ preferat.

Oferta de publicaţii accesibile în România

În România Încă nu s-au făcut studii cu privire la cantitatea documentelor publicate pe teritoriul ţării noastre şi disponibile în formate accesibile, însă cu siguranţă cantitatea acestor documente este infimă, producerea de documente accesibile fiind departe de a exista pe lista obiectivelor editurilor de la noi.

În ţara noastră, dificultăţile pe care le întâmpină o persoană cu deficienţe de vedere sunt evidente când ne referim la educaţie şi cultură. De-a lungul anilor foarte puţine astfel de persoane au putut fi integrate în învăţământul de masă şi asta pentru că ele nu aveau acces independent la informaţie. Acest fapt a condus la crearea şcolilor şi a liceelor speciale pentru elevi nevăzători sau cu vedere slabă, însă nici acestea nu au rezolvat în totalitate problema accesului la educaţie deoarece numărul manualelor şi al documentelor din bibliografia şcolară în formate accesibile continuă să fie extrem de mic.

[92] *Idem.*

Astfel în prezent, în ţara noastră persoanele nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere, în marea lor majoritate, au acces la cultura scrisă prin intermediul cărţilor scrise în Braille sau înregistrate pe casete audio, publicaţii produse şi distribuite în principal de către Asociaţia Nevăzătorilor din România, sau prin intermediul tipăriturilor cu litere mărite în cazul persoanelor cu rest de vedere. Utilizatorii de computere special adaptate au de asemenea acces la cultura scrisă prin intermediul cărţilor în format electronic.

Şi în România, ca şi în majoritatea ţărilor lumii de altfel, cărţile în Braille sunt extrem de puţine cantitativ din cauza volumului mare şi a costului mare de producţie. De asemenea, cărţile Braille nu sunt foarte accesibile persoanelor adulte care nu şi-au însuşit limbajul Braille sau care au simţul tactil insuficient dezvoltat (ca în cazul diabeticilor), mai ales că în România nu există un curs de predare a alfabetului Braille persoanelor cu dizabilităţi vizuale dobândite la maturitate.

Cărţile audio înregistrate pe casete magnetice sunt şi ele extrem de puţine, majoritatea fiind realizate cu sprijinul voluntarilor. În plus, toate cărţile audio existente la noi în momentul de faţă aparţin literaturii beletristice deoarece acestea nu permit o lectură selectivă a textului.

Cărţile în format electronic sunt accesibile şi ele doar parţial din următoarele motive:

- persoana cu deficienţe de vedere trebuie să ştie să utilizeze un computer special adaptat, iar aceste abilităţi sunt deţinute de un număr foarte mic al persoanelor nevăzătoare de la noi;
- în ţara noastră copiii şi bătrânii nevăzători nu beneficiază de cursuri de utilizare a computerului;
- producătorii cărţilor electronice nu ţin cont de standardele de accesibilitate stabilite de consortiul W3C (www.w3c.org), folosind în exces imagini şi efecte grafice care nu pot fi convertite în mesaje text.
- în România nu există o reglementare oficială (aşa cum este standardul Nimas în SUA (http://nimas.cast.org/), după care orice manual ar trebui să fie convertit de editurile producătoare într-un format unic pentru a fi cât mai uşor accesibilizat pentru persoanele cu deficienţe de vedere.

Din motivele expuse mai sus marea majoritate a cărţilor accesibile nevăzătorilor sunt cele din domeniul literaturii beletristice şi aproape deloc din domeniile ştiinţifice şi tehnice, care cer o lectură selectivă şi o tehnică mai sofisticată de decodificare a informaţiilor.

În momentul de faţă, accesul la manuale, la cărţile de specialitate sau la cărţile din bibliografia şcolară este foarte limitat. Cele 5 şcoli speciale pun la dispoziţia elevilor un număr foarte mic de manuale şi cărţi exclusiv în format Braille, extrem de voluminoase şi foarte scumpe, iar celor cu rest de vedere, le sunt puse la dispoziţie extrase din manuale cu litere mărite realizate cu ajutorul unui copiator.

Deoarece manualele Braille se produc greu şi costă mult, ele trebuie comandate cu cel puţin un an înainte. Mulţi elevi învaţă după manuale vechi, de 3-4 ani. Deşi au apărut manuale alternative, elevii cu deficienţe de vedere sunt obligaţi să înveţe după un singur manual stabilit de comun acord de directorii celor 5 licee speciale, pentru a minimiza costurile.

Bibliografia obligatorie corespunzătoare curriculei este puţin acoperită de aceste manuale şi de aceea ar fi de dorit completarea acestei lipse cu documente accesibile în alte formate, audio sau electronice.

Discipline cu profil mai tehnic, cum ar fi: fizica, matematica, chimia, informatica nu sunt acoperite de manualele tipărite speciale deoarece conversia în braille a formulelor ştiinţifice este dificilă, din acest motiv majoritatea liceelor speciale având profil uman.

Fundaţia Cartea Călătoare a încercat să ajute câteva persoane cu dizabilităţi vizuale care au solicitat sprijin în a accesa informaţia, realizând un număr mic de manuale în format audio sau electronic. Au fost accesibilizate manuale de istorie, de matematică, de informatică, în ambele formate. Totuşi se simte nevoia existenţei unui serviciu specializat la nivel naţional care să acopere cât mai mult nevoia de material didactic resimţită de profesorii şi elevii acestor instituţii dar şi de elevii nevăzători care doresc să acceseze învăţământul de masă.

Având în vedere toate acestea, considerăm că bibliotecile şcolare au un rol determinant în integrarea elevilor cu dizabilităţi vizuale, ele fiind cele care, împreună cu şcoala, îi susţin în dobândirea unei culturi informaţionale suficiente pentru a face faţă provocărilor societăţii cotidiene. Tocmai de aceea una dintre direcţiile modelului pe care îl vom propune vizează aceste biblioteci.

Oferta de carte electronică în România şi accesibilitatea acesteia persoanelor cu dizabilităţi vizuale

Deşi în ultima perioadă cartea în format electronic a luat o mare amploare la nivel mondial, situaţia de pe piaţa românească arată că publicul de la noi este deocamdată rezistent la schimbare.

În România, e-book-ul are o istorie relativ scurtă, primul site care a introdus cartea electronică fiind LiterNet, în urmă cu aproximativ zece ani. Ulterior, şi edituri de tradiţie au făcut acest pas, prima fiind Nemira, pe data de 12 octombrie 2010, lansând cea dintâi platformă de carte digitală, urmată la scurtă vreme de Humanitas, în decembrie 2010, iar în 2011 şi de Polirom.

Începând din toamna anului 2010, Editura Adevărul a lansat pe piaţa românească de carte electronică peste 200 de titluri, în format PDF, la un preţ mai mic decât corespondentele în format print. Toată colecţia Jules Verne, nenumărate titluri din colecţia de carte de lux, titluri din colecţia „100 de cărţi pe care trebuie să le ai în bibliotecă", şi, de asemenea, volume ale autorilor români

contemporani, printre care Grigore Cartianu (al cărui volum „Crimele Revoluţiei" se află în topul de vânzări) sau Ion Cristoiu, alături de titluri publicate exclusiv electronic, precum clasicii literaturii române, sunt disponibile pe adevarulshop.ro.

La nivelul publicului general, cititorul de carte în format digital este un consumator de presă şi de Internet, încadrându-se în categoria oamenilor foarte conectaţi la realitate şi la informaţie. În cazul lectorului dedicat literaturii de ficţiune, este de observat că asupra lui e-bookul exercită o atracţie mai mică, deşi e vizibil că în ultima vreme există un număr în creştere de tineri iubitori de ficţiune care încearcă lectura pe e-reader şi pe computer."

Cu privire la publicul cu dizabilităţi vizuale însă, lucrurile stau diferit deoarece informaţia electronică reprezintă în momentul de faţă principala modalitate de a fi conectat la realitate, de a citi, de a se forma, de a se informa. Cărţile electronice ar reprezenta aşadar o sursă de informaţie esenţială, facilitând acestei categorii de persoane accesul la opere literare sau publicaţii ştiinţifice în acelaşi timp în care acestea apar pe piaţă în varianta print.

Din păcate însă, din acest punct de vedere publicul din România suferă de „subnutritie" în sensul că are o bază de lectură de e-book-uri extrem de restrânsă.

În ţara noastră se vând e-book-uri din decembrie 2010, când Nemira a făcut primul pas pe acest plan. Nici în perioada ce a urmat editurile nu au adus la lumină un număr însemnat de cărţi electronice.

Aşa cum am mai spus, cărţile electronice au numeroase avantaje între care menţionăm:

- în cazul în care îndeplinesc standardele de accesibilitate, sunt accesibile unei categorii variate de utilizatori, inclusiv persoanelor nevăzătoare sau cu deficienţe vizuale;
- distribuţia va fi instantanee şi în toată lumea;
- preţul volumelor s-ar diminua mult, iar autorii ar trebui să fie mai bine plătiţi;
- volumele electronice nu se epuizează niciodată.
- portabilitate şi economie de spaţiu;
- posibilităţi de a căuta în interiorul textului sau de a insera note.

În ciuda existenţei temerii conform căreia cartea electronică va duce la deteriorarea relaţiei dintre carte şi cititor, considerăm că aceasta doar se va transforma, dispozitivele de citit intrând în viaţa noastră aşa cum au intrat telefoanele mobile sau iPod-urile.

Formate disponibile pe piaţa editorială românească

În România cel mai des întâlnit format este PDF, aceasta fiind cea mai ieftină soluţie de producere a unui e-book, un format ce admite paginaţie şi care poate fi citit pe orice tip de dispozitiv. Însă dacă nu se ţine cont de anumite cerinţe, formatul PDF este extrem de inaccesibil persoanelor nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere.

Un alt format în care sunt disponibile e-book-uri la noi este ePub, standardul formatelor e-book aprobat şi dezvoltat de International Digital Publishing Forum (IDPF). Formatul poate integra relativ uşor video/audio/animaţie şi din acest motiv majoritatea editurilor din lume produc şi susţin acest format. Tehnologic este o arhiva zip care contine fisiere html (+ xml, css, javascript) şi poate fi protejat. Acesta este formatul în care vor fi produse manualele digitale.

Încă un format utilizat în ţara noastră este reprezentat de mobi, formatul adoptat de cel mai de succes eReader: Kindle, dar care poate fi protejat şi comercializat numai de catre Amazon (este format proprietar). un mobi protejat de Amazon nu poate fi citit decat pe eReaderele, tabletele sau aplicatiile Kindle. Noile versiuni de mobi migreaza catre un continut html (asemanator cu epub).

Dispozitive de lectură

Accesul la conţinutul unui document prin intermediul unui dispozitiv electronic permite depăşirea multora dintre barierele de accesibilitate provocate de documentele în format tradiţional, cum sunt manipularea documentului, mărimea textului sau contrastul sau pur şi simplu imposibilitatea de a consulta conţinutul imprimat pe hârtie.

eReader-ele

Acestea sunt dispozitive ce au ca principală funcţie redarea de cărţi electronice, bazate pe tehnologie eInk (cerneala digitala), dar care necesită lumină naturală/artificială pentru a putea citi. În plus, acest dispozitiv nu suportă fişierele multimedia, este destul de lent şi de obicei este monocrom. În ţara noastră se comercializează diferite astfel de dispozitive, de la cele mai simple, la cele mai complexe, însă, din nefericire, acestea nu sunt accesibile persoanelor cu nevoi de lectură speciale, incluzând aici persoanele nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere. Cel mai accesibil dintre aceste dispozitive pare a fi Kindle de la Amazon. În momentul în care facem această afirmaţie ne bazăm exclusiv pe experienţa personală deoarece persoanele nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere din România încă nu utilizează astfel de dispozitive. Deşi e-Reader-ul comercializat de

Amazon este dotat cu o sinteză vocală, acesta este destul de dificil de utilizat de persoanele nevăzătoare sau cu vedere slabă. Afirmăm acest lucru în primul rând din cauza faptului că utilizând dispozitivul, am constatat că este destul de incomodă manevrarea lui exclusiv cu ajutorul sintezei vocale. Ne referim aici nu neapărat la deschiderea documentului ce urmează a fi citit, ci mai ales la utilizarea tuturor opţiunilor de care dispune dispozitivul (salt la o anumita pagina, la un anumit capitol, modificarea vitezei de redare a textului, etc). Astfel odată deschis un document, este extrem de dificilă accesarea meniului, selectarea opţiunii care ne interesează (de exemplu salt la următoarea pagină, amplasarea unui semn de carte, sau adnotări) şi reîntoarcerea în respectivul document. În al doilea rând, nu putem să nu remarcăm lipsa unei sinteze în limba română care să fie compatibilă cu dispozitivele de lectură a e-book-urilor, fapt care îngreunează ascultarea unui text ce va fi redat cu accent englezesc de exemplu, făcând astfel respectivul text de neînţeles pentru cel ce îl ascultă. Aşadar, e-reader-ele prezintă bariere de accesibilitate pentru utilizatorii cu dizabilităţi şi de aceea, alegerea unui dispozitiv adecvat necesităţilor acestora reprezintă o temă delicată. Majoritatea e-reader-elor existente pe piaţa românească permit modificarea mărimii caracterelor şi chiar anumite dispozitive, cum ar fi Kindle posedă şi o sinteză vocală compatibilă cu lectura anumitor cărţi autorizate. Însă aceste caracteristici sunt insuficiente pentru anumiţi utilizatori cum sunt cei nevăzători sau cu vedere slabă.

Tableta

Este un dispozitiv cu o multitudine de funcţii (internet, e-mail, jocuri, video, audio, foto, office, etc.) printre care şi eReading. Avantajul acestora este acela că sunt compatibile cu o arie largă de formate e-book şi că suportă extrem de bine multimedia în cadrul e-book-urilor, fiind perfecte pentru cărţile ilustrate şi pentru cele interactive. În momentul de faţă ipad de la Apple reprezintă dispozitivul mobil cel mai accesibil lecturii de cărţi electronice persoanelor cu dizabilităţi vizuale. Aceste tablete sunt dotate cu o aplicaţie standard numită VoiceOver, care permite controlul audio al tuturor meniurilor sale. Astfel Apple a reuşit să creeze un dispozitiv uşor de folosit atât de către publicul general, cât şi de către persoanele nevăzătoare sau cu vedere slabă. Considerăm că în momentul de faţă acesta reprezintă unicul dispozitiv de lectură a e-book-urilor care merită achiziţionat.

Implementarea formatului DAISY în România

În luna mai a anului 2007, Fundaţia Cartea Călătoare[93] a iniţiat, în parteneriat cu Biblioteca Judeţeană „Duiliu Zamfirescu" din Focşani un proiect pilot în cadrul căruia a fost amenajat şi echipat un studio de înregistrări profesional. Cu sprijinul unui număr de 8 voluntari au fost înregistrate în acest studio primele 20 de titluri de carte audio în format Daisy[94]. În 2008 a fost inaugurat, în premieră naţională primul stand de carte audio pentru persoanele cu deficienţe de vedere în cadrul bibliotecii judeţene Vrancea.

În anul 2009 fundaţia a obţinut o finanţare de la Guvernele Islandei, Principatului Liechtenstein şi Norvegiei, prin Mecanismul Financiar al Spaţiului Economic European, prin care achiziţionat un număr de 120 cititoare Daisy care au fost donate:

- tuturor liceelor pentru deficienţi de vedere din ţară
- unor grădiniţe pentru nevăzători
- mai multor biblioteci publice (judeţene, municipale şi orăşeneşti) din România, Germania şi Republica Moldova
- facultăţilor de Psihologie şi Ştiinţele Educaţiei din Bucureşti şi Cluj Napoca.

În cadrul acestui proiect s-au realizat, pe lângă accesibilizarea unor cărţi aparţinând literaturii beletristice, primele manuale în format audio Daisy ce ulterior au fost donate şcolilor pentru nevăzători.

Numărul titlurilor publicaţiilor în format DAISY create până în prezent în ţara noastră este de peste 100, iar acestea sunt distribuite în peste 2000 de exemplare în 50 de biblioteci publice (judeţene, municipale şi orăşeneşti), grădiniţe, şcoli şi licee pentru deficienţi de vedere din România, biblioteci din Republica Moldova şi Germania[95].

Aşadar, publicaţiile în format DAISY şi-au dovedit utilitatea nu numai pe plan internaţional, ci şi în rândul utilizatorilor nevăzători din ţara noastră, astfel calitatea acestora fiind certificată atât de persoane aparţinând mediului academic, cât şi de cetăţeni care datorită noului format au parte de o experienţă de lectură flexibilă, asemănătoare utilizatorilor fără deficienţe.

Profesorii şi elevii din Liceele pentru deficienţi de vedere din Bucureşti şi Buzau care au testat manualele în format DAISY produse, au susţinut că acestea sunt uşor de utilizat, iar faptul că ele oferă posibilitatea de salt la un paragraf, la un exerciţiu, la un capitol, le uşurează mult predarea/pregătirea lecţiilor pentru clasă şi lucrul individual.

---

[93] Fundaţia „Cartea Călătoare". Disponibil pe internet la adresa: http://www.fcc.ro/
[94] BUCUR, M. Biblioteca pentru toţi. Revista Radar, nr. 51. Disponibil pe internet la adresa: www.revistaradar.ro .
[95] *Idem.*

Utilizatorii bibliotecilor publice implicate în proiect, dintre aceştia făcând parte şi persoane care şi-au pierdut vederea la vârsta adultă, susţin că publicaţiile în format DAISY au venit în sprijinul nevoilor şi al gusturilor lor, apreciază fiabilitatea dispozitivelor de citire, precum şi vocile lectorilor[96].

[96] *Idem.*

Concluzii

În paginile precedente am analizat stadiul actual al editării accesibile pentru persoanele nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere. Am demonstrat faptul că accesibilitatea informaţiei digitale este o cerinţă socială din ce în ce mai accentuată, fiind impulsionată de creşterea demografică a colectivelor care pot beneficia de aceasta. Marea varietate a tehnologiilor de acces disponibile în momentul de faţă face posibilă oferirea unui răspuns pozitiv acestei solicitări. Ca rezultat, atât la nivel normativ, cât şi la nivel legislativ, atât la nivel internaţional, cât şi la nivel naţional, are loc un proces crescând de reglare a accesibilizării digitale care are ca obiectiv normalizarea şi impulsarea aplicării sale.

În descrierea caracteristicilor documentelor digitale şi a noilor forme de lectură determinate de către acestea, am observat cum anume procesul accesibil al informaţiei fuzionează perfect cu posibilităţile oferite de mediul digital şi cu schimbările care apar în domeniul editării comerciale şi al revistelor ştiinţifice. Lectura digitală se află încă într-un proces de reformă, fiind obiect de studiu din diferite perspective, însă cărţile vorbite apar ca fiind unul dintre modelele deja consolidate care permite depăşirea modelului de lectură tradiţional pe hârtie.

Dacă mediul digital oferă noi posibilităţi de acces la informaţie, se constată de asemenea că fiecare colectiv de utilizatori cu dizabilităţi sau fiecare context de utilizare are propriile sale cerinţe „cu multe puncte care coincid”, relaţionate cu fiecare tip de dizabilitate şi cu tehnologiile de acces utilizate. Între nevoile detectate, se regăseşte cerinţa multimodalităţii (text şi audio alternativ sau complementar), cerinţa de structurare a documentului şi cea de flexibilitate a prezentării documentului.

A fost subliniat de asemenea faptul că editarea de articole ştiinţifice este mai avansată decât alte sectoare editoriale din punctul de vedere al structurării documentelor şi că creatorii lor sunt destul de dispuşi să relaxeze drepturile de autor cu scopul de a facilita o difuzare mai largă a lucrărilor lor. Aceste observaţii ne permit să concluzionăm faptul că editarea digitală a articolelor ştiinţifice prezintă câteva caracteristici semnificative care facilitează introducerea proceselor de editare accesibilă şi că se produce o convergenţă de interese între editori şi persoanele cu dizabilităţi care caută noi posibilităţi în documentele digitale, în special pornind de la o structurare foarte bogată. Dacă pentru industria editorială acest lucru este pozitiv, din punct de vedere comercial, utilizarea diferitor canale de publicare digitală, pentru editarea accesibilă posibilitatea de a putea alege formatul cel mai adecvat reprezintă o valoare adăugată. În acest context se evidenţiază familia formatelor XML şi anumite instrumente pentru transformarea lor, special adecvate pentru o

publicaţie multicanal. Se evidenţiază de asemenea formatul DTBook, parte integrantă a DAISY ca sistem pivot al procesului de transformare a formatelor.

Pornind de la observarea fluxurilor editoriale în cărţi şi reviste s-a constatat controlul scăzut al editorului asupra fişierelor digitale ale publicaţiilor lor şi provocarea pe care o presupune la nivel organizativ implementarea unui proces de accesibilizare a informaţiei. În ciuda dificultăţilor s-a demonstrat, prin fapte concrete, că accesibilizarea este necesară încă din momentul creării unui document, precum şi necesitatea integrării procesului de accesibilizare în fluxul editorial de masă din motive de eficienţă şi calitate a rezultatelor.

S-a observat de asemenea că existenţa exclusivă a unor tehnologii de acces adecvate nu este suficientă şi că accesibilitatea reală, înţeleasă ca fiind disponibilitatea materialelor accesibile (în acelaşi timp şi la acelaşi preţ ca cele tradiţionale) necesită participarea tuturor actorilor implicaţi în lanţul documentar şi că acest lucru ar putea fi posibil numai în condiţiile în care se aplică soluţii organizative. În acest sens, propunerea Consorţiului DAISY conţine multe puncte în favoarea accesibilizării, dat fiind faptul că include crearea unui format digital accesibil, promovează dezvoltarea şi utilizarea de instrumente de creare şi lectură a documentelor în acest sistem, etc. Un bun exemplu îl constituie integrarea formatelor accesibile în sistemul educaţional în Statele Unite ale Americii sub impulsul NIMAS şi al legii IDEA, iar în europa datorită EUAIN. În cazul concret al cărţilor digitale, cu o ofertă crescândă de documente, dar şi de dispozitive de lectură a acestora sau de formate de fişiere, înşişi editorii au convenit asupra unui format interoperabil EPUB 2.0, care le va permite să exporte documente de pe o platformă pe alta. EPUB 2.0 include modelul de navigare al DAISY şi formatul DTBook pentru partea textuală. În definitiv, se poate afirma faptul că actualmente există deja soluţii tehnice care fac posibilă accesibilizarea digitală şi care nu sunt foarte îndepărtate de procesele de editare industriale.

În dezbaterea existentă cu privire la rolul bibliotecii asupra apariţiei, gestionării şi a diseminării documentelor alternative, a fost semnalat faptul că viitorul ar trebui să fie axat pe colaborarea cu principalele edituri şi pe promovarea tehnologiilor de acces şi a fondurilor documentare accesibile. Depozitele digitale reprezintă o componentă relevantă a acestui viitor. Se constată că actualmente deja şi-au atins obiectivul principal de a acţiona ca instrumente de căutare şi stocare a informaţiei ştiinţifice şi că acum, la nivel tehnic, noile dezvoltări tehnologice sunt capabile să îmbunătăţească capacitatea depozitelor digitale ca instrumente de diseminare a documentelor accesibile. Mijloacele de transformare existente şi programele de cod deschis promit să fie o oportunitate pentru cercetări ulterioare, şi aplicaţii de luat în consideraţie.

În acest capitol am încercat de asemenea să sintetizăm şi să analizăm cercetările şi studiile anterioare şi să subliniem aportul acestor modele. Încă rămân multe de făcut. În opinia noastră este

necesară promovarea interdisciplinarităţii în mediul accesibilizării digitale: bibliotecari, informaticieni, organizaţii reprezentând persoanele cu dizabilităţi, educatori, dar şi personal din domeniul juridic trebuie să lucreze împreună în vederea obţinerii celor mai bune soluţii. Este necesar avansul din punctul de vedere al standardizării, diseminării şi promovării formatelor digitale accesibile. Trebuie de asemenea integrate instrumente de transformare în toate punctele esenţiale ale lanţului documentar, precum şi propuse noi modele pentru fluxul editorial pentru gestionarea drepturilor digitale în conformitate cu legislaţia în vigoare.

CAPITOLUL 5 - UTILIZATORII CU DEFICIENŢE DE VEDERE. NEVOI DE LECTURĂ. NEVOI DE INFORMARE.

„Accesul la comunicare în sensul său cel mai larg reprezintă accesul la cunoaştere, iar acest lucru are o importanţă vitală pentru noi dacă nu dorim să continuăm să fim dispreţuiţi sau protejaţi din compasiune de către persoanele care văd. Nu avem nevoie de milă şi nici nu dorim să ni se amintească la nesfârşit că suntem vulnerabili. Trebuie să fim trataţi ca fiinţe egale, iar comunicarea este mijlocul prin care putem reuşi acest lucru".(Louis Braille)

Accesul persoanelor cu dizabilităţi la cultură este strâns legat de existenţa accesului la sursele de informaţie ale lumii în care trăim şi permite bucuria şi plăcerea lecturii, expresie culturală fundamentală în procesul de integrare în societate. Când vorbim despre accesibilizare ne referim la asigurarea pentru persoanele cu dizabilităţi a posibilităţii de a atinge şi de a menţine un statut funcţional optim din punct de vedere fizic, senzorial, intelectual, psihic sau social, astfel încât să deţină mijloace pentru a-şi modifica propria viaţă şi pentru a fi mai independente.[97]

Odată cu evoluţia umanităţii, informaţia şi cunoaşterea au căpătat un rol esenţial în contextul marilor schimbări culturale care pot fi observate în cadrul societăţii.

Descoperirile tehnologice ale secolului trecut au vizat obţinerea şi creşterea independenţei persoanelor cu dizabilităţi fizice, astfel încât acestea să îşi poată desfăşura activităţile zilnice normale, condiţia fiind facilitarea accesului şi informarea corespunzătoare în legătură cu serviciile de bază disponibile în cadrul comunităţii lor.

În cadrul instituţiilor de informare, bibliotecile publice au fost în mod tradiţional concepute drept instituţii care încearcă să satisfacă nevoile utilizatorilor. Pornind de la nevoile şi cerinţele acestora, au fost proiectate obiective, scopuri, produse şi servicii de informare care, pentru a fi eficiente, trebuie să se adapteze nevoilor de informaţie ale utilizatorilor, în cazul de faţă ale persoanelor cu dizabilităţi, în scopul folosirii capacităţilor creative, artistice şi intelectuale, nu numai pentru propriul beneficiu, ci şi în beneficiul comunităţii în care trăiesc şi îşi desfăşoară activitatea.

Conform UNESCO „libertatea, prosperitatea şi dezvoltarea societăţii în general şi a cetăţenilor în particular reprezintă valori umane fundamentale care pot fi dobândite numai în condiţiile în care cetăţenii bine informaţi îşi vor putea exercita drepturile democratice, putând în

[97] Organizaţia Naţiunilor Unite. Convenţie asupra drepturilor persoanelor cu dizabilităţi. New-York, 2006. disponibil pe internet la adresa: http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/convtexts.htm

felul acesta să joace un rol activ în societatea din care fac parte. Participarea constructivă şi consolidarea democraţiei depind de o bază educaţională solidă şi de un acces liber şi nelimitat la cunoaştere, la gândire, cultură şi la informaţie". Este evidenţiat de asemenea rolul bibliotecilor ca facilitatoare ale cunoaşterii, resursă de bază a educaţiei şi formării permanente, a deciziilor autonome şi a progresului cultural al fiecărui individ în parte, dar şi al grupurilor sociale.[98]. În plus UNESCO subliniază faptul că toţi utilizatorii unei biblioteci vor trebui să aibă acces în mod egal la toate resursele pe care respectiva bibliotecă le face disponibile, inclusiv serviciile virtuale.[99]

Este evident că pentru a oferi servicii de calitate, pentru a deţine tehnologii adecvate, pentru a le facilita utilizatorilor acces la formare, cultură informaţională şi pentru a menţine actual fondul documentar şi gama serviciilor unei biblioteci, este necesară, în primul rând, cunoaşterea utilizatorilor bibliotecii (caracteristicile acestora, necesităţile informaţionale, gradul de formare al acestora, contextul socioeconomic şi cultural, cunoaşterea comportamentului lor şi abilităţile de utilizare a informaţiei, a tehnologiilor pe care le folosesc în vederea căutării, utilizării şi producerii de informaţie).[100]

Pe de altă parte, noi, cei care lucrăm cu această categorie de utilizatori, considerăm că standardele internaţionale care vizează utilizatorii, nu se aplică persoanelor cu nevoi de lectură speciale.

Aşadar, este importantă pe de o parte studierea nevoilor informaţionale ale acestei categorii de utilizatori şi pe de altă parte instruirea bibliotecarilor care interacţionează cu ei asupra atenţiei pe care ar trebui să le-o acorde, dar mai ales asupra tehnologiilor de acces la informaţie existente şi asupra modalităţilor de transformare a documentelor (atât a celor pe suport tradiţional, cât şi a celor electronice) în documente accesibile tuturor. Este de asemenea necesar să se aibă în vedere formarea unei culturi informaţionale a utilizatorilor, având ca finalitate autonomia/independenţa lor, precum şi formarea personală şi profesională a acestora.[101]

Astfel, consider că se impune o serie de propuneri, care ulterior să se concretizeze în politici de servicii incluzive din partea bibliotecii, însă nu ca o previziune pentru viitor, ci pentru a se transforma în acţiuni şi proceduri ale prezentului care să includă toate categoriile de utilizatori, fără excepţie.

În felul acesta va trebui să reflectăm asupra situaţiei persoanelor cu nevoi de lectură speciale în mediul informaţional, având în vedere următoarele chestiuni:

---

[98] Manifiesto de la UNESCO sobre la biblioteca publica, 1994. Disponibil pe internet la adresa: www.fundaciongsr.es/documentos/manifi... -

[99] *Idem.* P.3.

[100] ROBERTSON, Linda. Access for library users with disabilities. Disponibil pe internet la adresa: www.sconul.ac.uk/.../pubs/access_disabilities.pdf -

[101] *Idem.* P. 74

- îşi atinge cu adevărat biblioteca scopul său de a satisface nevoile informaţionale tuturor categoriilor de utilizatori din comunitatea pe care o deserveşte?
- pot toate grupurile sociale să aibă acces la informaţie în acelaşi mod?
- posedă bibliotecile tehnologiile asistive, formatele de documente alternative şi inclusiv aceeaşi informaţie pe suporturi diverse astfel încât să vină în întâmpinarea variatelor categorii de utilizatori?
- paginile web sau portal-urile bibliotecilor au fost construite urmându-se normele standardelor de accesibilitate web? Sunt accesibile?
- oferă bibliotecile servicii de lectură utilizatorilor cu deficienţe de vedere?
- ce formate, suporturi şi tehnologii asistive posedă biblioteca noastră pentru a veni în sprijinul lecturii acestor utilizatori?
- cataloagele opac sunt accesibile?
- programele de formare a utilizatorilor şi de cultura informaţiei includ şi utilizatorii cu dizabilităţi?
- ştiu persoanele cu dizabilităţi să îşi caute informaţia, cunosc strategii de căutare?

Aceste întrebări ne vor permite să evaluăm condiţiile în care funcţionează o bibliotecă în momentul în care decide să îşi diversifice gama utilizatorilor beneficiari ai serviciilor sale.

Deşi nu există studii în acest sens, ne vom permite să afirmăm, bazându-ne exclusiv pe experienţa personală, faptul că în prezent, utilizatorii cu dizabilităţi au nevoi informaţionale diverse, asemănătoare cu cele ale persoanelor fără dizabilităţi, care îşi doresc să beneficieze de un nivel ridicat al calităţii vieţii din punct de vedere informaţional. Astfel nu vom susţine crearea de servicii destinate exclusiv persoanelor cu dizabilităţi, ci adaptarea serviciilor existente unei categorii variate de utilizatori sau crearea unor servicii pentru toţi, avându-se în vedere principiile design-ului universal.

Biblioteca poate afirma că furnizează servicii de calitate numai dacă este sensibilă la nevoile utilizatorilor, iar utilizatorii mulţumiţi vor fi cei mai buni avocaţi ai bibliotecilor. Cunoaşterea realităţii fiecărei categorii de utilizatori în parte, în situaţia în care nevoile şi cererile de informaţie sunt din ce în ce mai numeroase şi mai diversificate, reprezintă un instrument extrem de important în dezvoltarea unor strategii coerente de încurajare a lecturii şi în măsurarea impactului ofertelor şi a produselor pe formate alternative, destinate acestui segment al populaţiei.

Studii demografice

Împotriva mitului conform căruia în momentul de faţă măsurile de accesibilizare sunt extrem de discrete sau chiar inexistente, multe guverne, companii şi experţi ai domeniului oferă o importanţă deosebită acestui subiect întrucât au constatat faptul că pe măsură ce trece timpul lipsa accesibilizării informaţiei afectează din ce în ce mai multe persoane.

Într-un studiu al Forrester Research Inc., realizat în anul 2003, la cererea Microsoft, care evaluiază importanţa tehnologiilor de acces pentru utilizatorii de computere de către persoane cu vârstă cuprinsă între 18-64 de ani[102], se ajunge la diferite concluzii. Considerăm ca având un impact deosebit faptul că 57% dintre utilizatorii chestionaţi sunt susceptibili (40%) sau foarte susceptibili (17%) să beneficieze de tehnologiile asistive. Un utilizator din patru suferă de dificultăţi de vedere, unul din patru utilizatori suferă de dureri de mâini sau de încheieturi şi unul din cinci utilizatori suferă de dificultăţi de auz. Cu toate că studiul a fost realizat pe un eşantion de 15000 de utilizatori din Statele Unite ale Americii, în concluziile sale se arată faptul că rezultatele obţinute pot fi extrapolate şi europei datorită unor similitudini demografice.

Un alt aspect remarcabil ce reiese din rezultatele chestionarului cerut de Microsoft este acela că dizabilitatea nu este dihotomică, ci difuză. Se observă faptul că există o mulţime de dificultăţi sau dezavantaje atât fizice cât şi cognitive care nu sunt proprii doar persoanelor identificate ca fiind cu dizabilităţi, ele apărând adesea şi la persoanele valide odată cu îmbătrânirea.

EBU (European Blind Union)[103], declară că actualmente la nivelul Uniunii Europene există 7,4 milioane de persoane nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere, dar că numărul acestora este mult mai mare dacă vizăm întreg continentul Europa.

În Regatul Unit se estimează faptul că aproximativ 5% din populaţie este reprezentată de persoanele nevăzătoare sau cu deficienţe vizuale (un total de circa două milioane) şi aproximativ 15% din populaţie este reprezentată de persoanele cu dificultăţi de învăţare, printre acestea aflându-se şi dislexia, care afectează un procent de 7-până la 15% din populaţia ţării[104].

Dintre persoanele nevăzătoare, numai circa 10% ştiu să citească folosind alfabetul Braille, (în cazul persoanelor care şi-au pierdut vederea la vârsta adultă abilităţile de scriere şi mai ales de

[102] Forrester Research Inc. Disponibil pe internet la adresa:

[103] EBU, European Blind Union. Categories of jobs undertaken by blind and partially sighted people în 2009. Disponibil pe internet la: http://www.euroblind.org/jobwebsite/jobcategory.htm, consultat în ianuarie 2011.

[104] AFB, American Foundation for the Blind. How People Who Are Blind or Visually Impaired Do Their Jobs în Are You Looking for a Few Good Workers?. Disponibil pe internet la: http://www.afb.org/Section.asp?SectionID=7&TopicID=116&DocumentID=1235, consultat februarie 2011.

citire în sistem Braille pot fi dobândite extrem de dificil), şi chiar multe dintre persoanele care cunosc alfabetul Braille preferă din păcate accesul la informaţie prin intermediul auzului.[105]

În Spania, cele mai recente şi complete date oferite de Institutul Naţional de statistică (INE) provin dintr-un studiu realizat în anul 2008 şi intitulat "Dizabilitate, Autonomie personală şi Situaţii de dependenţă"[106]. Concluziile acestui interviu arată că 1,5 milioane de spanioli cu vârstă cuprinsă între 16-64 de ani aveau cel puţin o dizabilitate declarată, iar dintre aceste persoane aproximativ un milion au peste 40 de ani (vezi figura 1).

Figura 1. Spania. Populaţie cu dizabilităţi în funcţie de tipul dizabilităţii pe vârstă

Encuesta de Discapacidad, Autonomía Personal y Situaciones de Dependencia 2008
Discapacidades, Deficiencias y Estado de Salud. Resultados nacionales: cifras absolutas

Población con discapacidad según tipo de discapacidad por edad.
Unidades:miles de personas

	De 16 a 24 años	De 25 a 34 años	De 35 a 44 años	De 45 a 54 años	De 55 a 64 años	Total
Visión	12,6	29,8	53,4	84,8	114,9	**295,5**
Audición	10,2	26,7	50,7	72,6	131,2	**291,4**
Comunicación	33,8	47,1	62,3	50,1	54,6	**247,9**
Aprendizaje y aplicación de conocimientos y desarrollo de tareas	29,4	44,7	55,6	43	45	**217,7**
Movilidad	39,8	88,6	159,3	253,4	361,6	**902,7**
Autocuidado	32,6	60,9	92,3	134,8	184,3	**504,9**
Vida doméstica	35,1	74,8	127,4	198,7	257,3	**693,3**
Interacciones y relaciones personales	31,5	55	79,6	63	51,1	**280,2**

Notas: Una persona puede tener discapacidades de más de un tipo de discapacidad.

Fuente:Instituto Nacional de Estadística - Copyright INE 2010

Există de asemenea şi statistici mai recente, însă acestea sunt parţiale, şi vizează elevii cu nevoi speciale de educaţie, cu precădere în sistemul de învăţământ preuniversitar (vezi figura 2).

Aşadar, persoanele care ar putea beneficia de pe urma accesibilizării, atât la nivel mondial, cât şi la nivel local, sunt extrem de numeroase.

Comunicarea cu utilizatorii cu dizabilităţi

Accesibilitatea unei biblioteci este determinată nu doar de îndeplinirea normelor de acces fizice în vigoare. Conceptul de accesibilitate trebuie extins şi la informaţie, bunuri şi servicii pe care le oferă biblioteca, dar mai ales la comportamentul şi atitudinea personalului angajat care interacţionează cu aceşti utilizatori. Cu toţii trebuie să cunoaştem câteva reguli de care să ţinem seama în comunicarea cu utilizatorii cu nevoi speciale. Modalitatea de adresare trebuie să fie una cât se poate de normală, evitându-se prejudecăţile şi generalizările întrucât fiecare persoană este unică, fapt ce determină ca şi dizabilităţile lor să fie unice. Obiectivul comunicării dintre bibliotecar şi utilizatorul cu nevoi speciale coincide cu cel al comunicării dintre bibliotecar şi utilizatorii

[105] EBU, European Blind Union. *Op. cit.*
[106] INE (Instituto Nacional de Estatistica). Disponibil pe internet la adresa:

comuni şi anume realizarea unei comunicări eficiente care să ducă, în cele din urmă, la satisfacerea nevoilor informaţionale ale utilizatorului[107].

Este indicat să avem în vedere faptul că profilul utilizatorilor bibliotecilor publice este eterogen, permiţând definirea câtorva categorii în funcţie de vârstă (copii, tineri, adulţi), în funcţie de nivelul de studii şi chiar în funcţie de dizabilitate (mobilitate redusă, discapacitate auditivă, vizuală, intelectuală, sau chiar o combinaţie a acestor caracteristici).

De aceea este extrem de important ca personalul responsabil de serviciile destinate persoanelor cu nevoi de lectură speciale să deţină informaţii cu privire la tipologia diversificată a utilizatorilor, despre modalităţile în care trebuie să relaţioneze cu ei.

Astfel, în situaţia în care trebuie să oferim asistenţă unor persoane cu dizabilităţi, vom avea în vedere să ne bazăm procesul interactiv şi comunicaţional pe tratamentul natural, pe sentimentul că interacţiunea cu aceste persoane este cât se poate de firească.

Ne propunem să prezentăm în continuare câteva linii directoare generale ale comportamentului angajaţilor din biblioteci în procesul de comunicare cu utilizatorii cu nevoi de lectură speciale, eliminând falsele prejudecăţi, având în vedere faptul că în final acestea, dar şi naturaleţea şi simţul comun, vor indica cele mai bune practici. Deşi lucrarea vizează cu precădere utilizatorii cu deficienţe de vedere, vom trece în revistă şi celelalte categorii de utilizatori cu deficienţe pentru a ne putea forma o imagine de ansamblu asupra acestora.

Metode de adresare către persoanele cu dizabilităţi vizuale

În cazul persoanelor nevăzătoare şi al celor cu deficienţe vizuale, trebuie să ţinem seama de următoarele aspecte:

- să ne facem simţită prezenţa ori de câte ori ne aflăm în preajma unui astfel de utilizator;
- să ne clarificăm gradul în care distinge obiectele pentru a putea identifica nivelul de asistenţă pe care îl necesită;
- să le vorbim în mod firesc, fără a evita cuvinte din câmpul semantic al cuvintelor a privi, a vedea, a observa;
- să le descriem spaţiul în care se află;
- să le arătăm, prin atingere, diferitele obiecte în preajma cărora se află;
- să amplasăm obiectele întotdeauna în acelaşi loc;
- să oferim braţul ca ajutor în procesul de mobilitate, mergând puţin înainte şi descriind traseul parcurs;

[107] ROBERTSON, Linda. *Op. cit.* P.126.

- să folosim alfabetul Braille pe toate plăcuţele de semnalizare;
- să nu amplasăm posibile obstacole pe traseul obişnuit al acestor utilizatori[108].

În plus, trebuie să avem în vedere că a ajuta o persoană nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere nu înseamnă a o lua pur şi simplu şi a o duce în locul în care ştim că îşi doreşte să ajungă; este necesar să o întrebăm dacă are nevoie de ajutorul nostru, căci acest tip de „ajutor" nu va face decât să dezorienteze respectivul utilizator care a învăţat un drum pe care îl parcurge în funcţie de metodele sale de orientare. Utilizatorii cu deficienţe de vedere vor avea nevoie de timp pentru a explora obiectele/spaţiile prin care se vor deplasa şi odată deprinşi cu toate acestea, le vor foloşi cu foarte mare uşurinţă şi vor necesita asistenţă ocazional[109].

În procesul de comunicare cu utilizatorii nevăzători este extrem de important să nu substituim limbajul verbal prin gesturi. Astfel, în momentul în care îi informăm asupra locului în care se află un anumit lucru, va trebui să situăm respectivul obiect relaţionându-l cu poziţionarea spaţială a persoanei (de exemplu „este în faţa ta", „la dreapta ta", etc). În acelaşi fel se vor evita cuvintele care nu exprimă nimic, cuvinte de genul „aici", „acolo", „acesta", etc.

Pentru a favoriza independenţa acestei categorii de utilizatori şi pentru a preveni accidentele este indicată respectarea următoarelor norme:

- să nu schimbăm amplasarea obiectelor, iar dacă o facem, să anunţăm utilizatorii de schimbarea produsă;
- să creăm contraste între obiecte şi fondul pe care sunt amplasate acestea;
- să lăsăm uşile şi ferestrele fie închise, fie deschise, niciodată întredeschise;
- să amplasăm scaunele fie sub masă, fie de-a lungul pereţilor, niciodată dispersate în mod arbitrar prin săli sau pe coridoare;
- să avem precauţia de a închide întotdeauna uşile dulapurilor, mai ales dacă acestea sunt la înălţime[110].

Aşadar, vom avea în vedere faptul că fiecare persoană are o vedere distinctă, aceasta putând avea fie probleme ale acuităţii vizuale, fie ale câmpului vizual şi de aceea va trebui să fim dispuşi să le răspundem tuturor întrebărilor pe care ni le adresează, pentru ca împreună să putem identifica modalitatea optimă de acces la informaţia din colecţiile bibliotecii.

Odată cu răspândirea computerelor şi a rolului acestora tot mai important în multe aspecte ale vieţii profesionale şi culturale, nevoia de a accesibiliza informaţia pentru persoanele nevăzătoare

[108] Centro Estatal de Autonomia Personal y Ayudas Tecnicas. Bibliotecas Accesibles para todos. Pautas para acercar las bibliotecas a las personas con discapacidad y a las personas mayores. Disponibil pe internet la adresa: www.mcu.es/bibliotecas/docs/bibliotec... -.
[109] ROBERTSON, Linda. *Op. cit.* P. 134.
[110] Access to libraries for persons with disabilities. Disponibil pe internet la adresa: www.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-89e.pdf

sau cu deficienţe de vedere a devenit tot mai intensă. Introducerea noilor tehnologii de acces la informaţie crează noi paradigme pentru persoanele cu deficienţe, permiţându-le acestora să studieze şi să lucreze atât acasă, cât şi înafara ei. Odată cu expansiunea tehnologiei s-a deschis o cale de comunicare între aceştia şi lumea care îi înconjoară. Folosirea computerului le permite să îşi recupereze autonomia cu privire la lectură şi la scris.

Pentru a oferi utilizatorilor nevăzători sau cu deficienţe vizuale acces la mediul virtual, aplicaţiile trebuie să furnizeze acces egal la întreg conţinutul paginilor web.

În special, dezvoltatorii trebuie:

- să adauge descrierea textului (text alternativ) la toate imaginile statice (de exemplu fotografii, logo-uri, link-uri, scheme, alte grafice, astfel încât textul să poată fi descifrat şi redat cu ajutorul unui cititor de ecran şi sintetizator de voce sau să fie produs de un afişaj Braille;
- să utilizeze descrierea lungă, atribuită imaginilor care au un conţinut util şi cer o descriere mai detaliată;
- să furnizeze o descriere audio pentru clipurile multimedia, prezentând aspectele vizuale ale conţinutului;
- să menţină ecranul organizat;
- să lase un spaţiu considerabil în jurul tuturor itemilor;
- să nu plaseze mai mult de un hiperlink pe oricare dintre linii;
- să evite fondurile încărcate pentru că astfel textul devine ilizibil;
- să evite fondurile colorate în culori prea închise sau prea luminoase; este de dorit un contrast mai mare între text şi fond[111].

Metode de adresare destinate persoanelor cu deficienţe de auz

Pentru a facilita comunicarea cu persoane surde sau cu deficienţe de auz, este necesară cunoaşterea următoarelor aspecte:

- există un limbaj prin care se poate comunica cu aceşti utilizatori;
- nu este necesară ridicarea vocii în momentul în care ne adresăm unei persoane surde; aceasta nu ne va auzi; anumite persoane vor înţelege mesajul citind pe buze, iar altele nu;
- în momentul în care ne adresăm unei persoane cu deficienţe de auz, nu trebuie evitat contactul vizual pentru ca aceasta să îşi dea seama că îi vorbim;

[111] *Idem.* P. 53.

- atragerea atenţiei se va realiza printr-un gest, o uşoară atingere pe umăr, aprinzând sau stingând lumina sau chiar bătând încet în podea sau pe masă astfel încât utilizatorul să perceapă cu uşurinţă vibraţiile care se vor produce şi să îşi îndrepte atenţia către emiţătorul semnalului;
- în situaţia în care un utilizator foloseşte proteză auditivă, este important să se aibă în vedere o serie de aspecte precum: aparatul auditiv nu constituie o garanţie că persoana care îl poartă înţelege 100% mesajele care îi sunt adresate;
- în momentul în care comunicăm cu un utilizator care nu cunoaşte nici limbajul semnelor şi nici nu are capacitatea de a recepta mesajul în funcţie de mişcările buzelor interlocutorului, este indicat să comunicăm folosindu-ne de scriere, folosind mesaje scrise simple şi clare căci trebuie să avem în vedere şi faptul că este posibil ca respectiva persoană să prezinte o capacitate scăzută de scriere-citire;

În mediul virtual, pentru a face aplicaţiile accesibile celor care au deficienţe de auz, putem apela la următoarele soluţii:

- să fie captat tot conţinutul auditiv în vederea furnizării transcrierii textului pentru acesta;
- să fie furnizată o descriere a textului pentru toate videoclipurile care includ sunet[112].

Metode de adresare destinate utilizatorilor cu dizabilităţi motorii

Persoanele cu deficienţe de mobilitate nu vor întâmpina dificultăţi în situaţia în care clădirea este bine proiectată, dacă rafturile sunt la o înălţime adecvată, mesele de lectură şi de îndrumare a utilizatorilor sunt suficient de înalte astfel încât să poată intra sub ele scaunul cu rotile, lifturi şi băi adaptate, etc. Aceste aspecte vor trebui analizate în momentul conceperii planului de construcţie sau de amenajare a bibliotecii, urmând normele în vigoare.

În cazul în care normele de accesibilitate fizică sunt asigurate, această categorie de utilizatori va dispune de condiţii optime pentru a-şi satisface nevoile de studiu şi informare fără a întâmpina probleme semnificative.

Este fundamental, ca pe lângă îndeplinirea acestor norme de accesibilitate, personalul angajat să îşi manifeste disponibilitatea ori de câte ori o persoană cu deficienţe de mobilitate îi solicită ajutorul fie în regăsirea unei informaţii sau a unui document, fie pur şi simplu în activităţi obişnuite cum ar fi întoarcerea unei pagini, deplasarea în incinta clădirii, etc[113].

În momentul de faţă, pentru a scrie, poate fi mai uşoară folosirea tastaturii decât manipularea unui stilou.

[112] Centro Estatal de Autonomia Personal y Ayudas Tecnicas. *Op. cit.* P.67.
[113] *Idem.* P.70.

Cele mai multe computere pot fi folosite cu un singur deget, cu ajutorul opţiunilor de accesibilitate folosite pentru a îndepărta nevoia de a apăsa simultan tastele. Răspunsul tastelor poate fi adaptat pentru a ignora tremurul şi apăsarea lungă şi lentă. Soft-ul "Penfriend" care este folosit pentru a prezice cuvintele care sunt scrise, poate grăbi scrierea. Mouth stick-ul şi head pointer-ul pot fi folosite pentru a apăsa tastele.

Dispozitive precum roller balls şi joystick pot fi folosite ca alternative la mouse-ul standard. Tastatura poate fi folosită de asemenea pentru a controla indicatorul de pe ecran.

Soft-urile speciale şi dispozitivele sunt disponibile, fiind destinate pentru a furniza accesul în mod specific pentru persoane cu dizabilităţi fizice[114].

Metode de adresare destinate persoanelor cu dificultăţi de învăţare

Multe persoane cu dificultăţi şi deficienţe de învăţare sunt perfect capabile să asimileze dacă informaţia le este prezentată într-o formă şi la o viteză adecvate fiecărui individ în parte. În general sunt necesare următoarele:

- folosirea multor spaţii libere în jurul textelor;
- evitarea paginilor/ecranelor ocupate: prea multe informaţii dispuse într-o pagină o pot face greu de înţeles. De exemplu, nu este indicată apariţia, într-o singură pagină, a multor grafice foarte colorate şi a textelor cu diferite caractere şi animaţie;
- o listă cu liniuţe şi punctuleţe sau numerotată este mai uşor de înţeles decât un paragraf încărcat.

Aşadar, textul trebuie să fie clar, precis, să evite confuzia şi exprimările complexe[115].

Utilizatorii cu deficienţe de vedere în România

Corelaţia existentă între informaţie, educaţie şi cunoaştere este vizibilă atunci când se analizează diferenţele dintre o populaţie menţinută în ignoranţă, total dezinformată şi o alta care să aprecieze lectura, proces ce contribuie la dobândirea de noi cunoştinţe şi la analiza critică a informaţiei primite, aspect ce în momentul de faţă, începe să îşi facă timid simţită prezenţa şi printre utilizatorii cu diferite deficienţe din ţara noastră. Însă până în prezent, la noi în ţară, dificultăţile întâmpinate de persoanele cu dizabilităţi şi în special persoanele cu deficienţe de vedere sunt

[114] VALLADARES, Angélica. *Op.cit.* P. 47.
[115] Centro Estatal de Autonomia Personal y Ayudas Tecnicas. *Op. cit.* P.70.

evidente dacă ne referim la acces la informaţie şi educaţie. De-a lungul anilor, extrem de puţine persoane cu deficienţe de vedere s-au putut integra în sistemul de învăţământ de masă şi implicit au avut acces limitat la informaţia din biblioteci. Au fost create câteva şcoli şi licee speciale pentru elevi cu deficienţe de vedere, însă nici în condiţiile acestea nu se poate spune că problema accesului la informaţie a fost pe deplin rezolvată, elevii neavând acces independent la manuale şi mai ales la bibliografii (vezi capitolul 5).

În prezent există în ţară 5 licee pentru persoane cu deficienţe de vedere în localităţile Buzău, Cluj-Napoca, Bucureşti, Târgu Frumos, Arad şi două şcoli de ambliopi în Bucureşti şi Timişoara. În medie aceste şcoli au fiecare câte 150 de elevi, însă accesul la manuale, la cărţile de specialitate sau la cărţile din bibliografia şcolară este foarte limitat.

În ce priveşte accesul la informaţia din biblioteci, la nivel naţional există câteva încercări discrete ale unor biblioteci care deşi deţin tehnologia de acces necesară persoanelor cu dizabilităţi, nu pun la dispoziţie colecţii importante de documente şi mai ales nu reuşesc încă să atragă către instituţie această categorie de utilizatori.

Producerea de manuale mai accesibile, de materiale suplimentare care să vină în sprijinul studiului curent, va conduce la creşterea calităţii procesului de instruire al elevilor cu deficienţe de vedere, având ca rezultat final şanse mai mari de angajare în muncă şi costuri sociale mai scăzute. Date fiind importanţa şi caracterul de instituţie publică al majorităţii bibliotecilor, acestea ar trebui să se constituie ca spaţii în care accesibilitatea să fie garantată tuturor categoriilor de utilizatori, inclusiv acelora cu nevoi de lectură speciale.

Încadrarea în muncă a persoanelor cu dizabilităţi din România

Încadrarea în muncă a persoanelor cu deficienţe a cunoscut o creştere semnificativă în ultimii ani (figura 1). Dacă în anul 2003 erau încadrate 9.640 de persoane, în anul 2008 numărul acestora a crescut la 25.705. Raportându-ne la numărul total de angajaţi, aceştia reprezintă doar 0,54%. În tabelul 2 este redat, comparativ, pentru anii 2007 şi 2008, numărul de persoane cu deficienţe/tipuri de grade şi deficienţă, încadrate în muncă. Nivelul studiilor persoanelor cu deficienţe, încadrate în muncă, se prezintă astfel: 2% au studii primare, 23% studii gimnaziale, 2% studii speciale, 16% studii profesionale, 31% au studii liceale, 5% studii postliceale şi 21% studii superioare. Astfel, 64% dintre acestea au deficienţă dobândită, 30% deficienţe congenitale şi 6% au dobândit deficienţa în urma unui accident de muncă.

Numărul total de persoane cu deficienţe de vedere încadrate în muncă este de 3155, cu 537 persoane mai mult faţă de anul 2007.

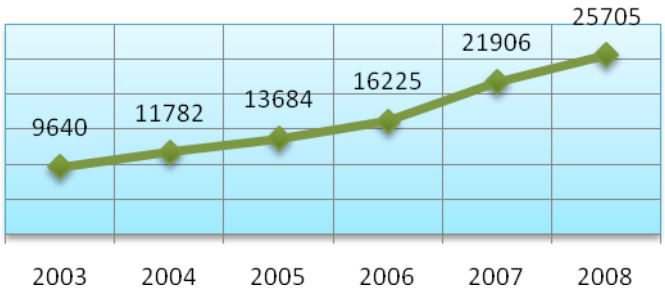

Figura 1: Evoluţia anuală a numărului de persoane cu deficienţe Încadrate în muncă.

Tabel 2: Numărul persoanelor cu deficienţe încadrate în muncă.

		Grav (I)	Accentuat (II)	Mediu (III)	Uşor (IV)	Total
Fizic	2007	273	3.448	643	19	4.383
	2008	328	4.378	957	39	5.702
Somatic	2007	504	6.504	1.289	46	8.343
	2008	675	7.443	1.506	104	9.728
Auditiv	2007	2	905	165	9	3.081
	2008	4	3.009	223	4	3.240
Vizual	2007	1.200	1.136	265	17	2.618
	2008	1.139	1.526	437	53	3.155
Mental	2007	127	742	116	4	1.647
	2008	88	680	149	14	931
Psihic	2007	198	1.317	128	4	1.647
	2008	179	1.239	94	4	1.516
Asociat	2007	61	292	32	0	95
	2008	41	603	109	14	767
Hiv / Sida	2007	35	57	3	0	95
	2008	83	81	2	0	166
Boli rare	2007	31	231	26	0	288
	2008	70	314	29	0	413
Surdocecitate	2007	0	75	2	0	77
	2008	0	84	3	0	87
Total: 2007 > 21.906, 2008 > 25.705						

Accesibilizarea locurilor de muncă

Integrarea optimă pe piaţa forţei de muncă presupune îmbinarea mai multor elemente ce ţin:

1. de persoana cu deficienţe: traseu educaţional, formare profesională, motivaţie etc.;
2. de angajator, care trebuie să treacă peste stereotipii şi să ofere persoanei cu deficienţe vizuale un tratament egal ca oricărei alte persoane, astfel creându-i posibilitatea de a fi competitiv pe piaţa forţei de muncă, să faciliteze accesibilizarea unui loc de muncă şi
3. de legislaţia care să ofere sprijin ambelor părţi.

Şcolile în care învaţă elevii cu deficienţe de vedere trebuie să ofere programe de consiliere profesională. Consilierea poate fi efectuată în grup sau individual, de către consilierul şcolar, profesorul psihopedagog sau diriginte, împreună cu familia sau în lipsa ei. În cadrul consilierii şcolare şi profesionale, trebuie avute în vedere aspecte ce ţin de particularităţile motivaţionale ale elevului, de expectanţele sale cu privire la traseul educaţional şi cariera profesională, de expectanţele şi posibilităţile financiare ale familiei sau aparţinătorului legal şi bineînţeles şi de rezultatele şcolare la materiile care sunt necesare pentru un anumit traseu educaţional. Alegerea şi stabilirea unei orientări educaţionale de nivel superior poate fi un pas relativ uşor, absolvirea facultăţii şi/sau urmarea cursurilor unui masterat şi căutarea unui loc de muncă reprezentând un pas important în dezvoltarea personală a persoanei cu deficienţe de vedere.

În aceste condiţii, angajatorul trebuie să fie informat şi să cunoască modalităţile de angajare a unei persoane cu deficienţe de vedere, precum şi particularităţile impuse de deficienţa persoanei şi adaptările necesare care trebuie realizate în acest caz. Angajatorul trebuie să trateze persoana cu deficienţe de vedere ca pe un candidat egal cu oricare candidat pe postul respectiv şi să ia în considerare competenţele şi cunoştinţele pe care candidatul pe un post le deţine şi faptul că acesta, cu ajutorul tehnologiilor asistive, poate îndeplini sarcini de lucru în aceleaşi condiţii cu o persoană validă.

Informarea angajatorilor poate fi realizată prin campanii ale ANOFM, ale ONG-urilor şi universităţilor, în care să fie expuse particularităţile de muncă ale persoanei cu deficienţe de vedere şi modalităţile de adaptare a locurilor de muncă. Un rol important îl pot avea întâlnirile dintre angajatori şi studenţii cu deficienţe de vedere, în cadrul stagiului de practică, training-urilor şi workshop-urilor, iar activităţile şi sarcinile de lucru să fie realizate atât de persoane cu deficienţe, cât şi de persoane fără deficienţe. Aceste întâlniri trebuie mediate de specialişti în domeniul educaţiei persoanelor cu deficienţe de vedere, de specialişti în tehnologii asistive, de consilieri în resurse umane şi psihologie organizaţională şi a muncii. Acestora le revine rolul de a oferi consultanţă angajatorilor, în problemele ce pot ţine de angajarea în firmă/companie a unei persoane

cu deficienţe. Colaborarea dintre specialişti şi angajator va include şi identificarea nivelului de accesibilitate a unui loc de muncă, de procedurile interne care ar trebui adaptate la noua situaţie, de costuri şi beneficii. Angajatorul trebuie informat adecvat despre caracteristicile şi principiile tehnologiilor assistive şi cum acestea contribuie la integrarea socio-profesională a persoanei cu deficienţe de vedere, îi permit să efectueze sarcini de serviciu, relativ independent şi într-un ritm asemănător cu al unei persoane fără deficienţe.

Angajatorii trebuie să cunoască faptul că persoanele cu deficienţe de vedere sunt la fel de sigure ca şi personalul fără deficienţe din firmă/companie. Asociaţia Americană a persoanelor cu deficienţe de vedere (American Foundation for the Blind) a arătat[116] că deficienţa de vedere nu este un factor de risc în producerea unor accidente la locul de muncă, ambele categorii de angajaţi, cu deficienţe sau nu, fiind expuse în mod egal aceloraşi riscuri. Într-un studiu al lui Louis Harris (AFB, 2009), este subliniat faptul că adaptarea unui loc de muncă pentru o persoană nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere nu necesită modificări foarte costisitoare şi greu de realizat.

Aşadar, integrarea în muncă a persoanei cu deficienţe de vedere se poate desfăşura după următorul plan:

1. identificarea unui post şi stabilirea relaţiei cu potenţialul angajat;
2. analiza fişei postului;
3. evaluarea abilităţilor persoanei cu deficienţe de vedere, în strânsă relaţie cu fişa postului
4. angajarea propriu-zisă.

Accesibilizarea unui loc de muncă este un proces relativ complex, ce nu presupune costuri ridicate din partea angajatorului, care pot fi ulterior decontate de finanţele publice. Accesibilizarea constă în modificarea unor elemente ale mediului în care va activa persoana cu deficienţe şi/sau achiziţionarea de echipamente specifice persoanei în cauză, pentru a-i facilita rezolvarea sarcinilor din fişa postului. Elementele ce ţin de accesibilizarea clădirilor sunt stipulate în diverse acte normative ale Autorităţii Naţionale pentru Persoane cu Handicap şi Inspectoratul de Stat în Construcţii. Achiziţionarea de echipamente se va face după o evaluare exactă a nevoilor angajatului.

Profesiile persoanelor cu deficienţe din România

Meseriile care se încadrează în categoria meseriilor ce pot fi sau sunt practicate de persoane cu deficienţe de vedere sunt următoarele: cercetător, consilier juridic, funcţionar public,

[116] AFB, American Foundation for the Blind. How People Who Are Blind or Visually Impaired Do Their Jobs în Are You Looking for a Few Good Workers?. Disponibil pe internet la: http://www.afb.org/Section.asp?SectionID=7&TopicID=116&DocumentID=1235, consultat februarie 2011.

ergoterapeut, tipograf, statistician, kinetoterapeut, jurnalist, cadru didactic, logoped, fizioterapeut, funcţionar administrativ, funcţionar bancar, pedagog, traducător, operator telefonie, referent - Serviciul Public de Asistenţă Socială, secretar dactilograf, programator, avocat, muzician, asistent relaţii cu publicul.

Printre meseriile cele mai căutate de persoanele cu deficienţe se numără[117]: operator calculator, confecţioner perii / lumânări / îmbrăcăminte / ambalaje, maseur, asistent social, învăţător, kinetoterapeut, traducător.

Tehnologiile de acces reprezintă principalul suport mediator în sarcinile de serviciu ale angajaţilor cu deficienţe de vedere. Implementarea lor permite ca elevii cu deficienţe de vedere să poată participa şi activa în cadrul cursurilor, seminariilor şi laboratoarelor din cadrul unei facultăţi. Numărul foarte mare de facultăţi şi specializări oferă cadrul educaţional necesar pentru ca un elev cu deficienţe de vedere să devină student şi să se poată specializa în domeniul pe care şi-l doreşte, de la domenii diverse socio-umane până la domeniul ştiinţelor exacte.

În opinia noastră, calculatorul şi tehnologiile de acces, reprezintă principalele modalităţi care facilitează accesul persoanelor nevăzătoare la cerinţele pieţei muncii.

Un nevăzător se poate integra în aproape orice poziţie a organigramei unei instituţii, de la poziţii cum ar fi referent, oficiant, până la funcţii executive.

În general, persoanele cu deficienţe de vedere pot ocupa posturi care intră, în categoria back-office, dar nefiind exclus contactul direct cu clienţii, furnizorii sau partenerii firmei/companiei.

Adaptările trebuie realizate luându-se în calcul nevoile şi dificultăţile persoanei cu deficienţe, astfel încât aceasta să poată face faţă sarcinilor din postul pe care îl ocupă.

Considerăm că problematica lipsei locurilor de muncă pentru persoanele cu deficienţe de vedere este o falsă problemă. Traseul eliminării acestei probleme are punctul de pornire în liceele unde învaţă elevii cu deficienţe de vedere şi ne vom referi doar la elevii cu deficienţă vizuală congenitală sau dobândită în copilăria mică. Nu vom face referire la persoanele cu deficienţă dobândită în perioada adultă, aceştia făcând obiectul unei discuţii complexe, în care ar trebui unite eforturile motivaţionale ale persoanei, prezenţa unor programe de adaptare şi reabilitare, cât şi un sprijin permanent, până la asimilarea unui nivel optim de independenţă personală. Revenind la elevi, aceştia ar trebui să urmeze, în cadrul şcolii, cursuri de utilizare a computerului, cursuri de utilizare şi manipulare a tehnologiilor de acces, dar şi cursuri de orientare şi mobilitate. Dezvoltarea unor cunoştinţe şi competenţe pe baza acestor cursuri le-ar facilita accesul mai uşor la cursurile unei instituţii de învăţământ superior şi, ulterior, în activităţile profesionale.

[117] *Idem*

Atitudinea faţă de persoanele cu dizabilităţi în România

Toate studiile realizate de către organizaţiile neguvernamentale atestă faptul că atitudinea faţă de persoanele cu dizabilităţi este încă una de respingere voalată şi paternalistă, manifestată prin discriminare, milă, etichetare, izolare şi marginalizare.

Dovada o reprezintă legislaţia, lipsa de servicii de sprijin, invizibilitatea socială. Un studiu realizat în 2001 pune în evidenţă faptul că doar 45% din cei intervievaţi au cunoscut direct o persoană cu dizabilităţi, din care doar 1% cunosc această persoană de la şcoală sau de la locul de muncă).

Un studiu efectuat în 2003, cu privire la opinia generală faţă de copiii cu dizabilităţi, a scos în evidenţă faptul că doar 10% dintre cei intervievaţi consideră că educaţia este importantă pentru un copil cu dizabilităţi, şi doar 7% consideră că aceşti copii ar trebui să aibă prieteni.

Aceeaşi atitudine se manifestă şi în imaginea publică a persoanelor cu dizabilităţi. Articolele din presă scot în evidenţă doar aspectele negative sau cât de neobişnuit este faptul că o persoană cu dizabilităţi reuşeşte în viaţă, Mesajul acesta nu poate fi în interesul persoanelor cu dizabilităţi, el stârnind uneori dezaprobare, alteori milă. Persoanele cu dizabilităţi, de multe ori chiar copiii cu dizabilităţi sunt percepute la nivelul comunităţii şi al societăţii în general ca persoane limitate, fără valoare sau care nu pot contribui la învăţarea socială. Ca atare, persoanele în cauză sunt apreciate ca fără şanse reale de dezvoltare şi participare, inclusiv prin programe educaţionale, atât de necesare în viaţa fiecăruia.

Pentru schimbare este nevoie de un efort concertat al autorităţilor, al instituţiilor de învăţământ, al asociaţiilor care susţin drepturile acestor persoane, împreună cu mass media. Există o evoluţie evidentă în modul de abordare şi înţelegere a persoanelor cu dizabilităţi de către mass media, dar încă nu exprimă vocea acestor oameni. Educaţia la nivel social presupune şi schimbările în modul de percepere a situaţiei persoanelor cu dizabilităţi şi în acceptarea lor ca persoane cu drepturi egale. Pentru ca vocea persoanelor cu dizabilităţi să fie auzită, avem încă nevoie de campanii de presă de calitate, care să promoveze valorile societăţii incluzive şi valoarea individului ca atare.

Concluzii

Pentru a veni în sprijinul utilizatorilor cu nevoi de lectură speciale este necesară formarea continuă a specialiştilor în acest sens, precum şi concretizarea participării bibliotecilor în procesul educaţional/informativ al acestei categorii de utilizatori. Sunt lafel de importante şi formarea utilizatorilor în scopul folosirii tehnologiilor asistive şi al noilor formate de documente, dar şi iniţierea/continuarea serviciilor de accesibilizare a documentelor, revizuirea situaţiei voluntariatului în acest sens, precum şi elaborarea unui program de cultură informaţională destinat acestor utilizatori.

În acelaşi timp este necesară formarea în vederea căutării-regăsirii informaţiei şi încurajarea utilizării opac.

Trecerea de la vechile metode de acces la informaţie la noile tehnologii a fost extrem de importantă. Astfel s-a făcut trecerea de la volum imens, impus de sistemul Braille sau numărul mare de casete audio, la volumul extrem de redus al informaţiei electronice, trecerea de la dependenţă totală în procesul de informare la dependenţă parţială sau chiar independenţă.

Dacă înaintea anului 2000 aproape toţi subiecţii cu deficienţe cereau ajutor în lecturarea revistelor, a articolelor, a anumitor cărţi care nu existau în format Braille sau audio, citirea mesajelor din poşta electronică sau a discuţiilor on-line unei persoane valide, astăzi ei cer ajutor doar într-o foarte mică măsură sau nu mai cer ajutor deloc.

Pentru persoanele cu dizabilităţi informarea şi educaţia au o importanţă deosebită întrucât acestea trebuie să îşi adapteze înclinaţiile, posibilităţile şi limitările la aşteptările şi solicitările societăţii.

Nu este posibilă stabilirea unui profil specific pentru utilizatorul nevăzător sau cu deficienţe vizuale dată fiind eterogenitatea acestora determinată de distinctele grade ale deficienţei vizuale, de distinctele momente de apariţie, prezenţa de deficienţe asociate, precum şi de diversitatea experienţelor familiale, sociale, culturale sau educative.

CAPITOLUL 6 - Biblioteca publică şi accesibilitatea. Câteva modele de bune practici

„Singurul lucru rău din a nu avea vedere este acela de a nu avea viziune”. (Helen Keller)

Factori pe care bibliotecile publice trebuie să îi aibă în consideraţie în accesibilizarea informaţiei

Conform Comisiei Europene, o bibliotecă publică modernă va oferi acces la cataloage colective în vederea împrumutului şi a schimbului internaţional, va face parte dintr-o reţea de biblioteci la nivel mondial, va avea relaţii de colaborare cu alte instituţii culturale şi educative, va funcţiona ca furnizor de informaţie pentru comunitate şi va oferi servicii speciale diferitelor categorii de utilizatori, de la informaţie de afaceri la informaţie destinată minorităţilor lingvistice şi persoanelor cu dizabilităţi vizuale[118].

Astfel, pentru a facilita accesibilitatea, bibliotecile publice trebuie să aibă în vedere factori precum accesul la resursele informaţionale: cooperarea dintre biblioteci facilitează servicii de împrumut interbibliotecar pentru a putea accede la resurse informaţionale dintr-o anumită zonă. Utilizarea de norme comune pentru descrierea informaţiei prin intermediul anumitor protocoale sau standarde internaţionale, precum MARC[119]sau Z39.50[120] permit ca biblioteca să fie capabilă de gestionarea şi distribuirea nu doar a informaţiei din colecţiile sale, ci şi a informaţiei disponibile în reţea cu celelalte biblioteci ale lumii, iar lectura şi reproducerea acestei informaţii să se poată face ca un depozit informaţional electronic unic, care să funcţioneze precum o bibliotecă unică în reţeaua universală a bibliotecilor.

IFLA[121]`recomandă crearea/adaptarea cataloagelor on-line în funcţie de principiile de la Paris, principii elaborate de către un grup de lucru iniţiat în capitala franceză în anul 1997. În aceste recomandări este subliniată posibilitatea de regăsire a informaţiei în funcţie de autor, titlu, domeniu, cuvinte cheie sau diverse coduri de clasificare precum ISBN[122] sau ISSN[123]. Normele ISO susţin

[118] Comisia Europeană. Public Libraries în the Information Society. Disponibil pe internet la adresa: http://cordis.europa.eu/libraries/en/plis/homeplis.html
[119] Formatul Marc: formatul internaţional standard pentru a introduce date în catalog prin intermediul etichetelor.
[120] About the Z39.50 Gateway. Disponibil pe internet la adresa: http://lcweb.loc.gov/z3950/gateway.html.
[121] IFLA (Federaţia Internaţională a Asociaţiilor de Biblioteci şi Bibliotecari). Disponibil pe internet la adresa: http://www.ifla.org
[122] ISBN (International Standard Book Number). Număr internaţional standard prin care este identificată o publicaţie tip carte.
[123] ISSN (International Standard Serial Number). Număr internaţional standard prin care este identificată o publicaţie în serie, o publicaţie periodică.

uniformizarea folosirii metadatelor în scopul regăsirii numeroaselor resurse electronice disponibile în reţea.

În manifestul IFLA/UNESCO despre biblioteca publică[124], este specificat faptul că biblioteca publică trebuie să ofere servicii şi materiale speciale tuturor acelor utilizatori care, dintr-un motiv sau altul, nu pot foloşi serviciile şi materialele ordinare, utilizatori precum cei aparţinând minorităţilor lingvistice, persoane vârstnice, cu dizabilităţi, deţinute sau spitalizate.

În recomandările IFLA/UNESCO cu privire la dezvoltarea serviciilor din bibliotecile publice[125], este specificată o serie de aspecte necesare pentru a garanta accesul la informaţie pentru toţi utilizatorii, precum:

- Egalitate: biblioteca publică oferă acces la cunoaştere, la informaţie şi la operele de artă datorită unei întregi serii de produse şi servicii care sunt puse la dispoziţia tuturor membrilor comunităţii deservite în mod egal, indiferent de rasă, naţionalitate, vârstă, sex, religie, limbă, dizabilitate, poziţie economică şi profesională sau nivel de educaţie.
- Acces universal: nivelul finanţării, structura serviciilor, proiectarea sau adaptarea clădirilor şi a orarelor acestora trebuie să fie planificate avându-se în permanenţă în vedere conceptul de acces universal ca principiu indispensabil. Biblioteca trebuie să garanteze un acces facil pentru toţi utilizatorii în special şi, în particular, persoanelor cu dizabilităţi de natură fizică sau senzorială.
- Achiziţii: este necesar ca bibliotecile să ţină seama de nevoile speciale ale persoanelor vârstnice sau ale celor cu dizabilităţi în ceea ce priveşte accesul la informaţia on-line.
- Colecţia: fondurile vor trebui să includă acces la formate adecvate determinatelor grupuri de utilizatori, precum documente în Braille sau documente sonore destinate celor cu deficienţe de vedere. Tehnologiile informaţionale şi comunicaţionale se vor utiliza pentru a facilita apropierea utilizatorilor de fonduri şi de alte resurse de informaţie, atât în cadrul bibliotecii, cât şi din locuri îndepărtate acesteia.
- Serviciile: bibliotecile publice trebuie să dispună de servicii mobile destinate tuturor acelora care nu pot apela la o bibliotecă din cauze precum dizabilităţi fizice sau senzoriale, lipsa transportului, etc.
- Echipamente: bibliotecile trebuie să ofere acces la echipamentele electronice, informatice şi audiovizuale necesare, prin intermediul computer-elor cu conexiune la internet, cataloage cu acces

[124] IFLA/Unesco, Manifiesto de la IFLA/UNESCO sobre la biblioteca pública. (IFLA, 1994). Disponibil pe internet la adresa: <http://www.ifla.org/VII/s8/unesco/span.htm>.
[125] España. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. Directrices IFLA/UNESCO para el desarrollo del servicio de bibliotecas públicas. Madrid, 2002. Disponibil pe internet la adresa: <http://travesia.mcu.es/documentos/directrices_servicio_bp.pdf>.

public, cititoare de microformate, magnetofoane, proiectoare de diapozitive şi tehnologii destinate persoanelor nevăzătoare sau cu alte dizabilităţi fizice.

- Materiale şi tehnologii speciale: bibliotecile trebuie să depună eforturi în organizarea:

- echipamentelor şi a materialelor de lectură speciale, destinate persoanelor cu dizabilităţi fizice sau senzoriale;

- materialelor speciale, destinate persoanelor cu dificultăţi de învăţare, precum sunt materialele de lectură facilă sau casete audio;

- noilor tehnologii precum cititoare de ecran şi sintetizatoare de voce pentru nevăzători, cataloage on-line şi altele.

- Atenţie acordată utilizatorului: bibliotecile publice trebuie să aibă o politică pozitivă de atenţie acordată utilizatorilor, iar personalul trebuie instruit, cel puţin la nivel elementar, despre modul în care trebuie să trateze utilizatorii cu diferite dizabilităţi.

- Diseminare: în scopul activităţilor de diseminare şi promovare a bibliotecii se vor constitui campanii destinate atragerii persoanelor cu dizabilităţi fizice sau senzoriale către bibliotecă.

În „Norme cu privire la serviciile bibliotecilor publice”[126], sunt specificate aspecte esenţiale referitoare la accesibilitatea fizică. Bibliotecile publice trebuie să asigure un acces facil oricărui tip de utilizator în special şi în particular utilizatorilor cu dizabilităţi fizice.

Cu privire la aspectele referitoare la accesul la informaţie trecute în revistă în această lucrare, considerăm că merită a fi subliniate următoarele:

- Bibliotecile publice trebuie să îşi extindă serviciile către întreaga comunitate pe care o deservesc. Pentru aceasta vor trebui să organizeze servicii destinate grupurilor vulnerabile/speciale, precum dotare cu materiale şi echipamente destinate în mod special persoanelor cu dizabilităţi fizice, dar şi dotare cu materiale destinate persoanelor cu dificultăţi de învăţare.

- Bibliotecile trebuie să pună la dispoziţia utilizatorilor echipamente care să faciliteze accesul la servicii persoanelor cu dizabilităţi: computer-e adaptate, lupe, skaner-e, etc.

În acelaşi mod, în „norme pentru serviciul de acces la internet în bibliotecile publice, cu privire la accesibilizarea informaţiei, se specifică faptul că:

- Biblioteca va trebui să rezerve, în funcţie de mărimea sa, un număr suficient de computer-e cu acces public la internet destinate persoanelor cu dizabilităţi. Se va rezerva, de formă permanentă, cel puţin un computer având această finalitate, putându-se foloşi de către publicul general în condiţiile în care acesta nu este utilizat de către o persoană cu dizabilităţi.

[126] España. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. Pautas sobre los servicios de bibliotecas públicas. Madrid, 2002. Disponibil pe internet la adresa: <http://travesia.mcu.es/documentos/pautas_servicios.pdf

Vom încerca în cele ce urmează să prezentăm câteva exemple ale unor biblioteci sau ale unor grupuri de lucru care au reusit sa vină în întâmpinarea nevoilor utilizatorilor cu deficienţe de vedere.

Bune practici în bibliotecile publice

Accesibilitatea a început să fie prezentă în bibliotecile publice datorită iniţiativelor particulare ale anumitor bibliotecari care îşi desfăşurau activitatea în colaborare cu organizaţii destinate persoanelor cu dizabilităţi. Ceea ce ei au reuşit nu ar trebui să constituie obiectivul final al procesului de accesibilizare al unei biblioteci, ci să se integreze în planificarea strategică a bibliotecilor, în aşa fel încât aceste activităţi să se transforme într-o practică obişnuită.
În acest subcapitol prezentăm câteva exemple de acţiuni desfăşurate în diferite biblioteci, care ilustrează integrarea diferitelor grupuri de persoane cu dizabilităţi.

Mediul anglosaxon

Punctele de referinţă în materie de accesibilitate şi biblioteci se găsesc actualmente în mediul anglosaxon şi spunem acest lucru deoarece nu putem vorbi de biblioteci accesibile fără să ne referim la THE DISABILITY DISCRIMINATION ACT PART 4. LIBRARIES AND LEARNING CENTRES GOOD PRACTICAL GUIDE[127], publicat de către Disability Rights Commission, în introducerea căruia este stipulată obligaţia legală "de a garanta ca persoanele cu dizabilităţi să aibă şanse egale pentru a beneficia şi pentru a contribui la educaţie şi la serviciile existente în instituţiile de învăţământ superior. În această expunere de motive sunt puse în valoare capacităţile persoanelor cu dizabilităţi subliniind posibila contribuţie a lor la progresul societăţii.

Biblioteca Naţională a Australiei

Biblioteca Naţională a Australiei[128] a dezvoltat un plan de accesibilitate bazat pe strategia cu privire la dizabilităţi a Commonwealth. În acest plan este studiat contextul accesibilizării

[127] THE DISABILITY DISCRIMINATION ACT PART 4. LIBRARIES AND LEARNING CENTRES GOOD PRACTICAL GUIDE. Disponibil pe internet la adresa: www.uws.ac.uk/schoolsdepts/specialneeds/documents/libraries.pdf
[128] Disability Services at the National Library of Australia. Disponibil pe internet la adresa: http://www.ndl.go.jp/en/cdnlao/newsletter/069/691.html

bibliotecilor din diferite perspective ale funcţionalităţii lor: angajaţi, utilizatori, furnizori de servicii, accesibilitate atât în spaţiul bibliotecii, cât şi la distanţă (în mediul virtual), etc.

Scopul său nu este doar acela de a adopta soluţii deja create sau implementate, ci şi acela de a cerceta în vederea găsirii de noi soluţii posibile. Această politică situiază Biblioteca Naţională a Australiei în avangarda bibliotecară în contextul accesibilizării.

National library service for the blind and physically handicapped (NLS)

Library of Congress a dezvoltat acest serviciu[129] ce constă într-o reţea de biblioteci care permite transmiterea gratuită, prin poştă, de documente în formate accesibile tuturor cetăţenilor nevăzători sau cu dizabilităţi vizuale americani rezidenţi ai Statelor Unite ale Americii.

Situaţia în ţările nordice

Persoanele nevăzătoare sau cu dizabilităţi vizuale din ţările nordice trăiesc şi sunt percepute ca parte integrantă a societăţii. Această realitate are însă un istoric de mai bine de 120 de ani, odată cu crearea cadrului instituţional de incluziune socio-profesională a persoanelor cu deficienţe vizuale, prin extinderea potenţialului profesional şi poziţionarea lor pe piaţa muncii.

Biblioteca Celia

Una dintre cele mai importante instituţii de informare şi documentare pentru aceste persoane este reprezentată de biblioteca Celia (biblioteca pentru persoane cu dizabilităţi vizuale), înfiinţată în 1890 de către o organizaţie numită „Cărţi pentru nevăzători" (Books for the Blind), la iniţiativa Ceciliei Alma Mechelin (1866-1932). Primele publicaţii intrate în colecţia bibliotecii au fost cărţi transcrise manual în sistem Braille, însă în anul 1955, în bibliotecă intră primele cărţi audio, înregistrate pe benzi de bobină, a căror lectură a îmbunătăţit simţitor calitatea vieţii şi petrecerea timpului liber, mai ales a persoanelor care îşi pierduseră vederea în război. Treptat, activităţile bibliotecii s-au extins asigurând servicii şi persoanelor cu deficienţe de vorbire (dislexici), persoanelor care suferă de dificultăţi de învăţare, dizabilităţi de dezvoltare şi boli musculare.

[129] NATIONAL LIBRARY SERVICE FOR THE BLIND AND PHYSICALLY HANDICAPPED (NLS) . Disponibil pe internet la adresa: http://www.loc.gov/nls/

În anul 2007, biblioteca a adoptat o metodă nouă de distribuire a cărţilor vorbite şi a cărţilor Braille şi anume: atunci când se solicită un astfel de document, bibliotecarul generează, cu ajutorul dispozitivelor speciale de reproducere aflate la bibliotecă, un exemplar de împrumut al documentului solicitat, urmând ca după utilizare, materialele împrumutate să fie reciclate. Această metodă a determinat o creştere semnificativă a numărului de documente împrumutate înregistrându-se, în anul 2008, peste 800.000 de astfel de împrumuturi (96% au fost reprezentate de cărţile audio).

Colecţia Bibliotecii Celia cuprinde 30.000 de cărţi audio în format Daisy[130] (preponderent beletristică, în limbile finlandeză, suedeză, engleză, germană, franceză şi rusă), 800 de manuale pentru elevi şi cursuri pentru studenţi, 4.000 de cărţi în Braille, 600 de cărţi tactile (cărţi ilustrate care conţin imagini viu colorate, în relief). Textul acestor cărţi este disponibil atât în litere standard cât şi Braille şi sunt destinate în special copiilor şi persoanelor în etate, cu dizabilităţi multiple.[131]

În prezent, activităţile Bibliotecii Celia intră sub incidenţa Legii Bibliotecii pentru persoanele cu deficienţe de vedere nr.638/1996 coroborată cu reglementările Legii nr. 835/1998 şi funcţionează în cadrul Federaţiei Finlandeze pentru persoanele cu dizabilităţi vizuale (Finnish Federation of the Visually Impaired - FFVI), principala organizaţie de profil din Finlanda.

Biblioteca suedeză de cărţi sonore şi braille[132]

Suedia desfăşoară activităţi multiple şi interesante în ce priveşte accesibilitatea în mediul bibliotecar.

Legea bibliotecilor din Suedia stipulează faptul că fiecare municipiu trebuie să ofere servicii de bibliotecă destinate tuturor cetăţenilor, acordându-li-se o atenţie deosebită nevoilor informaţionale ale persoanelor cu dizabilităţi (articolul 8). Acestuia i se adaugă legea dreptului de autor, care permite ca bibliotecile şi alte organizaţii autorizate de către guvern să publice cărţi şi documente sonore pentru persoanele cu dizabilităţi, fără obligaţia de a cere permisiunea autorului sau a editorului. În plus, copiile în Braille ale oricărei cărţi sunt permise.

Aceasta este legislaţia care oferă acoperire unei interesante entităţi guvernamentale: biblioteca suedeză de cărţi sonore şi Braille (TPB) , responsabilă de elaborarea şi întreţinerea literaturii în formate alternative destinată persoanelor care nu pot avea acces la textele scrise.

Toată producţia acestei instituţii este stocată în baza de date Handikat.

---

[130] REINO, Markku. Daisy în Finland: Celia Library. Disponibil pe Internet la adresa: http://www.dinf.ne.jp/doc/english/conf/int_seminar/0902kyoto_seminar/markku/markku_pp.html

[131] Celia Library. Disponibil pe Internet la adresa: http://www.celia.fi/history

[132] Biblioteca Pública de Zaragoza. Disponibil pe internet la adresa: http://www.bibliotecaspublicas.es/bpz/index.jsp

TPB colaborează cu diferite biblioteci locale în vederea garantării distribuţiei informaţiei în formate accesibile şi are de asemenea şi un serviciu special destinat studenţilor. Colaborează de asemenea şi cu diferite ţări prin intermediul împrumutului interbibliotecar.

Biblioteca Naţională a Spaniei

Un caz aparte este cel al Bibliotecii Naţionale a Spaniei[133] care nu deţine un spaţiu special alocat persoanelor cu dizabilităţi, ci le oferă acces la informaţie în întregul spaţiu, în acelaşi mod în care procedează şi cu utilizatorii valizi.

Persoanele care nu se pot deplasa pot intra în clădirea bibliotecii folosind lifturi special adaptate. În cazul în care nu cunosc clădirea sau daca nu vin însoţite de o altă persoană sau de un câine ghid, un angajat al bibliotecii îi va ajuta să se deplaseze prin incinta instituţiei.

Pentru a consulta informaţia, în toate sălile bibliotecii există lupe electronice care sunt puse la dispoziţia acestor utilizatori şi computere dotate cu cititor de ecran. În plus, biblioteca dispune de o colecţie de cărţi în Braille şi înregistrări sonore (analogice şi digitale) cum sunt cărţile audio, dar conservă şi o arhivă care include înregistrări radio, discursuri, etc. Există diferite instrumente pentru a citi sau pentru a asculta documentele menţionate: cărţile în braille (care sunt reflectate în catalogul bibliotecii) pot fi solicitate în sala corespondentă domeniului căruia acestea îi aparţin. Pentru audiţia înregistrărilor sonore sau a materialelor audiovizuale, există cabine de audiţie în sala Barbieri a bibliotecii.

Având convingerea că serviciile la distanţă sunt de un real ajutor în facilitarea utilizatorilor cu dizabilităţi utilizarea bibliotecii, instituţia pune la dispoziţie următoarele servicii prin intermediul paginii sale web, ce se dovedesc utile şi pentru acei utilizatori care trăiesc departe de sediul Bibliotecii Naţionale a Spaniei:

- Consultarea catalogului on-line al bibliotecii şi salvarea înregistrărilor bibliografice de interes;
- Acces la platforma de resurse electronice a bibliotecii;
- Consultarea catalogului colectiv al publicaţiilor periodice (CCPP);
- Realizarea de solicitări anticipate (rezervare on-line);
- Cereri de reproducere a fondurilor (scanare, imprimare în sistem Braille, fotocopii mărite);
- Solicitări de împrumut interbibliotecar;
- Solicitare prin e-mail al buletinului activităţilor culturale;

[133] Biblioteca Nacional de España. Disponibil pe internet la adresa: http://www.bne.es/es/Inicio/index.html

- Acces la biblioteca digitală Hispanica;
- Acces la inventarul general al manuscriselor;
- Acces la Bibliografia Spaniolă;
- Solicitarea on-line a carnetului de utilizator;
- Solicitarea on-line de ISSN;
- Serviciu de referinţe on-line.

Concluzii

Funcţia socială a bibliotecii este aceea de a asista cu toate acele elemente care contribuie la satisfacerea nevoilor de informare şi cercetare, de a se prezenta ca o sursă de resurse şi de a oferi servicii întregii comunităţi în scopul garantării egalităţii de şanse.

În acest capitol ne-am propus să provocăm o serie de reflecţii cu privire la serviciile pe care o bibliotecă publică le poate dezvolta pentru utilizatorii săi, inclusiv pentru acei utilizatori nevăzători sau cu dizabilităţi vizuale. Se poate spune că trăim într-o societate în care apar noi tehnologii şi noi soft-uri care permit realizarea celor mai diverse activităţi, într-o formă practică, rapidă, obţinând rezultate de cea mai bună calitate. Cu toate acestea, apariţia şi dezvoltarea noilor tehnologii nu sunt suficiente pentru ca toate persoanele să le poată utiliza fără probleme şi să poată realiza operaţiuni de la cele mai simple la cele mai complexe. Într-adevăr, persoanelor cu dizabilităţi noile tehnologii le-au oferit posibilitatea de a intra într-o lume de neimaginat cu totală autonomie, însă dobândirea acestei autonomii solicită existenţa unui profesionist care să asigure formarea în scopul utilizării acestui echipament specific. În acest context este semnificativă intervenţia bibliotecarului pentru că el este cel care poate informa autorităţile despre nevoile utilizatorilor săi, dar este şi cel care organizează, proiectează, coordonează sau execută activităţile de îmbunătăţire a serviciilor, dar în mod fundamental este cel care are idei când nu există resurse. Aceste idei trebuie să treacă dincolo de zidurile bibliotecii; să depăşască bariere, să stabilească alianţe şi strategii de cooperare cu alte organizaţii, fie ele publice, private, naţionale, locale sau internaţionale.

Considerăm că actualmente bibliotecarii ar trebui să aibă o viziune mai amplă a destinaţiei serviciilor oferite, având convingerea că în felul acesta contribuie la formarea unei societăţi a tuturor. Bibliotecarii au de asemenea datoria să prezinte modele care să demonstreze utilitatea şi influenţa bibliotecilor în comunitate, având ca scop considerarea acestora un fenomen lafel de natural şi cotidian ca şi educaţia.

Credem de asemenea că integrarea persoanelor cu dizabilităţi în bibliotecă şi deci şi în societate depinde nu numai de gradul dizabilităţii lor, ci mai ales de gradul acestora de motivaţie. Bibliotecile, ca instituţii care prezervă informaţia ar trebui să aibă în vedere crearea unei oferte de servicii la care să aibă acces şi utilizatorii cu dizabilităţi. Am observat de asemenea că bibliotecile naţionale care oferă servicii acestei categorii de utilizatori le furnizează mai curând în interiorul clădirilor lor decât să le facă vizibile pe internet. Astfel suntem de părere că aceste instituţii ar trebui să îşi organizeze într-o manieră mai eficientă resursele electronice pe care le posedă pentru ca

utilizatorii virtuali, fie aceştia cu sau fără dizabilităţi, să poată avea acces la informaţie. Pe de altă parte, crearea de programe speciale destinate tuturor reprezintă un pas important în integrarea persoanelor cu dizabilităţi în societate. De aceea este necesar să observăm modul în care anumite biblioteci, fie ele publice, universitare sau şcolare, au proiectat şi implementat aceste servicii deoarece prin caracterul enciclopedic al colecţiilor lor, bibliotecile sunt cele care au mai multe posibilităţi de a atrage această categorie de utilizatori şi de a se confrunta cu nevoile lor reale de informaţie.

Aşadar modelele prezentate sunt demne de a fi urmate; pentru aceasta însă nu este nevoie decât de bunăvoinţă, investiţii în facilitarea accesului la locul de muncă şi în comunitate pentru persoanele cu dizabilităţi şi, nu în ultimul rând, de acţiuni de conştientizare a societăţii civile privind problemele pe care le întâmpină aceste persoane în societate, necesitatea accesibilizării, realizarea şi promovarea de campanii pentru respectarea drepturilor persoanelor cu dizabilităţi, folosind un limbaj şi o abordare care respectă demnitatea acestora.

CAPITOLUL 7
Biblioteca integratoare.
Propunerea unui model aplicabil şi în ţara noastră

În acest capitol propunem câteva recomandări de dezvoltare a bibliotecilor publice româneşti astfel încât să îşi poată face disponibile produsele şi serviciile tuturor utilizatorilor comunităţii în care acţionează. Pornind de la oferta serviciilor pe care bibliotecile româneşti o face disponibilă în prezent utilizatorilor cu dizabilităţi vizuale, precum şi de la nevoile informaţionale ale acestora şi gradul de utilizare al tehnologiilor de acces în românia, modelul pe care îl propunem va fi construit pe două direcţii, avându-se în vedere

- una ce va viza bibliotecile şcolare ca instituţii cheie în formarea, de la vârste fragede, a deprinderilor şi a abilităţilor de utilizare a noilor tehnologii şi formate (inclusiv tehnologiile de acces şi formatele accesibile), făcând astfel posibilă integrarea elevilor cu dizabilităţi în şcolile de masă.
- cea de a doua direcţie este una ce ar putea fi implementată în toate bibliotecile sistemului naţional, inclusiv în Biblioteca Naţională a României, aceasta vizând integrarea persoanelor nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere în mediul cultural şi profesional, precum şi participarea acestora la activităţile de zi cu zi ale comunităţii din care fac parte.

Vom porni de asemenea de la două ipoteze şi anume:

- eficienţă, nu deficienţă – în sensul că în momentul de faţă există toate premisele ca o persoană cu dizabilităţi să poată participa comod la activităţile societăţii. Tot ce trebuie făcut este identificarea abilităţilor, competenţelor respectivei persoane astfel încât ea sa fie utilă comunităţii din care face parte;
- dizabilitatea este o construcţie socială – oportunităţile sau barierele cu care se confruntă o persoană cu dizabilităţi sunt în funcţie de facilităţile sau limitările pe care le confruntă în comunitate. Astfel dacă indivizii din comunitate vor percepe persoana cu dizabilităţi ca fiind asemenea lor, atunci toate activităţile/serviciile/produsele din respectiva comunitate vor fi proiectate în aşa manieră încât să fie accesibile tuturor.

Însă înainte de a trece la prezentarea propriu-zisă a modelului, considerăm necesară o reflecţie cu privire la problema dizabilităţii şi la rolul pe care biblioteca îl are în procesul de incluziune socială.

Viziune asupra dizabilităţii în România

În România distingem două tipuri de registru în perceperea/utilizarea dizabilităţii/handicapului: pe de o parte avem limbajul oficial, pe de alta limbajul comun. A da o definiţie a dizabilităţii/handicapului aşa cum acesta apare în limba oficială este destul de uşor de realizat căci dispunem de legi şi de dicţionare de specialitate, dar în privinţa limbii comune este mult mai dificil deoarece dispunem cu
greutate de acele definiţii considerate ca fiind exacte.

Anii 1990 aduc în România o schimbare importantă la nivel politic. Aceasta va antrena şi modificarea legislaţiei în sensul unei deschideri în plan internaţional. Se preiau, foarte adesea sub forma unor traduceri, definiţii existente la nivel european. Considerăm însă că acest proces are o componentă artificială întrucât România nu cunoaşte aceeaşi evoluţie în materie de politici sociale ca alte ţări precum Olanda, Franţa, Anglia.

Se oferă o definiţie dizabilităţii a cărei prezenţă şi importanţă nu este conştientizată decât de puţin timp. Definiţia cunoaşte o evoluţie în această perioadă. Reprezentarea negativă se modifică, se cristalizează o viziune mai favorabilă, incapacitatea este mai puţin concepută în termeni de atribut negativ. Totuşi normalitatea rămâne principalul criteriu în definirea limitelor dizabilităţii.

Dar trecerea la o nouă paradigmă, aşa-zis „europeană" conservă încă urme ale vechilor reprezentări. Astfel, dizabilitatea este văzută ca fiind strâns legată de organism, persoana cu dizabilităţi fiind definită după cum urmează :
„Persoana care prezintă o întârziere sau tulburări de dezvoltare care vor crea probleme adaptative în raport cu mediul socio-fizic." (Băndilă, Rusu 1999). Într-o lege datând din 2002, definiţia dizabilităţii reia cuvânt cu cuvânt definiţia lui internaţională: „Persoanele cu handicap, în înţelesul prezentei ordonanţe de urgenţă, sunt acele persoane cărora mediul social, neadaptat deficienţelor lor fizice, senzoriale, psihice, mentale, le împiedică total sau le limitează accesul cu şanse egale la viaţa socială, potrivit vârstei, sexului, factorilor materiali, sociali şi culturali proprii, necesitând măsuri de protecţie specială în sprijinul integrării lor sociale şi profesionale."

În această definiţie se întrevede deja o noua concepţie a dizabilităţii. Aceasta este legată mult mai mult de cauze exterioare individului, nu mai este ceva interior persoanei.

În plus, în strategia mai sus amintită se recunoaşte faptul că avem o traducere a definiţiei internaţionale a dizabilităţii aşa cum apare în Clasificarea internaţională a
handicapurilor. Este vorba de o definiţie cu influenţe venite din spaţiul anglo-saxon.

Aşadar, în prezent şi în ţara noastră, cel puţin la nivel teoretic, termenul de dizabilitate se referă la un dezavantaj social, la o pierdere, la o limitare a şanselor unei persoane de a participa la viaţa comunităţii la acelaşi nivel cu ceilalţi membrii ai societăţii. El descrie interacţiunea persoanei cu deficienţe cu mediul înconjurător, definind dizabilitatea ca o neconcordanţă a interacţiunii dintre o persoană şi mediu. Însă aşa cum am spus, acest lucru se întâmplă însă numai la nivel teoretic căci, în realitate, aşa cum am văzut şi în capitolul al II-lea, reglementările legislative româneşti au în vedere mai curând drepturile băneşti de care beneficiază persoanele cu dizabilităţi. Accesul la informaţie, incluzând aici şcolile, bibliotecile şi alte instituţii publice, sunt stipulate şi ele pentru că aşa o cer normele europene şi, de ce să nu recunoaştem, pentru că este o tendinţă care în momentul de faţă este bine văzută, aceasta atrăgând atât aprecieri, cât mai ales fonduri. Aceste prevederi vizând informaţia accesibilă au momentan statut de recomandare întrucât ele nu sunt prevăzute nici cu norme de aplicare şi nici cu sancţiuni pe care le-ar primi cei care nu îndeplinesc aceste prevederi.

În privinţa politicilor sociale, la nivelul ţărilor vest-europene, putem vedea o trecere treptată de la o definiţie la alta de-a lungul timpului. Mai întâi dizabilitatea este privită ca deficienţă organică, apoi este concepută în termenii unei interacţiuni cu mediul societal. Astăzi, definiţia se modifică şi mai mult: persoanele cu dizabilităţi nu sunt considerate ca o mare categorie omogenă, mai degrabă, le este recunoscută individualitatea şi se propune acordarea unei asistenţe personalizate.

În România, rupturi istorice au dat naştere unor concepţii contradictorii. La începutul secolului al XX-lea s-au pus la punct primele politici sociale de asistenţă. Acest proces este ulterior întrerupt fiind înlocuit de negarea şi marginalizarea dizabilităţii. Nu numai că persoana cu dizabilităţi este stigmatizată dar ea şi dispare într-o anumită măsură. Nu trebuie însă să pierdem din vedere că, în realitate, persoana cu dizabilităţi are o personalitate mult mai complexă care nu se reduce, în nici un caz, la o deficienţă.

Rolul bibliotecii în incluziunea socială

Lupta frenetică cotidiană dintre grupurile sociale, „clase” şi comunităţi pentru controlul şi utilizarea resurselor disponibile, (principiu esenţial al oricărei societăţi moderne industrializate şi capitaliste), are ca rezultat o serie de perdanţi, constituind ample sectoare ale populaţiei care au fost învinse în această competiţie, pierzând oportunitatea de a se dezvolta deoarece învingătorii încearcă să îi menţină pe o poziţie inferioară pentru a evita posibili competitori care să le ameninţe status cvoul. Se naşte în felul acesta excluderea socială ca fenomen (dar nu ca şi concept) şi în acelaşi

timp apare şi reversul său incluziunea socială: un set de măsuri care încearcă să atenueze efectele nocive ale excluziunii.

Biblioteca, constituind o instituţie ce administrează resurse publice valoroase, (informaţia) se află la o răscruce de drumuri: pe de o parte, aflându-se în cadrul obiectivelor de luptă dintre grupurile sociale, ea trebuie să se prezinte ca parte neutră şi să garanteze că binele (vital pentru progresul oricărei societăţi) să ajungă la toţi cetăţenii în egală măsură; pe de altă parte, biblioteca trebuie să reuşască să facă în aşa fel încât informaţia pe care o deţine şi gestionează să devină un instrument pentru toate acele colective excluse care îşi propun să minimizeze acele efecte determinate de starea lor sau să neutralizeze blocajele la care, dintr-un motiv sau altul, sunt supuşi. În ambele cazuri, profesioniştii domeniului informării şi documentării vor trebui să apeleze la responsabilitatea lor socială, la etica lor profesională şi la angajamentul lor de a face faţă provocărilor şi dificultăţilor pe care le implică astfel de activităţi complexe.

Includerea în cadrul unor comunităţi, colective, sau a oricărui tip de agregat social (sau excluderea lor) sunt fenomene intrinseci construcţiei şi dezvoltării oricărei fiinţe umane. Este vorba de mecanisme puse în practică în contextul proceselor de grupare socială, cele prin intermediul cărora indivizii care au în comun anumite caracteristici sau interese interrelaţionează formând grupuri de diferite mărimi, cu diferite obiective şi rezultate: colectivităţi etnice şi lingvistice, comunităţi religioase, comunităţi de gen, triburi urbane, sindicate, asociaţii, partide politice, organizaţii, firme şi, în anumite cazuri, chiar statul însuşi.

Legătura cu anumite sectoare îi facilitează individului interacţiunea socială (măsurată prin intermediul gradului de coeziune socială) care îi deschide porţile către socializare, schimb şi dezvoltare.

Procesele de formare a grupurilor sociale se bazează pe aplicarea unor criterii de includere: o serie de „reguli" sau „norme" (în general produse la nivel intern), care delimitează graniţa dintre ceea ce aparţine grupului şi ceea ce îi este străin („celălalt"). Aceste criterii sunt, în acelaşi timp criterii de neincludere sau excludere. Există o diferenţă subtilă – poate nu semantică, dar cu certitudine practică – între „a nu fi inclus" şi „a fi exclus". Neincluderea rareori poate reprezenta o problemă pentru cel respins, cu toate că în anumite ocazii ea poate conduce la situaţii de criză, desajustări sau dezechilibre la nivel personal. Pe de altă parte, excluderea – fenomen lafel de vechi ca şi umanitatea – şi prezent în toate colţurile planetei, implică o postură activă a neacceptării a unui individ (sau a unui sector, sau chiar a unuia sau mai multor grupuri sociale) din cauză că posedă sau nu posedă anumite caracteristici. Ea poate fi problematică, în special în următoarele cazuri:

Când, din diferite motive, persoana/ grupul/ sectorul exclus se vede persecutat sau ameninţat de către alte grupuri pentru că nu posedă una dintre caracteristicile semnalate în criteriile lor de includere;

Când, fără a fi persecutat în mod direct, se vede blocat sau în imposibilitatea de a accede la o serie de resurse (economice, politice, sociale, legislative, comunitare, sanitare, educative, culturale, administrative, informative) care le sunt indispensabile (sau cel puţin necesare) pentru a supravieţui şi pentru a se dezvolta.

În prima situaţie, este vorba despre o serie de prejudecăţi (idei preconcepute şi menţinute în cadrul grupurilor) care se soldează cu discriminarea; în cea de a doua situaţie despre excludere socială propriu-zisă.

Filosoful şi sociologul german Axel Honnet explică faptul că a fi exclus din punct de vedere social reprezintă a fi privat de recunoaştere şi valoare socială; cu alte cuvinte este vorba despre un mecanism de excludere sau îndepărtare atât de puternic, încât are drept consecinţă ca diferite grupuri umane să rămână practic în afara societăţii.

În momentul de faţă, excluziunea socială poate fi definită astfel:

- este un proces/stare negativă, care afectează nu numai mecanismele de distribuire a resurselor, ci şi relaţiile de putere, gestionarea informaţiei şi a culturii şi construirea identităţii sociale;
- este o caracteristică (obiectivă, subiectivă) a persoanelor care se simt într-o situaţie de inferioritate;
- este o descriere a situaţiei de dezavantaj individual, care se manifestă ca nivel scăzut al bunăstării şi în incapacitatea de a participa efectiv la viaţa socială prin intermediul muncii, al accesului la drepturile legale, etc.

În ţările industrializate excluderea este relaţionată cu disponibilizarea pe termen lung, cu pierderea unor drepturi asociate muncii şi stării de bunăstare şi cu procesul de descompunere al lanţului social. Pe de altă parte, în ţările în curs de dezvoltare, excluderea se asociază atât cu lipsa sau existenţa într-o mică măsură a drepturilor laborale, cât şi a celor sociale şi politice.

Uniunea Europeană defineşte excluderea ca fiind imposibilitatea de a se bucura de drepturile sociale fără ajutor, ca fiind imaginea lipsită de valoare a sinelui şi incapacitatea personală de a face faţă propriilor îndatoriri, ca fiind riscul de a se vedea relaţionat pentru o perioadă îndelungată de timp cu statutul de persoană asistată.

În cele din urmă, Lynn Todman (Institute on Social Exclusion) arată că expresia excludere socială are de-a face cu procese în care indivizi sau comunităţi întregi văd în mod sistematic blocate/negate anumite drepturi, oportunităţi şi resurse (legate de locuinţă, loc de muncă, servicii

sanitare, participare democratică, etc) care ar trebui să se găsească, în linii generale, disponibile tuturor membrilor societăţii. Rezultatul acestui blocaj (care poate fi activ, prin practici explicite de discriminare (intoleranţă, segregare), sau pasiv datorat carenţelor proceselor) se traduce prin numeroase obstacole în calea indivizilor sau a grupurilor, impiedicându-le participarea deplină la viaţa economică, socială şi politică a societăţii în care trăiesc.

Aşadar, incluziunea socială este procesul opus excluziunii sociale. Ea constă într-o serie de idei, acţiuni şi propuneri care în anumite situaţii adoptă forma unei deliberate discriminări pozitive (affirmative action) şi care încearcă, cu diferite grade de intensitate, profunzime şi succes, să combată, să neutralizeze, efectele excluderii sociale. Astfel, anumite state încearcă să introducă anumite modificări în cadrul diferitelor politici sau în comportamentele care provoacă excluderea într-o formă directă, sau care conduc la ea într-o manieră indirectă. Scopul acestor politici este axat, în special, pe promovarea egalităţii de şanse, în special în rândul grupurilor subordonate, acţionând în acelaşi timp împotriva efectelor mecanismelor nocive cum sunt asimetria, integrarea subordonată, îndepărtarea, marginalizarea, discriminarea, persecutarea, negarea, explotarea sau eliminarea. Aceste mecanisme sunt puse în practică într-un amplu evantai de forme, care merge de la subtilitatea cea mai ingenioasă până la brutalitatea cea mai atroce a grupurilor sociale dominante, care în majoritatea cazurilor sunt, în mod curios, chiar cele care lansează mesajele şi campaniile de includere. Incluziunea socială nu este suficient conceptualizată: nu există un acord în ce priveşte limitele, scopul sau metodologia sa.

Incluziune şi bibliotecă.
Rolul social

Biblioteca posedă resursele necesare pentru a juca un rol activ şi determinant în cadrul proceselor de incluziune socială, cu alte cuvinte în acele acţiuni prin care se încearcă contracararea efectelor excluziunii în diversele sale forme. În fapt, chiar a dezvoltat o astfel de funcţie (oferind acces la carte şcolară şi alte materiale echivalente şi ajutând în felul acesta la garantarea dreptului la educaţie al copiilor şi al tinerilor), lucru pe care îl făcuse într-o formă totalmente pasivă şi inconştientă încă de la apariţia sa. O bibliotecă este, înainte de toate, o „unitate de informare”: orice spaţiu (fizic sau virtual) în cadrul căruia coexistă un depozit tradiţional sau unul electronic organizat şi personal care să îl administreze prin intermediul unor instrumente specifice de clasificare, analiză şi diseminare a informaţiei, având rol de intermediar între comunitate şi colecţia sa. Depozitul reprezintă nucleul bibliotecii, motivul său de a fi şi, în special, resursa sa cea mai valoroasă. Informaţia gestionată de către bibliotecile actuale deschide noi drumuri către viitor, permiţând de

exemplu, îmbunătăţirea produselor şi a tehnologiilor, evoluţia ştiinţelor medicale, a legislaţiilor sau a tuturor celorlalte domenii ale cunoaşterii. Însă bibliotecile înmagazinează de asemenea şi alt tip de informaţie: aceea care preia şi codifică memoria, istoria şi identitatea unei naţiuni. Cunoaşterea tezaurizată de către o unitate a informaţiei (oricare ar fi categoria sau mărimea sa) reprezintă bunul său cel mai de preţ, iar în cazul unor programe sau proiecte de incluziune socială, reprezintă instrumentul său de acţiune cel mai eficace. Cu toate acestea, astfel de informaţie ar fi puţin sau chiar deloc utilă dacă nu ar fi organizată. Rolul pe care îl au bibliotecarul, documentaristul sau arhivistul în gestionarea cunoaşterii, în clasificarea acesteia, în ordonarea, valorificarea şi diseminarea sa, este vital şi a fost analizat pe larg în manuale, monografii, dizertaţii şi articole ştiinţifice. Bibliotecarul este cel care ajută utilizatorul să îşi identifice nevoile informaţionale, formative sau de timp liber şi cel care îl ghidează într-o manieră oportună către materialul cel mai pertinent, localizat într-o colecţie de documente. Factorul uman reprezintă elementul viu capabil să simtă, să evalueze, să decidă, să ia atitudine şi să îşi asume o cauză. Este cel care canalizează puterea informaţiei pe care o gestionează: în mâinile sale se află un instrument puternic de învăţare, de dezvoltare, de creştere, de imaginaţie, de cercetare şi de petrecere a timpului liber. Cu privire la funcţia pe care o are bibliotecarul, este interesant să analizăm viziunea bibliologiei progresiste, socială sau critică (progressive/social/critical librarianship), un curent de gândire şi acţiune în cadrul ştiinţelor informării care lasă de o parte aspectele tehnice ale profesiei pentru a se concentra asupra bibliologiei ca fenomen social şi asupra analizei critice a tuturor legăturilor dintre o unitate de informare şi societatea pe care o deserveşte, incluzând teme precum responsabilitatea, libertatea, echitatea şi justiţia. Din perspectivă progresistă/critică, bibliotecarul trece de la a fi un simplu gestionar de documente, transformându-se într-un actor social cheie, pro-activ şi responsabil, care organizează şi facilitează un bun strategic comun (informaţia) având ca scop dezvoltarea şi bunăstarea comunităţii sale de utilizatori (reală, dar şi potenţială), în special a acelor arii considerate mai neprotejate, dezavantajate sau în situaţie de conflict. Acest punct de vedere evidenţiază în mod clar rolul social al profesionistului informaţiei: acesta s-ar putea izola în „turnul său de fildeşi”, neglijând totalmente potenţialul informaţional pe care îl deţine, sau utilizând-ul în mod meschin în satisfacerea intereselor personale, lipsite de solidaritate sau responsabilitate. Cu toate acestea, bibliologia progresistă/critică aşteaptă de la bibliotecar:

- să ofere un serviciu comunităţii sale, cu alte cuvinte să îşi pună la dispoziţie capacitatea, abilităţile şi formarea;
- acest serviciu să fie ghidat de principii elementare şi semnificative precum egalitatea de şanse în accesul la informaţie, nediscriminarea, lipsa cenzurii, libertatea expresiei şi toate celelalte stabilite prin Declaraţia Universală a Drepturilor Omului şi în instrumentele sale asociate;

- ca bibliotecarul să îşi asume responsabilitatea căutărilor, a crezului, dar şi a ideosincreziei sau a reclamaţiilor celor pe care îi serveşte. Să relaţioneze în mod constant cu realitatea socială care îl înconjoară pentru a o (re)cunoaşte şi pentru a o înţelege; să se solidarizeze cu problemele şi conflictele care apar; să îşi orienteze eforturile, iniţiativele, ideile şi propunerile în scopul binelui comun şi al soluţionării problemelor celor mai stringente; să acţioneze în conformitate cu etica sa personală şi profesională, iar atât acţiunile sale ca individ, cât şi serviciile instituţiei în care îşi desfăşoară activitatea să fie întotdeauna responsabile din punct de vedere social.

Ca resurse valoroase, unităţile de informare se află în general pe lista obiectivelor de „cucerire" ale diferitelor grupuri deoarece utilitatea controlului unei astfel de instituţii este evidentă. Blocajul accesuluianumitor segmente ale populaţiei la fondurile documentare (fizice sau digitale) existente în orice centru de informare implică privarea respectivelor comunităţi de posibilitatea de a se educa, de a se informa sau de a petrece timpul liber. S-ar elimina în felul acesta un amplu sector care nu ar beneficia de o formare necesară pentru a face faţă cerinţelor societăţii.

De aceea, una dintre primele acţiuni ale bibliotecii ar trebui să fie aceea de a-şi asigura neutralitatea, cu alte cuvinte libertatea sa de a acţiona într-o manieră imparţială.

Acţiuni incluzive

Odată asigurată neutralitatea, cel puţin până la nivelul care să îi permită să acţioneze în modul cel mai independent cu putinţă, biblioteca poate să dezvolte acţiuni de incluziune socială, sprijinind indivizii şi/sau grupurile excluse să minimizeze consecinţele situaţiei în care se află, precum şi blocajele şi limitările la care sunt supuşi.

Biblioteca are foarte multe de oferit: de la distribuirea de informaţie sanitară (metode de prevenire a diferitelor boli, alerte împotriva consumului de droguri, recomandări de îngrijire a copiilor sau a persoanelor invarstă, sfaturi referitoare la alimentaţie şi bunăstare) şi până la deschiderea unor canale de asistenţă legală (împrumut de texte legislative, conexiuni la baze de date sau site-uri de specialitate), sprijinind în acelaşi timp educaţia şi formarea profesională continuă şi încurajând descoperirea de noi forme de petrecere a timpului liber (dar şi redescoperirea unor forme abandonate). În plus ea poate face toate acestea prin multiple modalităţi: numai imaginaţia angajaţilor sau a utilizatorilor ar putea constitui o limită.

În acest sens, experienţele internaţionale sunt inspiratoare. Multe biblioteci s-au transformat în adevărate centre culturale în care tineri şi bătrâni reinventează cultura sau în spaţii ale memoriei unor comunităţi despre care se considera că sunt pe cale de dispariţie sau în galerii de artă pline de culoare, sunete şi arome.

Fiind aşa cum este, adică o structură vie, dinamică, biblioteca nu trebuie să se limiteze doar la spaţiul dintre zidurile sale, aşa cum nici resursele sale nu trebuie să fie legate de rafturi. Informaţia trebuie să ajungă acolo unde este nevoie de ea, trebuie să circule, trebuie să se mişte. Propunerile de biblioteci mobile, sunt deja din abundenţă în toate colţurile lumii. Aşadar biblioteca nu trebuie să fie o instituţie încorsetată. Fiind o entitate vie trebuie să se adapteze circumstanţelor care o înconjoară, evoluând ea însăşi şi îmbunătăţind în acelaşi timp şi mediul său de acţiune. Acest lucru nu înseamnă că biblioteca trebuie să îşi schimbe structura de fiecare dată când în jurul său apare o nouă tendinţă sau necesitate, ci trebuie să le recunoască, să se ajusteze lor şi să acţioneze în consecinţă. În ciuda capacităţilor sale, în cazul acţiunilor de includere socială bibliotecarul va trebui să fie conştient, încă de la început, că ceea ce face este o muncă paliativă: în nici un caz munca, efortul sau chiar sacrificiul său nu vor presupune anularea proceselor de excludere. Acest lucru nu înseamnă că activităţile care se abordează sunt rău proiectate sau sunt condamnate din start la eşec.

În momentul abordării unor proiecte de incluziune socială şi după ce au fost luate în consideraţie propriile limitări ca profesionişti, dar şi ale resurselor deţinute, bibliotecarul va trebui să elaboreze o listă cu priorităţi. Există în momentul de faţă percepţia conform căreia orice subgrup sau sector social care îşi vede blocat accesul la anumite resurse sau oportunităţi, sau care nu se bucură de vizibilitatea şi recunoaşterea socială pe care le doreşte, este considerat exclus. Diferenţele calitative dintre grupurile care au acces limitat la informaţie, educaţie, inclusiv la aspecte banale precum un coş alimentar zilnic, la o locuinţă decentă sau la servicii sanitare de incredere şi grupurile ale căror nevoi sunt în totalitate asigurate sunt evidente şi nu impun explicaţii suplimentare. Odată decis domeniul de acţiune, este indicat ca bibliotecarul să realizeze o analiză a nevoilor, problemelor, opiniilor şi a expectanţelor utilizatorilor. În general, bibliotecarii care îşi propun să colaboreze cu utilizatorii consideraţi dezavantajaţi, au falsa impresie că le cunosc din start nevoile fără ca măcar să îi consulte, abordând activităţile pe care urmează să le iniţieze ca pe nişte acte de caritate. Tocmai acesta este principalul motiv al eşecului unui program de integrare. Această analiză mai sus menţionată, nu doar că va permite obţinerea de date cu privire la obiectivele strategice către care trebuie orientate eforturile, ci va contribui de asemenea la includerea beneficiarilor în aceste proiecte, făcându-i participanţi activi ai acestora. Din acest punct rezultatele vor depinde de disponibilitatea resurselor materiale, dar şi de planificarea iniţială a proiectului. Probabil că nu va fi cazul unor schimbări radicale sau al unor soluţii determinante, însă întotdeauna când se realizează o schimbare, oricât de insignifiantă ar părea, înseamnă că activitatea a fost bine orientată şi că în consecinţă a meritat efortul. Bibliotecarul ar face bine atunci să preia aceste rezultate (evitând orice tip de propagandă) şi să le disemineze în rândul colegilor pentru ca metodologia, planificarea şi obiectivele sale să poată fi replicate în alte locuri sau, cel puţin, să

servească drept model. La scară largă, bibliotecarii pot de asemenea să dezvolte acţiuni în baza incluziunii sociale. De la eliminarea terminologiei care exclude (termeni care pot jigni) şi până la colaborarea cu aşa-numitele proiecte de susţinere a dezvoltării, toate aspectele ştiinţelor informării pot deveni scenariu al unor activităţi incluzive.

Dificultăţile pe care le presupun identificarea nevoilor sectoarelor excluse şi satisfacerea lor într-un mod pertinent sunt multe: sunt lafel de numeroase ca şi tipurile de excludere, sau ca persoanele excluse. Riscurile (evidente sau neevidente) pe care sistemul le impune celor care îşi propun „să dezechilibreze balanţa instabilă" a status cvoului, ajutându-i pe cei „de jos" să îşi îmbunătăţească statutul, sunt de asemenea multiple, dure şi apar în general pe parcurs, neputând fi anticipate de la inceputul proiectului. Iar indivizii care pretind că lucrează în scopul includerii sociale când în realitate nu sunt altceva decât nişte marionete ale puterii, care perpetuiază excluderea, sunt, poate, cei mai numeroşi. Oricât de sumbru ar părea scenariul, experienţa cotidiană a sute de bibliotecari de pe cele 5 continente demonstrează că încă este loc pentru a spera, şi că în multe ocazii este necesar extrem de puţin pentru a remedia erori care par a fi ireversibile.

Aşadar, conceptele de incluziune şi excluziune socială prezente în discursul şi în imaginarul socio-politic modern trebuie să fie utilizate cu precauţie şi o profundă viziune critică, deoarece au fost manipulate de către structurile politice, administrative şi mediatice în scopul orientării atenţiei cetăţenilor către orizonturi prea generice: aşa încât nu este permisă o acţiune punctuală şi care să aibă succes din cauza lipsei unor limite concrete. În acelaşi timp, mecanismele care generează, intreţin şi multiplică inegalitatea în cadrul societăţii continuă să fie active, iar efectele lor sunt de fiecare dată mai dăunătoare.

Am afirmat că, în faţa excluziunii sociale bibliotecile se confruntă cu două sarcini: garantarea neutralităţii lor şi utilizarea resurselor pe care le deţin în sprijinul comunităţii în care acţionează. În realitate se deschide şi o a treia cale: folosirea cunoaşterii pe care o deţin în scopul transformării bazelor unei structuri sociale injuste şi dezechilibrate care crează şi menţine „incluşi" şi „excluşi".

Situaţia existentă în România

Pentru a ne putea forma o imagine completă asupra situaţiei existente în ţara noastră, este necesar să avem în vedere gradul de accesibilizare al mediului fizic la noi, asupra căruia vom insista în cele ce urmează, legislaţia (pe care am analizat-o în capitolul al II-lea), cadrul instituţional creat să vină în întâmpinarea persoanelor cu dizabilităţi (tratat în capitolul al III-lea), utilizatorii cu

deficienţe de vedere din România şi nevoile informaţionale ale acestora, precum şi modul în care utilizează tehnologiile de acces (analizate în studiul din capitolul al VI-lea), oferta de publicaţii accesibile existentă actualmente în România (prezentată în capitolul al V-lea), precum şi serviciile pe care le oferă actualmente bibliotecile din sistemul naţional de biblioteci persoanelor cu dizabilităţi vizuale, despre care vom vorbi în cele ce urmează. Având toate aceste informaţii, putem propune un model de bibliotecă incluzivă aplicabil şi în România.

Accesibilitatea mediului fizic

În prezent, problema accesibilităţii în România, cu referire predominantă la mediul fizic, este tratată în:

- Legea 519/2002 pentru aprobarea OUG nr.102/1999 privind protecţia specială şi încadrarea în muncă a persoanelor cu handicap (de la Art.11 la Art.17);
- Normativul pentru Adaptarea Clădirilor Civile şi a Spaţiului Urban Aferent la Exigenţele Persoanelor cu Handicap – Indicativ: NP 051/2001 elaborat de IPCT SA şi aprobat de Ministerul Lucrărilor Publice, Transportului şi Locuinţei (2001).

În momentul de faţă, mediul fizic înconjurător este accesibilizat în proporţie de maxim 10% în marile oraşe, iar în mediul rural, nu există aproape deloc acces la mijloace de transport, informare şi comunicare pentru persoanele cu dizabilităţi. Normativul în vigoare nu este respectat.

Exemple:

Art.13 (2)

- Până la data de 31 decembrie 2003 vor fi adaptate pentru a permite accesul neîngrădit al persoanelor cu handicap toate clădirile instituţiilor publice, ale celor culturale, sportive sau de petrecere a timpului liber, magazinele şi restaurantele, sediile prestatorilor de servicii către populaţie, precum şi căile publice de acces (realizat în proporţie de maximmum 10% în municipii iar în mediul rural cel mult 1%).

Art.14

- Până la data de 31 decembrie 2002 toate telefoanele publice vor fi montate şi amenajate cu respectarea prevederilor normativului menţionat la art. 12. (realizat cel mult 10%).

Art.16

- ... în spaţiile de parcare de pe lângă instituţiile de interes public vor fi amenajate, rezervate şi semnalizate prin semnul internaţional minimum 4% din numărul total al locurilor de parcare, dar nu mai puţin de două locuri pentru parcarea gratuită a mijloacelor de transport ale persoanelor cu handicap (termen februarie 2003) – (în prezent au fost amenajate cel mult 5%);

Până la data de 31 decembrie 2003 toate spaţiile de parcare organizate vor avea amenajate, rezervate şi semnalizate prin semnul internaţional minimum 4% din numărul total al locurilor de parcare, dar nu mai puţin de două locuri pentru parcarea gratuită a mijloacelor de transport ale persoanelor cu handicap – (realizat cel mult 10%).

Accesul la informare şi comunicare este tratat superficial în actuala lege.

Acest lucru se întâmplă deoarece legea nu prevede sancţiuni contravenţionale pentru nerespectarea termenelor prevăzute ori pentru nerespectarea normativului în vigoare.

Serviciile de bibliotecă destinate persoanelor cu dizabilităţi vizuale din România

În ce priveşte bibliotecile publice din ţara noastră, în momentul de faţă, foarte puţine sunt cele care dispun de resurse informaţionale ce pot fi consultate şi de această categorie de utilizatori.

S-a deschis o filială pentru persoane cu deficienţe de vedere în cadrul Bibliotecii Metropolitane Bucureşti, iar în câteva biblioteci judeţene s-a început dotarea cu carte audio în perspectiva punerii la punct a unor săli de lectură speciale. Cu toate acestea fondurile de documente accesibile existente sunt extrem de reduse, ele reprezentând aproximativ 0,005% din colecţiile bibliotecilor. În plus tehnologiile de acces necesare sunt insuficiente, iar mijloacele de semnalizare, cursurile de formare, activităţile de timp liber, etc, sunt inexistente. De aceea, aceste biblioteci, cu toate că şi-au pus problema accesării informaţiei şi de către persoanele cu dizabilităţi, nu reuşesc să atragă aceşti utilizatori, care preferă mai curând să caute pe internet informatia de care au nevoie decât să apeleze la bibliotecă.

Cea mai vizibilă şi mai bine dotată bibliotecă publică existentă în prezent în România este Biblioteca Metropolitană Bucureşti, prin secţia sa pentru deficienţi de vedere, pe care o vom prezenta deşi nu susţinem izolarea persoanelor cu dizabilităţi vizuale în biblioteci special destinate lor.

Fondul de carte este alcătuit în principal din materiale aparţinând domeniului învăţământului (manuale şcolare şi material auxiliar clasele V-XII, bibliografii universitare pentru psihologie, sociologie, pedagogie, filosofie, istorie, drept, teologie, filologie, anatomie, balneofizioterapie, kinetoterapie, fiziopatologie generală, informatică, necesare studenţilor nevăzători şi slab văzători) şi accesoriu: beletristică, literatură pentru copii, muzică etc. înregistrat (de regulă în studioul propriu) în format audio (pe casetă, CD, CD ROM) şi secundar în alfabet braille. Se adaugă un fond special audio pe casete în limba franceză donat de Biblioteca Metropolitană din Paris şi un set de dicţionare braille în limba engleză, tipărite stenografic.

- Servicii oferite: în studioul propriu de înregistrări se realizează aşa-numita carte-vorbită. Această activitate constă în imprimarea integrală pe casete magnetice sau digital a diverselor volume cerute de cititori sau alese de către personalul bibliotecii. Aceste cărţi audio se pot copia la cerere, fie pe aparatul de multiplicare rapidă, care are performanţa de a realiza 3 copii simultan pe ambele feţe într-un minut şi jumătate (în cazul casetelor), fie pe CDW sau se pot consulta la sală, folosind casetofoanele cu din dotare. Biblioteca deţine şi un set de enciclopedii în limba franceză, *Memoriile secolului XX,* care au inserate între paginile lor nişte foi plastifiate, care, cu ajutorul unui aparat numit Memovox, pot fi audiate, pe principiul discurilor de vinil. Înregistrările sunt de fonotecă, conţinând voci de personalităţi, jurnale de front etc.

Biblioteca este dotată cu 5 computere, dotate cu programe speciale create pentru deficienţii de vedere, care le permit acestora să utilizeze cu uşurinţă calculatorul. Aceste softuri sunt atât pentru nevăzătorii total – vorbim despre vocea sintetică, cât şi pentru slab văzători, în acest caz folosindu-se măritorul de ecran.

- Pentru slab văzători există o lupă electronică, ce are posibilitatea de a mări caracterul tipărit de până la 64 de ori. Este un aparat prevăzut cu o cameră de luat vederi un stativ şi un monitor. Cartea este fixată pe stativ, care culisează stânga-dreapta, sus-jos, pagina scrisă este focalizată de camera de luat vederi şi transferată pe ecran, unde cu ajutorul unor butoane se poate mări imaginea, schimba culoarea, se poate trece de pe pozitiv pe negativ, în funcţie de necesităţile utilizatorului.
- Pentru elevii deficienţi de vedere din clasele V-VIII, biblioteca desfăşoară activităţi cu caracter auxiliar în raport cu programa şcolară: iniţierea în utilizarea calculatorului cu voce electronică, în lucrul cu echipamentele audio (casetofon, CD player, CD-ROM), lucrul cu dicţionarele braille şi enciclopediile audio, acomodarea cu textul vorbit în limbi străine şi cu bazele traducerii, acţiuni care au ca scop modul de lucru independent .

Putem concluziona prin faptul că biblioteca ar putea juca, aşa cum vom vedea în modelul pe care îl propunem în continuare, un rol foarte important în îndepărtarea barierelor care împiedică satisfacerea nevoilor informaţionale ale persoanelor nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere.

Necesitatea accesibilizării informaţiei din bibliotecile româneşti

Biblioteca este parte integrantă a sistemului naţional informaţional şi instituţie de importanţă strategică prin participarea constructivă la înfăptuirea şi dezvoltarea unei societăţi democratice, la realizarea unui nivel satisfăcător de educaţie şi, de asemenea, la asigurarea accesului liber şi nelimitat la gândire, cultură, educaţie, cunoaştere.

Bibliotecile constituie baza resurselor educative pentru copii, tineri şi adulţi. Ele promovează lectura, iar datorită informaţiilor pe care le pot pune la dispoziţie, au rol de călăuzitor către cultură şi artă pentru toţi cetăţenii.

Aceste spaţii, fie ele reale sau virtuale, au o relevanţă deosebită pentru persoanele cu diferite dizabilităţi, deoarece o bibliotecă bine organizată le oferă posibilitatea de a se implica activ în mult discutata şi comentata „Societate a Cunoaşterii". „În plus, biblioteca reprezintă unul dintre cele mai importante locuri de studiu şi schimb de informaţii educative.

În ultimii ani, majoritatea ţărilor europene şi-au pus problema integrării efective a persoanelor cu nevoi speciale în societate, fapt care a condus la reflectări asupra influienţei pe care ar putea-o avea biblioteca în rândul comunităţii pe care o deserveşte. Caracterul public al bibliotecilor, precum şi puternica lor componentă socială, educativă şi culturală, le transformă în instituţii cheie în procesul de integrare a acestei categorii de persoane.

Multe legi active în ţările democratice susţin că toţi cetăţenii ar trebui să aibă acces neîngrădit la informaţii. În România, legea 448/2006 privind Protecţia şi promovarea drepturilor persoanelor cu handicap susţine acelaşi lucru. Însă cu toate acestea, în ţara noastră, puţine au fost instituţiile care şi-au pus problema accesibilizării informaţiei pentru persoanele cu deficienţe de vedere deoarece pentru a oferi acces la informaţie nevăzătorilor sunt necesare dotări speciale, costisitoare, dotări pe care pentru moment instituţiile de cultură din România teoretic nu şi le pot permite.

În ce priveşte accesul la informaţia din biblioteci, la nivel naţional există câteva încercări discrete ale unor astfel de instituţii care deşi deţin tehnologia de acces necesară persoanelor cu nevoi de lectură speciale, nu pun la dispoziţie colecţii semnificative de documente şi nici nu reuşesc să atragă această categorie de utilizatori.

Producerea de manuale mai accesibile, de materiale suplimentare care să vină în sprijinul studiului curent, va conduce la creşterea calităţii procesului de instruire al elevilor cu deficienţe de vedere, având ca rezultat final şanse mai mari de angajare în muncă şi costuri sociale mai scăzute.

Biblioteca integratoare. O încercare de a o defini

În momentul de faţă bibliotecile se confruntă cu provocarea de a găşi noi răspunsuri misiunii lor, aceea de instituţie socială. În viziunea noastră, o bibliotecă integratoare este aceea care reuşeşte să substituie modelul tradiţional al bibliotecilor speciale prin intermediul includerii resurselor pe care le posedă şi al potenţialului acestora în servicii de bibliotecă comune tuturor tipurilor de

utilizatori. Obiectivul nostru este acela de a prezenta elementele necesare implementării unui proces de reinginerizare a serviciilor de bibliotecă existente cu scopul de a le adapta necesităţilor unui utilizator nevăzător sau cu deficienţe de vedere ele rămânând în acelaşi timp accesibile şi utilizatorilor valizi.

Punctul nostru de pornire este acela că orice bibliotecă trebuie să aibă în vedere nevoile de informare ale tuturor utilizatorilor, indiferent de dizabilităţile lor fizice, oferind astfel valoare adăugată serviciilor lor. Acest punct de vedere se sprijină pe Manifestul UNESCO în favoarea bibliotecilor publice, precum şi pe Manifestul UNESCO/ IFLA cu privire la bibliotecile şcolare. Putem spune că acestea trebuie să ofere servicii în baza accesului egal pentru toate persoanele, indiferent de vârstă, rasă, sex, religie, naţionalitate, limbă sau condiţie socială.

În plus, orice bibliotecă ar trebui să dispună de servicii specifice pentru aceia care, dintr-un motiv sau altul, nu pot beneficia de serviciile şi materialele ordinare, cum sunt de exemplu minorităţile lingvistice, persoanele cu deficienţe fizice sau mentale, persoanele aflate în spitale sau în închisori.

Analizând manifestele mai sus menţionate, am constatat că acestea nu au avut în vedere bibliotecile specializate şi bibliotecile universitare, însă considerăm că principiile lor pot fi extinse, cuprinzând şi aceste instituţii.

Postulate ale bibliotecii integratoare

Considerăm următoarele enunţuri ca fiind postulate ale bibliotecii integratoare, acestea conţinând un semnificat care structurează atât planificarea cât şi evaluarea instituţională.

Funcţia integratoare trebuie să fie coloana vertebrală a sistemului bibliotecar.

Înţelegem integrarea ca fiind diminuarea dizabilităţii unui individ. Deficienţa reprezintă expresia unei dizabilităţi în contextul în care o persoană îşi desfăşoară activităţile cotidiene. O deficienţă pare diminuată în măsura în care contextul social îndepărtează barierele care împiedică o persoană să îşi ducă la bun sfârşit proiectele. În acest sens, biblioteca trebuie să fie un agent activ al integrării, promovând îndepărtarea barierelor şi oferind utilizatorilor cu dizabilităţi noi oportunităţi de dezvoltare personală şi profesională. Acest model îşi propune prezentarea bibliotecilor dintr-o perspectivă mai umanistă, în care să se reflecte fiinţa umană ca fiinţă liberă şi integrată în societate. Astfel gândim instituţia bibliotecară ca un loc de întâlnire, de recunoaştere şi de asumare; ca un spaţiu amabil, plăcut, iluminat, ca un refugiu faţă de lumea tot mai agitată şi mai zgomotoasă, un loc în care să primeze sentimentul de încredere faţă de cărţi, dar şi faţă de cititori, un spaţiu în care

să fie posibilă regândirea şi revitalizarea ideilor marilor maeştrii ai omenirii, aceiaşi care ne permit să continuăm să înţelegem lumea în care trăim,.

Bibliotecile trebuie să garanteze accesul la informaţie tuturor cetăţenilor cu dizabilităţi, incluzând aici şi persoanele nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere, a căror dificultate constă în accesul limitat la cultura imprimată.

Biblioteca trebuie să fie o instituţie care să favorizeze formarea intelectuală a tuturor persoanelor cu dizabilităţi, facilitând accesul lor la informaţie, o instituţie care să ofere instrumente în scopul atingerii unui grad mai mare de autonomie în luarea deciziilor, propunând şi promovând utilizatorul ca un subiect activ. Toate aceste idei reprezintă în definitiv dreptul libertăţii de gândire şi al libertăţii de exprimare. Protejarea acestor drepturi constituie originea şi ceea ce a dat legitimitate bibliotecii publice. Biblioteca este aşadar o instituţie vitală pentru dezvoltarea libertăţii gândirii cetăţenilor, pentru dezvoltarea capacităţii lor de a lua decizii privitoare la ei sau la comunitatea din care fac parte. Imanuel Kant, în secolul XVIII, reflecta asupra necesităţii unei schimbări de perspectivă asupra subiectului. Considera libertatea umană ca fiind fundamentală pentru condiţia fiecăruia dintre noi. Este fiinţa umană cea care descoperă în sine şi îşi dictează legile universale ale moralităţii, ale cunoaşterii şi ale artei. Kant a contribuit la punerea bazelor unei democraţii în care cetăţenii sunt formaţi pentru participare politică. În acest sens, filosoful presocratic Heroclit (secolul VII î.H.) considera realitatea ca fiind o eternă curgere, o eternă mişcare în care totul se petrece şi nu se petrece în acelaşi timp. Urmând această metaforă, ne putem imagina bibliotecile ca pe nişte spaţii în care totul trebuie să fie dinamic. Acest dinamism va permite convieţuirea în cadrul bibliotecii a tuturor ideilor, a tuturor persoanelor, fără bariere care să delimiteze diferitul de normal. Bibliotecile integratoare vor trebui aşadar să se planifice având în vedere şi nevoile persoanelor cu dizabilităţi.

Biblioteca integratoare trebuie să fie un agent facilitator al accesului la resursele informaţionale pentru persoanele cu dizabilităţi vizuale, în aceeaşi măsură în care au acces şi persoanele valide.

Obiective direcţionale ale bibliotecii integratoare

1. Să ofere utilizatorilor cu dizabilităţi vizuale aceleaşi lucrări care se oferă utilizatorilor valizi, adaptate necesităţilor lectorului;
2. Creşterea interesului pentru lectură în rândul utilizatorilor nevăzători sau cu deficienţe vizuale.
3. Formarea sau actualizarea cunoştinţelor utilizatorilor în scopul utilizării tiflotehnologiei;

4. Sprijinirea dezvoltării studenţilor sau a profesioniştilor nevăzători sau cu deficienţe de vedere;

5. Crearea şi implementarea unor proiecte speciale cu participarea voluntară a utilizatorilor nevăzători şi valizi;

6. Funcţionarea în colaborare cu alte biblioteci similare la nivel naţional sau internaţional;

Obiective operaţionale

1. Deţinerea de colecţii adaptate în format Braille, sonor sau digital pentru o formare culturală generală a utilizatorilor;

2. Existenţa unui centru naţional care să pună la dispoziţie materiale informative adaptate persoanelor cu deficienţe în vederea micşorării costurilor tehnologiilor necesare pentru producţia acestor texte.

3. Facilitarea consultării catalogului bibliotecii;

4. Informarea, prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, cu privire la existenţa acestor servicii;

5. Oferire de consultanţă utilizatorilor în vederea materialele bibliografice, instituţii şi/sau resursele tehnologice care le-ar permite extinderea posibilităţilor de acces la informaţie şi formare;

6. Oferirea unui serviciu de bibliotecă la domiciliu pentru persoanele care dintr-un motiv sau altul nu se pot deplasa la bibliotecă. Pe de altă parte rezenţa fizică a utilizatorilor cu diferite deficienţe trebuie stimulată ca o formă de integrare în comunitate;

7. Oferirea de informaţii cu privire la existenţa acestui serviciu şi persoanelor vârstnice, de peste 65 de ani;

8. Organizarea, cu periodicitate, a diferitor ateliere sau cursuri pe diverse teme de interes, precum şi despre resurse şi tehnologii existente de care se pot foloşi atât persoanele cu deficienţe, cât şi publicul în general;

9. Promovarea participării utilizatorilor în proiecte ale bibliotecii;

10. Creşterea graduală a numărului de utilizatori ai bibliotecii;

11. Perfecţionarea sistemului de împrumut interbibliotecar conform recomandărilor IFLA;

12. Funcţionarea în reţea împreună cu toate bibliotecile integratoare;

Barierele personale şi ambientale ce trebuie luate în calcul

Utilizatorii cu deficienţe vizuale se confruntă cu bariere personale, cu alte cuvinte bariere proprii dizabilităţii lor fizice şi ale impactului psihologic pe care acestea îl provoacă asupra modului de expresie a personalităţii unei anumite persoane şi bariere interpersonale, proprii vieţii, relaţiilor sociale în care subiectul se implică. Cu privire la barierele ambientale, acestea sunt legate de nivelul socioeconomic, cultural şi de integrare al unei persoane în societatea din care face parte. Aici sunt situate mediul şcolar, profesional şi comunitar în care îşi desfăşoară activitatea o anumită persoană.

Bariere de natură arhitectonică

În ce priveşte persoanele cu dizabilităţi, prima problemă este legată de accesul în clădirea bibliotecii şi de posibilitatea deplasării libere în incinta acesteia. Aşadar, când vorbim de bariere de natură arhitectonică, ne vom referi la modul în care sunt amenajate sălile, la scări, la cabinele lifturilor, culoare, obiecte de mobilier, rafturi, lumină, etc.

Bariere de natură comunicaţională

Aceste bariere se referă la modalităţile de comunicare dintre bibliotecari şi utilizatorii cu dizabilităţi şi la relaţiile care se stabilesc între aceştia în funcţie de cunoaşterea sau necunoaşterea de către cei dintâi a câtorva reguli de bază ce trebuie respectate în momentul interacţiunii cu aceşti utilizatori (vezi capitolul 2). Atragem atenţia asupra uneia dintre reguli, pe care o considerăm totodată ca fiind cea mai importantă şi anume aceea de a trata utilizatorii în mod natural, indiferent de dizabilităţile acestora.

Bariere de natură tehnică

Tehnologiile informaţionale şi comunicaţionale pot afecta în mare măsură accesul la informaţie al persoanelor cu deficienţe de vedere. Acest lucru se întâmplă din cauza faptului că persoanele nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere sunt cele care au nevoie de diverse dispozitive pentru a accede în mod normal la informaţie.

Practic, în momentul de faţă există tehnologia capabilă să permită un grad ridicat de accesibilitate la resursele informaţionale de către persoanele nevăzătoare sau cu deficienţe vizuale, însă cantitatea de resurse şi soft-ware inaccesibile creşte din ce în ce mai mult, iar acest lucru se

întâmplă numai din cauza faptului că dezvoltatorii de soft-ware şi produse derivate nu urmează criteriile de accesibilitate, văzându-le de multe ori ca pe un lux care va mări preţul produsului final. Raţionamentul acestor dezvoltatori este acela că nu merită osteneala să îşi schimbe modul de lucru din moment ce grupul beneficiar nu va fi unul exagerat de numeros. Însă trebuie menţionat faptul că pentru crearea de soft-ware şi produse accesibile noi, nu sunt necesare costuri sau timp suplimentar, ci pur şi simplu respectarea din start a criteriilor de accesibilitate.

Probleme de accesibilitate nu întâlnesc doar utilizatorii cu dizabilităţi ai unei biblioteci ci şi angajaţii cu dizabilităţi ai repsectivei instituţii. Referindu-ne la barierele tehnice, constatăm faptul că, de exemplu, sistemele integrate de bibliotecă sunt, în cea mai mare parte cu excepţia câtorva cazuri, inaccesibile, nepermiţând accesul persoanelor ce utilizează cititor de ecran în niciunul dintre module. Acest lucru determină ca un angajat cu deficienţe de vedere să nu poată realiza sarcini precum:

- catalogare;
- împrumut de documente;
- gestionarea fişelor utilizatorilor (rezervări, reînnoiri, etc);
- realizare de statistici.

Direcţii de implementare a modelului propus

Aşa cum am spus şi la începutul acestui capitol, în implementarea modelului trebuie avute în vedere două direcţii şi anume:

- una vizând bibliotecile şcolare ca instituţii cheie în educarea în sensul integrării asupra cărora vom discuta mai pe larg în cele ce urmează şi alta vizând restul bibliotecilor din sistemul naţional ca susţinător în integrarea în mediul cultural şi în câmpul muncii. Spunem acest lucru deoarece nicio bibliotecă de astăzi nu mai are un singur public, o singură funcţie, o singură misiune, chiar dacă este o structură specializată ce se adresează strict unor utilizatori specifici. Bibliotecile au funcţii sociale şi educative, oferă servicii şi produse complexe, se adresează unui public eterogen, care-şi doreşte în secolul XXI informaţie clară, concisă, bine structurată, într-un peisaj info-documentar diversificat ce a cunoscut evoluţii şi modificări fără precedent. De cele mai multe ori bibliotecarii îşi pun întrebarea, legitimă de altfel, cât mai poate evolua documentul ca formă şi conţinut şi unde se va plasa biblioteca!

Asociem biblioteca cu cititorul în orice expunere de motive, de susţinere a unor activităţi şi proiecte, de motivare a unor noi abordări şi propuneri. Şi aici intervin întotdeauna datele şi cifrele

statistice, ca reper orientativ. Statisticile din ultimii ani referitoare la gradul de frecventare a bibliotecilor ne indică cifre considerate ca fiind dezastruoase: doar 10% dintre români mai merg la bibliotecă sau cumpără o carte, considerat destul de puţin faţă de ceea ce se citea acum 20 de ani. În general statisticile referitoare la orice act cultural sunt neliniştitoare pentru toţi cei implicaţi. În perioada comunistă cifrele erau mulţumitoare, dar reflectau o anumită tendinţă de raportare, alternative şi opţiuni nu prea erau, cenzura avea o altă faţetă care îndemna mai degrabă către lectură, ca modalitate de ignorare a cotidianului, interzicerea unor anumite cărţi nu a făcut decât să-i motiveze pe oameni să citească. Paradoxal, astăzi se citeşte din ce în ce mai puţin, se cumpără mai puţine cărţi, motivându-se cu lejeritate lipsa banilor, a timpului, dar şi a….trendului care consideră cititul o activitate de nişă, destinată doar celor care nu-şi petrec timpul la malluri sau cluburi!

Rolul integrator al bibliotecilor şcolare

Cititul începe din copilărie, din şcoală şi este legat de existenţa unei colaborări tacite între şcoală şi bibliotecă. O categorie aparte în sistemul naţional de biblioteci publice este ocupat de biblioteca şcolară, instituţia care a avut parte de cele mai multe schimbări în ultimii 20 de ani, dacă ne referim la nivelul de percepţie, orientare şi încadrare în context. După şcoală, biblioteca şcolară este cea care ne formează, ne îndrumă paşii către lectură, cunoaştere, aprofundare, educaţie, valori socio-umane.

Cum se vede biblioteca şcolară în relaţie cu societatea, cu şcoala? Răspunsurile la această întrebare se văd diferit, pentru că fiecare unitate de învăţământ trebuie să gestioneze resurse umane şi financiare din ce în ce mai puţine. Sunt biblioteci care nu au mai făcut achiziţie de carte de zeci de ani, iar soluţii alternative sunt puţine sau prea puţin cunoscute. În plus, bibliotecile trebuie să se reorienteze către alte modalităţi de a atrage copiii către alte opţiuni de a petrece timpul liber, de a se forma, prin transformări pe care le pot gestiona mai uşor şi cu rezultate pe termen lung.

În contextul serviciilor de bibliotecă, bibliotecile şcolare ar trebui să constituie unul dintre exemplele cele mai active de inovare şi renovare constantă a spaţiilor şi a serviciilor, pentru a configura, în fiecare moment, modele care să se adapteze nevoilor şi expectanţelor utilizatorilor lor (elevi, cadre didactice). În momentul de faţă aceste centre ar trebui să ofere, alături de catalogul în care se reflectă fondurile, materiale şi servicii care să sprijine utilizatorii să se dezvolte şi să acţioneze folosind variatele şi tot mai numeroasele formate şi dispozitive oferite de tehnologie în scopul creării şi al consumului deconţinut şi activităţi, atât cele care necesită prezenţa fizică a utilizatorilor, cât şi virtuale, în care tic să aibă o prezenţă notabilă. Acest lucru presupune trecerea de la nivelul cel mai tradiţional al bibliotecii la un nivel care:

- amplifică conceptul de lectură cu o mare varietate de parametri: texte, muzică, imagini, film şi alte manifestări culturale, constituind astfel un centru de informare şi cunoaştere, de resurse şi activităţi culturale de toate tipurile, având o ofertă de servicii extrem de actuală de care pot beneficia toţi elevii atât cu, cât şi fără dizabilităţi;
- are grijă de interacţiunea cu şi dintre utilizatori, oferindu-se ca un spaţiu deschis care invită la comunicare bidirecţională şi la participare activă, facilitând crearea de conţinut disponibil tuturor;
- utilizează intensiv oportunităţile pe care le oferă spaţiile web şi conţinuturile şi canalele digitale.

Pentru ca acest lucru să fie posibil şi mai ales pentru ca biblioteca şcolară să devină una integratoare, sunt necesare următoarele:

- îmbogăţirea ofertei bibliotecii cu activităţi care să includă dispozitive şi conţinuturi digitale şi care să exploateze versatilitatea şi capacitatea de motivare pe care o oferă aceste elemente proiectării de noi produse, servicii şi activităţi relaţionate cu lectura;
- utilizarea de strategii şi propuneri care să ofere utilizatorilor posibilitatea de a cunoaşte şi foloşi materiale în formate şi suporturi pe care le oferă noile tehnologii;
- folosirea oportunităţilor pe care le oferă web-ul pentru a pune la dispoziţie produse/servicii/activităţi care să promoveze comunicarea dintre utilizatori, încurajându-i să creeze şi să disemineze conţinuturi, fie individual, fie în grup;
- să fie în acelaşi timp şi un centru de resurse pentru profesori, oferind platforme şi servicii electronice care să le permită accesul facil la informaţia sau resursele pe care le utilizează în clasă;

Toate acestea s-ar putea concretiza în propuneri şi activităţi pe care le vom numi integratoare, care să reinventeze biblioteca, transformând-o într-o bibliotecă a tuturor, o bibliotecă ancorată în realitatea cotidiană şi în comportamentul publicului tânăr. Câteva exemple de astfel de activităţi integratoare ar putea fi:

- programe de cultură informaţională şi tehnologică ce vor include ateliere de utilizare a diferitelor dispozitive tehnologice (inclusiv tehnologii de acces), prezentarea unor aplicaţii sau a unor pagini web interesante, proiecte în care să folosească dispozitivele tehnologice pentru a căpăta sau a îşi dezvolta abilităţi tehnologice de bază şi de manevrare a aplicaţiilor informatice. Astfel elevii cu dizabilităţi vor fi instruiţi încă din şcoală în sensul utilizării tehnologiilor de acces şi a formatelor accesibile, reuşind în felul acesta să ia parte la majoritatea proiectelor în care sunt implicaţi colegii lor valizi;
- programe în cadrul cărora utilizatorii să poată experimenta căutarea şi regăsirea de informaţie, precum şi generarea de conţinut cu ajutorul instrumentelor digitale (ateliere de creare de

texte literare, diferite concursuri, ateliere de compoziţie muzicală utilizând tablete electronice dotate cu soft-uri cititoare de ecran, etc).

- activităţi care să stimuleze elevii să vorbească despre ce au citit, schimbând astfel opinii, notând chiar anumite puncte de vedere interesante. Astfel se vor putea dezvolta în bibliotecile şcolare cluburi de lectură atât în spaţiul bibliotecii cât şi în mediul virtual, reproiectându-se astfel conceptul de bibliotecă scolară, care nu numai că va fi disponibilă tuturor, ci va fi prezentă şi într-un mediu extrem de atractiv pentru cei tineri, mediul virtual (blog-uri, wiki, reţele sociale. Menţionăm că toate aceste activităţi nu sunt menite să îndepărteze utilizatorii de la carte şi de la lectura tradiţională, ci să atragă o categorie variată de utilizatori (inclusiv utilizatorii cu dizabilităţi) către informaţie şi deci şi către bibliotecă. Considerăm că indiferent de noile formate şi tehnologii apărute, rolul cărţii şi al lecturii nu ar putea fi negat pentru că informaţia, lectura şi deci cartea sunt promotoare ale actualei societăţi a cunoaşterii.
- servicii de împrumut ale unui fond bogat în formate digitale, la care se vor adăuga canale care să permită elevilor şi familiilor acestora să descopere şi alte conţinuturi interesante disponibile în internet (biblioteci on-line, pagini web destinate elevilor, jocuri şi aplicaţii educative, etc);
- servicii virtuale de formare şi consultanţă, atât pentru elevi, cât şi pentru familiile acestora, cum ar fi servicii de referinţe on-line, cursuri şi ateliere on-line despre lectură, portaluri cu conţinuturi informative, sfaturi, etc).

Bibliotecile şi şcoala sunt complementare în ceea ce priveşte favorizarea lecturii pe lângă publicul tânăr, literatura pentru copii şi tineret fiind astfel patrimoniul lor comun şi punctul de plecare al parteneriatului. Obiectivele comune ale bibliotecilor şi sistemelor de învăţământ sunt stimularea lecturii, descoperirea culturii, deschiderea către alte culturi, comunicarea, studiul. Şcoala aşteaptă rezultate după ce asigură conţinut pedagogic, iar viitorul profesionist de mâine trebuie să se dezvolte interdisciplinar, să cunoască mai multe domenii. Aici intervine rolul bibliotecarului care propune subiecte şi autori noi, cunoaşte evoluţiile tehnologice moderne, pregăteşte analize critice tematice, asigură liantul cu instituţia educaţională. Se prefigurează astfel proiectul comun şcoală-bibliotecă ce poate îmbrăca cele mai diverse forme: descoperirea gustului pentru lectură şi percepţia unei biblioteci moderne, atractive, expoziţii tematice, opţiuni pentru vacanţele şcolare, redefinerea mai vechilor cluburi de lectură, lansări şi prezentări de carte adresate copiilor şi tinerilor, întâlnirea cu scriitorii, etc.

Un exemplu recent de proiect de succes a fost Noaptea Bibliotecilor, bine primit în special de tineri, neaşteptat pentru biblioteci şi probabil un prim pas de a vedea biblioteca cu alţi ochi. Pentru noi, cei implicaţi, reprezintă poate ieşirea din impas şi îndemnul de a nu mai privi doar la statistici, de a vedea exact cine suntem şi ce putem oferi, cum ne putem asocia, colabora şi promova

imaginea, să producem o atât de necesară schimbare de mentalitate, să încercăm să propunem biblioteca drept locul şi spaţiul către care ne îndreptăm atunci când avem o problemă de rezolvat, pentru că biblioteca îşi menţine rolul pregnant educativ, formator, cultural, prin imensul capital social pe care îl gestionează.

Elemente pentru un design instituţional universal

Clădire şi instalaţii

Accesul în clădirea bibliotecii va constitui un prim pas în deschiderea serviciilor culturale şi de bibliotecă tuturor cetăţenilor. În anexa 4 încercăm să oferim câteva sfaturi de bază în vederea eliminării primelor bariere, şi anume cele de natură fizică, precum şi în vederea proiectării dintr-o perspectivă universală şi integratoare a bibliotecii. Multe dintre aspectele indicate, vor trebui luate în seamă în proiectarea iniţială a unei biblioteci şi altele în reformarea acesteia, în cazul în care clădirile deja există. Arhitecţii şi design-erii vor trebui să fie conştienţi de importanţa accesibilizării (care nu este „certată" cu criteriile estetice şi care nici nu presupune în mod necesar costuri extra). Pe de altă parte, relaţia care se va stabili între mobilier şi spaţiile existente va trebui să îi permită celui din urmă să fie accesibil pentru toţi. Pe lângă dimensiunile mobilierului, va fi necesară luarea în seamă a poziţionării şi a distribuirii lui, astfel încât să permită utilizarea de către persoanele cu diferite deficienţe şi deci cu caracteristici diverse: vârsta, înălţimea (persoane de talie mică), volumul corporal (persoane obeze), forţa acestora, etc. Pe de altă parte trebuie avute în vedere nevoile specifice ale persoanelor cu dizabilităţi senzoriale (auditive, vizuale şi tactile) şi cognitive.

Toţi aceşti factori determină posibilitatea sau imposibilitatea de acces şi utilizare a bibliotecii.

Tehnologii de acces în bibliotecă

În funcţie de natura dizabilităţii, anumiţi utilizatori vor avea nevoie ca în anumite biblioteci publice să le fie garantat accesul fizic, atât în clădire, cât şi la diferitele instalaţii ale acesteia, în vreme ce o altă categorie de utilizatori (incluzând aici şi utilizatorii nevăzători şi cu deficienţe de vedere) vor avea nevoie de adaptări care să le permită să consulte catalogul, dar şi informaţia din colecţiile bibliotecii în acelaşi mod în care o fac utilizatorii valizi. În acelaşi timp, în funcţie de natura dizabilităţii anumite tehnologii asistive işi pierd utilitatea dacă sunt folosite în mod

independent, în sensul că un skaner cu OCR îşi pierde sensul în condiţiile în care nu va exista şi un dispozitiv/soft care să permită lectura rezultatului (un afişaj braille sau o sinteză vocală).

Există o serie de variabile de care trebuie să ţinem seama în momentul luării deciziei accesibilizării informaţiei dintr-o bibliotecă. Câtă şi mai ales ce tehnologie de acces includem în bibliotecă reprezintă două întrebări extrem de importante la care vom răspunde ţinând seama de următorii factori:

- numărul persoanelor cu dizabilităţi din comunitatea deservită de respectiva bibliotecă;
- diferitele nevoi pe care le-ar putea prezenta respectivele persoane cu dizabilităţi;
- spaţiul disponibil în bibliotecă pentru a fi depozitate documente în formate accesibile;
- dacă biblioteca deja deţine anumite tehnologii asistive sau dacă deţine acorduri cu alte biblioteci/instituţii special destinate persoanelor cu dizabilităţi. În funcţie de acest aspect vor exista biblioteci care vor putea oferi servicii de calitate utilizând un echipament minim,în timp ce altele vor trebui să dispună de echipamente mai numeroase în vederea asigurării aceloraşi servicii.

Având în vedere utilizatorii cu nevoi speciale din România şi mai ales contextul în care funcţionează bibliotecile şi resursele acestora, considerăm că ar trebui să existe în bibliotecile mari (naţională, judeţene şi universitare) cel puţin două posturi de lectură/lucru dotate corespunzător în vederea asigurării accesului la informaţie utilizatorilor cu dizabilităţi.

În cadrul tehnologiilor asistive ce pot fi utilizate în biblioteci, putem distinge diferite grupe:

- acelea care sunt pur şi simplu o variantă a echipamentelor convenţionale şi care nu necesită un spaţiu adiţional (monitor mai mare, fotocopiator cu capacitate de mărire a textului, etc);
- tehnologii soft-ware care se pot instala pe computerele convenţionale utilizate de către restul utilizatorilor, iar aceste soft-uri vor fi activate numai în momentul în care computerul respectiv va fi folosit de către un utilizator cu dizabilităţi (magnificatoare de ecran, sinteză vocală, sistem de OCR, etc);
- tehnologii hard-ware care necesită un spaţiu fizic propriu (lupe de mărit, aparate de reproducere a cărţilor vorbite, skanere, imprimante braille, afişaj braille, etc;
- tehnologii asistive care facilitează utilizarea cărţilor de către persoanele cu dizabilităţi fizice;

Pentru ca aceste tehnologii să îşi atingă scopul cu adevărat, personalul bibliotecii va trebui să cunoască atât caracteristicile tehnologiilor existente în respectivul centru, cât mai ales modalităţile de întrebuinţare, astfel încât să poată oferi asistenţă utilizatorilor ori de câte ori aceştia o solicită. În acelaşi timp, manualele de utilizare ale tehnologiilor disponibile trebuie să existe în formate accesibile.

Aşadar, având în vedere resursele limitate ale bibliotecilor din ţara noastră, considerăm că dintre tehnologiile asistive existente, pentru a asigura acces egal la informaţia din colecţiile pe care le deţin, acestea ar trebui să fie dotate, cel puţin, cu următoarele:

- OCR: program de recunoaştere optică a caracterelor ce permite transformarea unui document scanat intr-un format text, ce va putea fi recunoscut de către un cititor de ecran (vezi capitolul despre tehnologii);
- cititor de ecran: soft care redă vocal, prin intermediul unei sinteze vocale, sau în scris, prin intermediul unui afişaj braille informaţia care apare pe monitorul computerului;
- afişaj braille: dispozitiv ce permite lectura în sistem braille a informaţiei care apare pe monitorul computerului;
- dispozitive de reproducere audio a cărţilor vorbite: dispozitive de reproducere a cd-urilor, dvd-urilor sau a cărţilor în format DAISY;
- imprimante braille;
- magnificator de ecran;
- lupe;
- fotocopiator cu capacitate de mărire a textului.

În general putem spune că persoanele cu dizabilităţi intelectuale, cu dizabilităţi auditive sau motorii au o mai mare autonomie cu privire la accesul la documente dat fiind faptul că pot consulta formatele convenţionale ale acestora şi în consecinţă sprijinul pe care îl necesită este mai curând de natură fizică (acces la instalaţii) şi socială (receptivitate şi sprijin acordat atât din partea personalului bibliotecii, cât şi din partea celorlalţi utilizatori). Însă Persoanele nevăzătoare sau cele cu deficienţă de vedere au o mai mare nevoie de tehnologii asistive care să le faciliteze transformarea informaţiei în informaţie accesibilă.

În momentul de faţă şi bibliotecile din ţara noastră pot oferi persoanelor cu dizabilităţi acces la informaţie, facilitându-le astfel integrarea în mediul cultural/educativ, dar şi accesul la informaţia de loisir, iar acest lucru le-ar oferi şanse egale cu ale celorlalţi utilizatori care pot accede la lectură şi la informaţie fără niciun fel de impediment. Deţinem tehnologia şi asistivă necesară pentru a îmbunătăţi, a dezvolta, a transforma informaţia scrisă în informaţie vorbită şi, cu alte cuvinte, de a facilita accesul la lectură pentru persoanele cu dizabilităţi în aşa fel încât acest lucru trebuie doar pus în practică treptat în sistemul naţional de biblioteci.

Colecţii

Fondurile existente în biblioteci vor fi selectate avându-se în vedere interesul general al utilizatorilor din comunitatea pe care respectiva bibliotecă o deserveşte, indiferent dacă aceşti utilizatori au sau nu dizabilităţi. În acelaşi timp este recomandată îmbogăţirea colecţiei cu titluri care abordează tema dizabilităţii într-un mod mai concret, mai direct sau mai tehnic. Urmând cerinţele pe care le-am menţionat în capitolele anterioare, putem afirma faptul că o colecţie accesibilă este aceea care:

- permite accesul la conţinutul său tuturor utilizatorilor bibliotecii, fără excepţie; vor exista utilizatori care vor avea nevoie doar de eliminarea unor bariere de natură arhitectonică şi fizică, ce le limitează accesul în clădire, în sălile de lectură, etc, în timp ce alţi utilizatori vor solicita acces la conţinutul informaţional al colecţiilor, fie prin intermediul anumitor tehnologii asistive, fie împrumutând direct documentul dorit într-un format alternativ;
- oferă opţiunea alegerii între mai multe formate ale aceluiaşi document, avându-se în vedere în acelaşi timp şi limitările pe care le impune spaţiul fizic; (considerăm că bibliotecile vor trebui să se orienteze către formatele txt, audio şi multimedia, dat fiind faptul că spaţiul fizic pe care aceste formate îl ocupă este extrem de redus: să nu uităm faptul că un computer poate înmagazina o cantitate imensă de informaţie în format electronic sau audio);
- include în colecţii documente de interes general cu privire la diferitele tipuri de dizabilităţi. Normalitatea reprezintă primul pas către accesibilitate, iar accesibilitatea reprezintă, la rândul său, unul dintre pilonii participării;
- include informaţie cu privire la disponibilitatea, în alte biblioteci sau instituţii, ale acelor documente sau servicii pe care biblioteca respectivă, dintr-un motiv sau altul, nu le poate pune la dispoziţie. Oferirea de informaţie corectă despre un titlu într-un anumit format şi cunoaşterea paşilor care trebuie urmaţi în vederea obţinerii documentului dorit, este aproape lafel de important ca deţinerea respectivului document în propriile colecţii.

Achiziţia şi dezvoltarea unor colecţii accesibile

Achiziţia de documente accesibile trebuie să fie prevăzută în politica documentară generală a oricărei biblioteci. Integrarea documentelor destinate persoanelor cu nevoi speciale în colecţiile bibliotecii trebuie să îndeplinească aceleaşi criterii de selecţie pe care le îndeplinesc şi celelalte

documente. Aceste criterii trebuie să urmeze anumite principii directoare, asumate de întregul personal al bibliotecii, nu numai de responsabilii serviciilor speciale.

Fiind instituţii publice, este necesar ca bibliotecile să garanteze accesul la colecţiile lor, având permanent în vedere scopul lor, şi anume acela de a atrage o categorie cât mai variată de utilizatori la cunoaştere, cultură, educaţie, toate acestea atrăgând după sine îmbunătăţirea calităţii vieţii. Însă pentru îndeplinirea acestui deziderat trebuie avută în vedere iniţierea, dezvoltarea şi menţinerea unui dialog permanent cu utilizatorii, dar şi cu organizaţiile ce vizează persoanele cu dizabilităţi.

În momentul planificării selecţiei documentelor speciale care vor fi integrate în colecţie, este indicat ca bibliotecile să aibă în vedere atât diversitatea utilizatorilor potenţiali, în aşa manieră încât colecţia să se adapteze diferitelor solicitări de documente. Factori precum spaţiul disponibil, resursele financiare şi varietatea domeniilor pe care trebuie să le aibă în vedere o bibliotecă, vor trebui luaţi mereu în seamă sub pretextul premisei diversităţii.

În scopul completării colecţiilor cu documente accesibile rezultă extrem de important ca responsabilii de colecţii să consulte bibliografiile specializate pe tema accesibilizării informaţiei şi a persoanelor cu dizabilităţi, dar şi cataloagele bibliotecilor speciale cu care să iniţieze, să dezvolte şi să menţină relaţii de colaborare. Recomandările personalului bibliotecilor speciale ar putea fi extrem de utile în procesul de selecţie al documentelor celor mai semnificative.

În selecţia documentelor ce vor compune o colecţie accesibilă va trebui să se ţină cont atât de aspectele interne, cât şi de aspectele externe ale documentului. Aspectele interne, acelea care se referă la conţinutul documentului, sunt extrem de importante căci textul, imaginea sau sunetul documentului trebuie să constituie o prioritate în procesul de selecţie. De exemplu pentru persoanele cu deficienţe de auz ar fi foarte utile cărţile digitale în limbajul semnelor. Pentru persoanele cu deficienţe intelectuale, cu probleme de învăţare, sau cu un nivel scăzut al abilităţilor de scriere-citire, sunt recomandabile textele care pot fi lecturate cu uşurinţă, care utilizează un limbaj simplu şi direct şi cu structuri gramaticale simple.

Este necesar să se aibă în vedere faptul că pentru persoanele cu deficienţe de vedere accesul la conţinutul documentelor ar fi posibil, în mare parte, datorită tehnologiilor asistive. În plus, gradul de actualitate al documentului şi notorietatea autorului reprezintă caracteristici care trebuie luate în seamă în constituirea unei colecţii complete, accesibile şi de calitate.

Cu privire la factorii externi, care se referă la prezentarea fizică a documentului, este indicat să se pună accentul pe calitatea materialului, durabilitatea şi claritatea lui (tipul legăturii, condiţiile grafice, calitatea hârtiei). Pentru a facilita lectura unei categorii variate de utilizatori, incluzând aici şi persoanele în vârstă şi cu deficienţe vizuale, este recomandabilă achiziţionarea de documente bine

tipărite, preferabil pe hârtie mată şi fără elemente ornamentale. Prezenţa imaginilor clarifică de asemenea conţinutul documentelor şi sunt de ajutor în înţelegerea acestuia. Integrarea în colecţii a aceleiaşi opere pe diferite tipuri de suporturi (carte, film, cd, dvd, etc), este de asemenea utilă căci ea va deveni disponibilă pentru o categorie eterogenă de utilizatori.

Este limpede că în momentul de faţă nu se poate vorbi despre existenţa unei biblioteci cu o colecţie exhaustivă, însă putem apela la servicii alternative precum serviciul de împrumut interbibliotecar, având ca partenere biblioteci sau centre documentare speciale. Am vorbit deja despre dificultatea transpunerii unui document în sistem Braille şi de aceea serviciul de împrumut interbibliotecar, cel puţin în cazul acestor documente s-ar putea dovedi extrem de util.

Politica de constituire a colecţiilor destinate persoanelor cu dizabilităţi vizuale

Elaborarea politicii de completare a colecţiilor destinate persoanelor cu deficienţe de vedere, prin principiile şi instrumentele sale, constituie un pas important în management-ul colecţiilor bibliotecii şi completează strategia instituţiei pentru o perioadă determinată de timp.

Scopul acestui document va fi acela de a fi utilizat de către personalul bibliotecilor speciale sau de către angajaţii responsabili de serviciile oferite persoanelor cu dizabilităţi în activităţile de selecţie de zi cu zi, drept un ghid de dezvoltare a colecţiilor, dar şi de către utilizatorii care caută mai multe informaţii despre natura colecţiilor bibliotecii. Astfel, o politică de dezvoltare a colecţiilor ce vizează documentele accesibile destinate persoanelor cu dizabilităţi îşi va propune identificarea materialelor ce trebuie incluse în colecţiile bibliotecii pentru a sprijini şi a îndeplini misiunea bibliotecii respective şi va prezenta, în termeni generali, priorităţile de a menţine şi a dezvolta colecţiile pentru a pune în aplicare scopul şi obiectivele instituţiei. De asemenea, aceasta va defini domeniul colecţiilor, specificând intensitatea sau nivelul colecţiilor în cadrul acelui domeniu.

Aşadar, o politică de dezvoltare a colecţiilor destinate persoanelor cu dizabilităţi va avea următoarele obiective:

- să îndrume personalul în selectarea materialului;
- să asigure un standard pentru evaluarea acestor colecţii;
- să ofere bibliotecilor din reţea (mai ales celor din subordine) care dezvoltă colecţii destinate persoanelor cu dizabilităţi îndrumare pentru a se evita dublarea de nedorit a eforturilor;
- să furnizeze utilizatorilor şi bibliotecarilor informaţii cu privire la natura colecţiilor.

Criterii generale de selecţie

Luarea deciziei pe care o presupune selecţia documentelor trebuie să se bazeze pe următoarele criterii, criterii complementare, de care va trebui să se ţină seama în procesul de evaluare a colecţiilor. Achiziţia de documente în formate accesibile, deşi este una aparte, trebuie să urmeze aceleaşi criterii avute în vedere şi în cazul documentelor curente şi anume:

- conţinut tematic;
- actualitatea informaţiei;
- adecvare la conţinutul colecţiilor disponibile;
- în ce măsură completează colecţiile;
- previziune de utilizare;
- nevoi şi deziderate ale comunităţii de utilizatori;
- gradul de notorietate al autorului şi al editurii;
- valoare bibliografică;
- limba de publicare;
- formate disponibile;
- recenzii publicate;
- calitatea ediţiei (legătură, grafică, imagini, copertă, etc.
- calitatea aparatului critic.

Criterii de selecţie pentru documentele nonficţionale

Colecţia trebuie să ofere acoperire reprezentativă în majoritatea domeniilor de interes, cu acoperire selectivă pe subdomenii şi atenţie la următoarele aspecte:

1. tendinţe în interesele publicului;
2. nivel de cunoaştere al teoriilor şi practicilor dezvoltatoare în variate domenii de interes;
3. actualitatea lucrării;
4. lucrări cu potenţiale referinţe informaţionale;
5. în cazul documentelor nonficţionale destinate persoanelor cu dizabilităţi, se va acorda prioritate formatelor electronice deoarece acestea necesită mai puţin spaţiu de depozitare şi permit o consultare selectivă, mult mai facilă.

Criterii de selecţie pentru documentele ficţionale

Scopul acestei colecţii este de a îndeplini nevoile de lectură şi de recreere ale unei categorii de utilizatori cu o vastă diferenţă în gusturi, interese, scopuri şi niveluri de citire.

Astfel, colecţia ar trebui să conţină atât clasici ai literaturii, cât şi lucrări populare, aparţinând unor autori contemporani.

Criterii de selecţie a periodicelor

Criteriile folosite în selectarea publicaţiilor periodice includ cele de mai sus, plus faptul că se ia în considerare dacă periodicele reflectă sau nu gândirea actuală în diferitele domenii reprezentate, prezintă interes din partea utilizatorilor şi sunt reprezentative prin punctele lor de vedere şi satisfac nevoi informaţionale şi recreaţionale.

Întrucât conţin informaţie cu caracter efemer, se vor achiziţiona cu prioritate periodice în format electronic.

Acoperire cronologică

Achiziţionarea documentelor curente va fi prioritară în procesul de dezvoltare a colecţiilor destinate persoanelor cu deficienţe de vedere. De asemenea, va fi necesară achiziţia retrospectivă de opere clasice, autori semnificativi.

Arii geografice

În ceea ce priveşte conţinutul colecţiilor din punctul de vedere al acoperirii geografice, se va avea în vedere respectarea, în mare măsură, a următoarei ordini:

- prioritatea A România;
- prioritatea B Europa;
- prioritatea C Statele Unite ale Americii;
- prioritatea D alte ţări.

Limba de publicare

Limba prioritară care va fi avută în vedere în procesul de achiziţie de documente destinate persoanelor cu nevoi speciale va fi româna. Aceasta va fi urmată de limba engleză, şi alte limbi precum franceză, germană, spaniolă, italiană, în proporţii diferite, în funcţie de domeniile pe care le reprezintă.

Achiziţionarea de baze de date

În cazul achiziţionării unor baze de date destinate tuturor categoriilor de utilizatori, incluzând aici şi persoanele cu nevoi speciale, va fi necesar ca biblioteca să solicite acces de probă pentru o perioadă limitată de timp în scopul stabilirii impactului pe care respectiva bază de date îl are în rândul utilizatorilor şi mai ales pentru determinarea gradului de accesibilitate al acesteia şi nivelul de consultare de către persoanele cu deficienţe.

Dinamica dezvoltării colecţiilor destinate persoanelor cu dizabilităţi

Nevoile de lectură ale utilizatorilor, tendinţele de publicare, etc, duc la reconsiderări permanente ale politicilor de dezvoltare a colecţiilor.

Asemenea colecţiilor destinate publicului general, şi acestea trebuie îmbogăţite în mod constant, în funcţie de politica generală de dezvoltare a colecţiilor a fiecărei biblioteci.

Niveluri de dezvoltare a colecţiilor

În cadrul Bibliotecii Congresului, au fost definite câteva niveluri de dezvoltare a colecţiilor de care trebuie să se ţină seama în procesul de analiză a acestora.

1. Nivel minimal: acest nivel va fi reprezentat într-un subiect care se află în afara domeniilor de interes ale unei anumite biblioteci, şi unde numai cele mai de bază lucrări vor fi selectate;
2. Nivel bazic: la acest nivel colecţiile vor conţine suficient material pentru a furniza o înţelegere esenţială a subiectului şi pentru a indica varietatea de informaţie disponibilă în alte părţi. Colecţiile pot include ediţii ale unor lucrări importante, sondaje de opinie generale, biografii importante, chiar şi periodice. Un nivel bazic nu este suficient de intensiv pentru a sprijini studiul independent şi în profunzime al domeniului de interes.
3. Nivel suport: acest nivel furnizează suficient material pentru studiul independent; acesta include o gamă largă de lucrări de referinţă, precum şi selecţii din lucrările scriitorilor secundari sau controversaţi.
4. Nivel de cercetare: despre acest nivel se poatevorbi numai în cazul colecţiilor care sunt destinate să asigure nivelul de materiale suficiente pentru a sprijini cercetarea independentă.

Tipologia formatelor accesibile ce pot fi incluse în colecţii

Asemenea marilor biblioteci europene, în vederea garantării accesului la informaţie utilizatorilor cu deficienţe de vedere, fondurile bibliotecilor din ţara noastră vor trebui să includă formate adecvate, precum:

- documente scrise folosind alfabetul Braille: numărul documentelor tipărite în sistem Braille este destul de mic din cauza costurilor de producţie ridicate şi a timpului îndelungat de realizare. De aceea, până în momentul de faţă, în ţara noastră persoanele cu deficienţe de vedere au acces destul de limitat la cultura scrisă. Cărţile în braille au dezavantajul că ocupă un volum foarte mare (de aproximativ 20 de ori mai mare decât cel al unei cărţi obişnuite); costurile de realizare sunt foarte mari, iar citirea destul de greoaie şi lentă. În plus, cărţile în Braille nu sunt accesibile persoanelor

adulte cu deficienţe de vedere care nu şi-au însuşit limbajul Braille sau care au simţul tactil insuficient dezvoltat;

- documente redactate cu litere mărite;
- documente audio: cărţile audio înregistrate pe bandă magnetică au dezavantajul că informaţia nu poate fi citită decât secvenţial, fără posibilitatea de a sări cu uşurinţă de la un capitol la altul, de la o pagină la alta, de la un paragraf la altul, etc, iar multiplicarea şi distribuţia lor este foarte dificilă. În ultima perioadă a fost iniţiată şi în ţara noastră transpunerea cărţilor de pe bandă magnetică în format mp3, pe compact disc. Această conversie a micşorat spaţiul ocupat de carte şi a mărit viteza de multiplicare. Totuşi, facilităţile de lecturare selectivă nu au crescut foarte mult.
- documente audio-vizuale cu descrieri audio;
- documente în format electronic;
- documente în format DAISY.

Acces la colecţii

Mă voi referi, în cele ce urmează, la modalităţile de consultare a cataloagelor de bibliotecă, în special a celor automatizate. Pentru aceasta este necesară adaptarea în formă accesibilă atât a design-ului paginii WEB generale a bibliotecii, cât şi a programelor de gestionare internă şi a interfeţei cataloagelor şi a bazelor de date. De menţionat este faptul că acest lucru ar avantaja toţi utilizatorii, nu numai pe aceea care prezintă o anumită deficienţă. În momentul contractării de noi proiecte de design, dar şi în momentul achiziţionării unor baze de date sau a unor soft-uri de gestionare a informaţiei, bibliotecile trebuie să solicite îndeplinirea standardelor de accesibilitate. Întrucât conţinutul unei pagini WEB este dinamic, este necesară o atenţie sporită în privinţa păstrării accesibilităţii fiecărei secţiuni în parte.

Interfaţa de acces la catalogul de bibliotecă trebuie să îndeplinească aşadar anumite standarde de accesibilitate. Există diferite instrumente proiectate astfel încât să poată realiza o analiză a gradului de accesibilitate al unei pagini WEB. Unul dintre acestea este reprezentat de către testul de accesibilitate web (TAW) bazat pe specificaţiile WAI (Web Accessibility Initiative). Pentru că oferă servicii ce au un caracter public, este necesar ca pagina WEB a unei biblioteci să îndeplinească cel de al treilea nivel „AAA” de accesibilitate al normelor WAI.

În ce priveşte cataloagele opac ale bibliotecilor, în ultimii ani s-a constatat o îmbunătăţire a acestora din punctul de vedere al clarităţii şi al utilităţii.

Pentru ca un catalog opac să devină totalmente accesibil, el trebuie prevăzut, pe lângă norme de utilizare, cu câteva funcţii precum:

- opţiunea de rezervare on-line a documentului. Aceasta este necesară pentru ca utilizatorul cu dizabilităţi să evite o vizită inutilă la bibliotecă.
- legături dintre informaţia disponibilă în catalog şi informaţia disponibilă în alte baze de date externe, fie bibliografice, fie chiar full-text.

Accesibilizarea nu trebuie să se bazeze exclusiv pe îndeplinirea normelor specifice; va fi necesară asigurarea accesului real pentru utilizatorii cu dizabilităţi, oferindu-le produse adaptate, fără a fi privaţi de avantajele pe care le oferă mediul bibliotecar virtual.

Este necesar ca bibliotecile să îşi adapteze produsele şi serviciile orientându-le către satisfacerea nevoilor informaţionale ale tuturor utilizatorilor, indiferent dacă au sau nu au dizabilităţi, integrând în funcţionarea lor diverse adaptări sau tehnologii de acces.

Consultarea propriu-zisă a colecţiilor

Accesul la conţinutul documentelor, dacă acesta nu este disponibil în format digital, se poate face în două moduri:

- transformând definitiv forma externă a documentului astfel încât să fie citibil şi de către utilizatorii cu dizabilităţi (sistemul de scriere-citire folosind alfabetul Braille, înregistrarea pe bandă a conţinutului documentului, transpunerea conţinutului documentului în filme folosindu-se limbajul semnelor, cărţi tipărite cu macrocaractere, etc), în aşa fel încât rezultatul final să fie un nou document fizic.
- accesând conţinutul unui document prin intermediul unor tehnologii asistive, ce permit lectura tranzitorie a documentului (în acest caz rezultatul final nu mai este un nou document fizic).

Prima dintre soluţii se referă la crearea documentului, care nu este neapărat funcţie a bibliotecii, ci a altor instituţii care deţin tehnologia, cunoştinţele, mijloacele şi capacitatea de a face acest lucru. Acesta este cazul producerii de carte în sistem Braille, de carte audio digitală structurată (cărţi în format DAISY), sau al documentelor în limbajul semnelor.

În privinţa accesibilizării colecţiilor apelând la cea de a doua soluţie, va trebui avută în vedere dotarea bibliotecii cu tehnologie necesară care să permită utilizatorilor cu dizabilităţi să consulte conţinutul în mod independent. În funcţie de tipul dizabilităţii, un utilizator va avea nevoie de un dispozitiv asistiv sau altul, sau chiar de combinaţii între mai multe dispozitive de acces; acesta este motivul pentru care o bibliotecă va trebui să deţină o categorie variată de astfel de dispozitive. De exemplu echiparea bibliotecii cu scanner cu OCR în vederea accesibilizării

informaţiei pentru persoane cu deficienţe de vedere îşi pierde utilitatea dacă acea bibliotecă nu va deţine şi un computer dotat cu afişaj Braille sau cu cititor de ecran.

Aşa cum am mai spus, în bibliotecă există două tipuri fundamentale de documente accesibile: fondurile fizice în formate adaptate (cărţi scrise în alfabet Braille, carte sonoră, carte înregistrată pe dvd folosind limbajul semnelor, etc) şi fondurile electronice.

Documentele fizice în formate adaptate constituie o replică a fondurilor bibliotecii. În majoritatea cazurilor, (când aceste fonduri adaptate există), ele reprezintă, în primul rând, un procent extrem de mic şi de nesemnificativ din totalul colecţiilor bibliotecii; în plus acest fond, de cele mai multe ori, nu este de interes pentru publicul căruia îi este adresat. În al doilea rând, existenţa unui astfel de fond special atrage după sine necesitatea unor spaţii ample de depozitare, putând duce chiar la diminuarea capacităţii bibliotecii de a îşi dezvolta colecţiile. În acest sens, exemplul cel mai relevant ar fi cel al cărţilor în sistem Braille (astfel „Codul lui Davinci" are într-una dintre ediţiile sale tipărite, 553 de pagini într-un singur volum de 23 de centimetri înălţime şi 5 centimetri grosime. Aceeaşi operă, în sistem Braille, constă din 6 volume de 31 de centimetri înălţime şi un total de aproximativ 30 de centimetri grosime, în timp ce, aceeaşi lucrare, în format audio, se va rezuma doar la câteva cd-uri). Aşadar, majoritatea documentelor tipărite în alfabet Braille, ocupă un volum mare, ele putând fi dificil asimilate de către biblioteci căci dacă am dori să oferim exact aceleaşi posibilităţi de lectură pentru utilizatorii cu deficienţe de vedere replicând întreg fondul în alfabet Braille, va trebui să avem în vedere faptul că ar implica clasificarea şi înmagazinarea acestui fond pe kilometri întregi de rafturi, fapt ce în mod evident este indezirabil.

Fondurile electronice au numeroase avantaje faţă de cele tradiţionale. Două dintre cele mai evidente sunt:

- nu ocupă spaţiu pe rafturile bibliotecii (şi chiar în multe cazuri pot fi folosite ca master în producerea de copii ale documentului fizic);
- corect adaptate, documentele electronice pot fi folosite de către persoanele cu dizabilităţi în aceleaşi spaţii şi în aceleaşi condiţii ca şi persoanele valide.

Apare inevitabil următoarea întrebare: este necesar ca bibliotecile publice să ofere aceleaşi servicii pe care le oferă şi bibliotecile speciale? În condiţiile în care în apropierea respectivei biblioteci publice funcţionează o bibliotecă specială, răspunsul ar putea fi negativ; însă dacă într-adevăr se doreşte ca reţeaua de biblioteci să fie deschisă unei categorii variate de utilizatori, aceasta ar trebui să ofere şi spaţii, tehnologii şi servicii pentru toţi, integrând acele servicii care, în măsura posibilităţilor fiecărei biblioteci, să permită persoanelor cu dizabilităţi să aibă acces la informaţia pe care o deţine. Aşadar, coexistenţa serviciilor speciale cu serviciile uzuale ale unei biblioteci nu este exclusivă, ci integratoare. De fapt, problema care trebuie pusă nu constă neapărat în obligativitatea

unei biblioteci de a deţine în colecţiile sale documente în Braille sau în alte formate accesibile, ci în capacitatea sau incapacitatea acesteia, ca în situaţia în care deţine aceste documente, să acţioneze în aşa fel încât aceste colecţii să aibă un caracter realmente practic pentru beneficiari. Cu alte cuvinte poate o bibliotecă publică cu o colecţie de 5000 de monografii să deţină toate aceste documente şi în varianta lor accesibilizată? Este adevărat că anumite formate pot fi conservate şi comunicate mai uşor decât altele şi mă refer aici la cazul cărţii vorbite. În momentul de faţă înregistrarea lor se realizează în format digital şi distribuirea lor se face, în principal, prin intermediul cd-urilor ce înmagazinează cel puţin o operă fiecare. Este vorba despre cărţile în format DAISY, care nu doar că oferă o mai bună calitate a sunetului, ci permit, graţie structurii lor, o lectură selectivă, exact ca şi o carte tipărită. Folosind player-ul Daisy cititorul nevăzător poate naviga foarte uşor prin structura cărţii, poate sări la o anumită pagină, la un anumit capitol, dintr-un paragraf în altul, poate reciti o frază, poate sări notele de subsol sau poate citi cu viteză variabilă. Graţie acestui format, o bibliotecă poate deţine o colecţie numeroasă şi variată de documente accesibile fără ca spaţiul de depozitare să mai constituie o problemă. În plus, aceste documente pot fi stocate direct pe server-ul instituţiei, astfel încât acelaşi titlu va putea fi consultat simultan de mai mulţi utilizatori. Din păcate, în momentul de faţă, bibliotecile din ţara noastră sunt oarecum reticente faţă de acest format, poate şi din cauza promovării insuficiente.

Pe de altă parte, având în vedere tendinţele actuale de digitizare a documentelor din biblioteci, posibilitatea de a facilita accesul la informaţie prin transpunerea acesteia în sistem Braille ar trebui regândită. Astfel, actualmente, orice document, înainte de a fi tipărit, este disponibil în format digital. În plus, fiind fişiere text, ele ocupă un spaţiu extrem de mic pe server-ul instituţiei. Bibliotecile ar trebui să intre în posesia acestor formate digitale şi, cu ajutorul unei imprimante Braille, să tipărească doar acele paragrafe care sunt cu adevărat de interes pentru utilizatori.

Se vorbeşte în literatura de specialitate şi nu numai despre societatea informaţiei şi chiar societatea cunoaşterii, o societate care nu este altceva decât societatea omenească normală din toate timpurile cu amprenta de modernism informaţional specific avalanşei informaţionale, o societate care se bazează pe utilizarea cu prioritate a informaţiei şi a tehnologiilor informaţionale şi comunicaţionale şi mai ales o societate în care utilizatorii bibliotecilor au pretenţia să obţină informaţia într-un mod rapid şi eficient. Astfel, având în vedere aceste aspecte, ar trebui să devină evident faptul că este necesar ca bibliotecile să le ofere utilizatorilor lor cu nevoi speciale servicii adecvate care să le permită, într-un fel sau altul, să aibă acces la informaţie, fie datorită faptului că respectiva bibliotecă dispune de documentul solicitat în formatul solicitat, fie, în cazul în care documentul nu există în respectiva bibliotecă, prin intermediul unor mijloace care permit identificarea locului şi a modalităţii de solicitare a respectivului document, fie prin intermediul

tehnologiilor de acces care transformă conţinutul unui document electronic într-un format accesibil. Deşi asigură accesul la informaţie şi chiar transformarea documentelor în documente accesibile, tehnologiile de acces nu trebuie să excludă existenţa în bibliotecă a colecţiilor de documente în formate speciale, destinate persoanelor cu dizabilităţi. În plus, acestea trebuie să permită bibliotecilor:

- să asigure şi să menţină relaţii de colaborare cu biblioteci speciale la care să poată apela, prin împrumut interbibliotecar, când i se solicită un document inexistent în colecţii;
- să cunoască legături utile pe care să le poată foloşi în căutarea informaţiei electronice accesibilizată sau care ar putea fi accesibilizată (biblioteci virtuale sau biblioteci speciale on-line (în Spania există o astfel de bibliotecă ce are ca scop accesibilizarea documentelor electronice şi transmiterea lor fie prin poştă, pe CD, fie prin intermediul internetului, tuturor acelora care o solicită şi care pot demonstra că sunt persoane cu dizabilităţi). Aceste informaţii trebuie avute în vedere ca parte integrantă a catalogului de bibliotecă şi mai ales în situaţia în care biblioteca dispune de un catalog special destinat utilizatorilor cu dizabilităţi.

Accesul la paginile web şi mai ales la catalogul opac al bibliotecilor reprezintă cea mai bună modalitate de a afla unde poate fi găsit un anumit document în formatul dorit. Aceste căutări folosind ca instrument internetul pot fi realizate chiar şi de către utilizatorii cu diferite dizabilităţi dacă computer-ele de pe care se realizează căutarea sunt dotate corespunzător. Va putea inclusiv să descarce aceste documente şi să le imprime la dimensiuni mai mari sau în alfabet Braille, sau pur şi simplu să asculte informaţia care va fi redată cu ajutorul unui cititor de ecran. Va avea, în acest mod, autonomia necesară pentru a localiza, selecta şi citi documentul de care are nevoie, în acelaşi fel ca şi restul utilizatorilor bibliotecii.

Din păcate, în ţara noastră numărul documentelor disponibile în formate accesibile (cărţi audio, cărţi în sistem Braille, cărţi în format DAISY) este infim în comparaţie cu producţia editorială. Acesta este motivul pentru care biblioteca va trebui să ofere tuturor categoriilor de utilizatori tehnologii necesare cu ajutorul cărora să poată fi consultate documentele din colecţii, indiferent că acestea sunt în format tradiţional sau electronic.

Producerea şi distribuirea materialelor adaptate pentru persoanele nevăzătoare sau cu deficienţe vizuale

Unul dintre punctele forte ale bibliotecii integratoare trebuie să fie oferta cât mai mare de materiale adaptate. Cu toate acestea, producerea acestor materiale este atât de costisitoare, încât ar fi cu adevărat utopic să ne gândim că toate bibliotecile care se doresc a fi integratoare ar putea pune la

dispoziţia utilizatorilor o paletă largă de documente adaptate. Astfel, colaborarea bibliotecilor şi inclusiv înfiinţarea unui centru producător şi distribuitor de materiale adaptate la nivel naţional sau regional sunt extrem de utile.

Distribuţia şi etichetarea documentelor într-o bibliotecă accesibilă tuturor

Dimensiunile şi distribuţia mobilierului în săli trebuie să permită deplasarea unei persoane cu mobilitate redusă şi să nu provoace risc de accident în rândul utilizatorilor nevăzători sau cu probleme vizuale.

Amplasarea documentelor trebuie să le permită utilizatorilor să le vadă şi să le poată manevra.

Etichetele de pe rafturi sau de pe documente, clasificare şi domeniu trebuie cel puţin să se realizeze cu culori contrastante şi utilizându-se caractere mari ale literelor, care să permită vizualizarea lor de la distanţă şi lectura acestora la 5 cm apropiere. Sistemul de iluminare în sală va fi adecvat, existând posibilitatea de a se utiliza o modalitate de iluminare adiţională cu caracter opţional în dreptul rafturilor şi al meselor de lectură.

Un sistem de etichetare extrem de accesibil persoanelor nevăzătoare sau cu deficienţe de vedere este cel realizat cu ajutorul dispozitivului PenFrend (stiloul prietenos). Cu ajutorul său se pot înregistra şi reînregistra mesaje vocale asociate unor etichete autoadezive. Mesajele asociate etichetelor pot fi reascultate prin simpla atingere a etichetei cu dispozitivul. Acest aparat poate fi folosit pentru a eticheta orice.

Alte soluţii de etichetare pot fi:

- dispozitivul de etichetare în Braille: permite crearea de etichete ce pot fi utilizate atât de către nevăzători, cât şi de către văzători. Cu ajutorul lui se pot inscripţiona etichete Braille autoadezive. Literele se aleg prin rotirea unui disc pe care acestea sunt inscripţionate, atât în Braille, cât şi în negru.
- tacti-mark: este vorba despre un tub ce conţine un plastic lichid, care se întăreşte în contact cu aerul. Se poate foloşi pentru a face marcaje sau pentru a scrie litere, numere, pentru a face desene sau pentru a contura hărţi. Poate fi folosit pe hârtie, metal şi plastic dur.

Aşadar, utilizatorii cu nevoi speciale ar trebui să aibă acces, în mare măsură, la aceleaşi tipuri de documente şi informaţii valabile pentru publicul general prin intermediul bibliotecilor publice. Nevoia de recreere şi nevoile informaţionale ale utilizatorilor cu deficienţe, fie aceştia persoane învârstă, fie tineri, profesionişti sau alte grupuri specifice, ar trebui reflectate proporţional în cadrul colecţiilor în relaţie cu întreaga comunitate de utilizatori deservită de bibliotecă. În

colecţiile constituite pentru a satisface nevoile informaţionale ale persoanelor cu dizabilităţi ar trebui să se regăsească atât opere clasice şi documente ce conţin informaţie de interes general aparţinând diferitor domenii, cât şi lucrări de interes popular şi recreaţional.

Servicii

Din perspectiva accesului universal, utilizatorii cu dizabilităţi ar trebui să se poată integra în mod natural la serviciile pe care le oferă sistemul naţional de biblioteci.

Manifestul UNESCO în favoarea bibliotecii publice din anul 1994 se afirmă faptul că: „serviciile bibliotecii publice se oferă pornindu-se de la premisa egalităţii de acces pentru toate persoanele, indiferent de vârsta, rasa, sexul, religia, naţionalitatea, limba sau condiţia socială a acestora; trebuie să ofere servicii şi materiale speciale tuturor acelor utilizatori care, dintr-un motiv sau altul, nu pot utiliza materialele şi serviciile ordinare...".

Serviciile speciale înfiinţate trebuie să vină în întâmpinarea nevoilor utilizatorilor.

Odată rezolvată problema accesului fizic la bibliotecă, considerăm necesară, atât pentru utilizatorii valizi, cât şi pentru cei cu dizabilităţi, orientarea către următoarele servicii:

- servicii de orientare şi difuzare a informaţiei: informaţia pe care biblioteca o oferă cu privire la propriile produse şi servicii va constitui primul punct de contact al utilizatorilor cu dizabilităţi, iar din acest motiv este extrem de important să le fie facilitat accesul la aceasta.

Serviciile de referinţe şi informare bibliografică reprezintă în mod normal servicii directe şi personalizate. Personalul responsabil de acest serviciu va trebui să cunoască bine diferitele alternative de adaptare a informaţiei diferitelor cerinţe ale utilizatorilor cu distincte tipuri de dizabilităţi. În plus va fi extrem de important ca personalul să cunoască o serie de reguli de bază de comportament, norme ce au fost descrise în capitolul destinat utilizatorilor.

Bibliotecile din Sistemul Naţional de Biblioteci dispun din ce în ce mai mult de opere de referinţe în formate digitale care, aşa cum deja am vazut, facilitează lectura utilizatorilor nevăzători sau cu deficienţe de vedere. În plus, noile tehnologii le permit utilizatorilor să poată consulta diferite tipuri de informaţie de la propriile domicilii sau din orice punct cu acces la internet, iar prin intermediul paginii web a bibliotecii, prin e-mail, inclusiv chat sau forumuri de discuţie îşi poate satisface o categorie variată de nevoi de informare. Aşadar, acestea ar fi aspecte de care ar trebui să ţină seamă bibliotecile, transformându-le într-o serie de avantaje de care ar putea beneficia toţi utilizatorii şi în mare măsură utilizatorii cu dizabilităţi.

Diferitele evenimente pe care multe dintre bibliotecile româneşti le organizează, sunt foarte utile în vederea atragerii utilizatorilor cu dizabilităţi către serviciile oferite. Biblioteca trebuie să

devină un punct de legătură pentru diferite tipuri de documentare, servind în acelaşi timp ca legătură dintre utilizatorii cu dizabilităţi şi diferitele instituţii destinate acestora. Prin intermediul bibliotecilor din sistemul naţional, utilizatorii vor putea avea acces la resurse relaţionate în mod direct cu dizabilităţile, precum sunt asociaţii, centre, servicii speciale existente în comunitatea deservită, etc.

- formarea utilizatorilor: este vorba despre un serviciu fundamental prin care se va reuşi ca persoanele cu dizabilităţi să poată utiliza resursele disponibile în respectiva bibliotecă. Nevoile şi caracteristicile specifice ale persoanelor cu dizabilităţi vor trebui avute în vedere în momentul stabilirii programului de formare a utilizatorilor, în momentul planificării sarcinilor personalului şi în momentul elaborării materialelor publicitare folosite pentru atragerea acestei categorii de utilizatori către activităţile propuse de biblioteca respectivă.
- promovarea lecturii: se va acorda atenţie caracteristicilor populaţiei şi asupra evoluţiei acesteia. Deschiderea bibliotecii pentru o categorie tot mai diversificată de utilizatori, susţinerea copiilor şi a adulţilor în descoperirea plăcerii lecturii şi în perceperea bibliotecii ca pe un loc agreabil în care se pot efectua în linişte diferite activităţi educative, de timp liber, etc, toate acestea reprezintă teme care contribuie la îndeplinirea rolului pe care UNESCO îl atribuie bibliotecilor publice prin manifestul său.
- servicii de împrumut: împrumutul, atât cel individual, cât şi cel colectiv, este unul dintre serviciile bibliotecare de care pot beneficia în mare măsură persoanele cu diferite dizabilităţi. Dat fiind faptul că în multe situaţii acestora le este imposibil să se deplaseze, este indicat ca bibliotecile să ofere condiţii speciale de împrumut pentru această categorie de utilizatori, cum ar fi serviciile de împrumut prin poştă sau pentru perioade mai îndelungate de timp.

În acest sens există o serie de iniţiative dintre care citǎm ca fiind semnificativ serviciul Telebiblioteca iniţiat în Madrid şi destinat persoanelor învârstă şi persoanelor cu dizabilităţi. Solicitările de împrumut se primesc prin telefon şi într-un timp scurt publicaţiile sunt aduse la domiciliul solicitantului.
(Comunidad de Madrid. http://www.bibliomadrid.org/tb/)

Activităţi culturale complementare

Este evident faptul că în toate activităţile lor, bibliotecile trebuie să îşi planifice şi să fie dotate cu tehnologiile asistive necesare pentru a facilita accesul utilizatorilor cu dizabilităţi. În plus, bibliotecile pot iniţia şi dezvolta activităţi destinate să ofere publicului general o viziune integratoare a dizabilităţii. În planificarea anuală a activităţilor pot fi incluse, de exemplu, prezentări

de cărţi, romane sau nuvele, ale căror personaje cu dizabilităţi relatează întâmplări, sentimente, trăiri, etc. Pot fi organizate de asemenea şi expoziţii pe această temă, evitându-se atitudinile tandre sau de compasiune faţă de această categorie de persoane şi prezentându-se situaţii de normalitate, de exemplu persoane cu dizabilităţi practicând diferite sporturi. Alte activităţi desfăşurate în bibliotecă, cum sunt cele de tipul ora de lectură, ar putea foloşi publicaţii în formate speciale.

Ziua de 3 decembrie, declarată ca fiind zi internaţională a persoanelor cu dizabilităţi, ar putea reprezenta o bună ocazie de diseminare a temei, prin intermediul redactării de diferite articole, materiale promoţionale, diferite evenimente create pentru aceasta categorie de utilizatori cum ar fi ziua porţilor deschise, etc.

Aceste activităţi şi nu numai contribuie la sensibilizarea utilizatorilor şi implicit la eliminarea posibilelor bariere de natură psihologică existente în rândul populaţiei.

Promovarea serviciilor

Pentru a-şi promovaserviciile lor speciale în sensul atragerii utilizatorilor cu nevoi de lectură speciale, bibliotecile ar putea iniţia campanii de informare destinate instituţiilor sau asociaţiilor ce au în vedere persoanele cu dizabilităţi. Promovarea lecturii îşi poate atinge scopul de a atrage persoane cu dizabilităţi către resursele informaţionale ale zonei din asociaţiile, instituţiile sau centrele educative ale zonei deservite de respectiva bibliotecă. În acest sens va trebui să fie realizată o difuzare adecvată a informaţiei. Sesiunile de încurajare a lecturii sau animaţia culturală realizate în şcoli pot fi extrem de importante.

Am văzut că unei părţi semnificative a utilizatorilor nevăzători din România le este greu să se deplaseze la bibliotecă. De aceea este extrem de important ca bibliotecile să vină în întâmpinarea lor prin dezvoltarea unor servicii la distanţă, prin intermediul site-ului bibliotecii, al forum-urilor, rss, etc. Însă acesta nu ar trebui să devină obiectivul principal al bibliotecii căci pentru a se integra cu adevărat în societate, persoanele cu dizabilităţi trebuie să înveţe „să iasă din casă”.

Recomandări

1. Pentru a obţine biblioteci accesibile trebuie să avem în vedere atât utilizatorii, cât şi posibilii angajaţi cu dizabilităţi ai respectivei biblioteci.
2. Eliminarea barierelor de natură arhitectonică trebuie să aibă în vedere atât zona publică (destinată utilizatorilor), cât şi zonele destinate personalului angajat.

3. Este necesară constrângerea producătorilor de sisteme integrate de bibliotecă să îndeplinească normele în vigoare şi să dezvolte soft-ware accesibil tuturor categoriilor de utilizatori.

4. Este necesară stipularea în contractele de licenţă cu furnizorii ca resursele electronice să îndeplinească criteriile de accesibilitate în vigoare.

Dacă se reuşeşte îndeplinirea acestor recomandări, vom reuşi ca biblioteca noastră să devină un centru de integrare pentru toţi şi nu de excludere.

Concluzii

Odată cu dezvoltarea vertiginoasă pe care au cunoscut-o noile tehnologii, dar şi internetul, apar noi oportunităţi de a face disponibilă informaţia tuturor, în mod egal şi în acelaşi timp, indiferent de condiţia fizică sau tehnologică. Pentru aceasta însă este necesară o muncă susţinută, organizată, îndreptată către elaborarea sau utilizarea de standarde de accesibilizare. În multe state există legi care susţin accesibilizarea informaţiei, iar dintre acestea menţionăm: Spania, Regatul Unit, Portugalia, Irlanda, Suedia, Germania, Statele Unite ale Americii, Canada, Australia, Brazilia, etc.

Dacă reuşim să abandonăm ideea tradiţională conform căreia pentru a exista, o bibliotecă trebuie să deţină în mod necesar cărţi, ne vom da seama imediat de faptul că este mai uşor decât ne imaginam să putem transforma bibliotecile din sistemul naţional în aşa-numitele biblioteci pentru toţi. Am arătat că pot exista cărţi utile persoanelor cu dizabilităţi vizuale fără a fi necesar să sacrificăm spaţii mari. Se poate crea o reţea de împrumut interbibliotecar care să apropie serviciile şi fondurile diferitelor biblioteci între ele şi astfel să le pună la dispoziţia utilizatorilor. Se poate oferi în acelaşi timp informaţie despre cum şi unde sunt localizate aceste documente. Se pot face acestea şi multe alte lucruri. Poate că nu se va reuşi din start ca bibliotecile publice să se transforme în biblioteci pentru toţi. Dar cu siguranţă se va reuşi dezvoltarea unor servicii la care să aibă acces tot mai multe categorii de utilizatori, să devină mai cotidiane, mai sociale, ajutând în final biblioteca să îşi îndeplinească obligaţia de a ne deservi pe toţi. În acelaşi timp obiectivul nostru ca bibliotecari ar trebui să fie acela de a îmbunătăţi serviciile pe care le oferim şi, în special, să integrăm persoanele cu deficienţe vizuale în bibliotecă, să facem ca aceste persoane să participe la activităţile culturale organizate în bibliotecile noastre (să asiste la dezbateri, la conferinţe, la serile de lectură, etc), să poată vorbi despre aceleaşi cărţi în acelaşi timp, să se poată conecta la internet, accesând aceleaşi site-uri şi aceleaşi reţele de socializare ca şi colegii lor, la acelaşi calculator, în aceeaşi sală, în aceeaşi bibliotecă, în aceeaşi societate.

În momentul de faţă este necesar să ne întrebăm ce loc ocupă biblioteca ca centru cultural a cărei bază esenţială constă în serviciul public, în diseminarea cunoaşterii şi în garantarea sensului său ca bun public. În România numărul copiilor şi al tinerilor care nu se apropie de şcoală, care nu se apropie de cărţi sau care pur şi simplu nu au acces la cunoaştere este din ce în ce mai ridicat. Cu aceeaşi situaţie se confruntă şi persoanele cu dizabilităţi din ţara noastră.

Biblioteca integratoare, biblioteca pentru toţi constituie o nouă paradigmă de concepte şi valori al cărei principiu este respectul faţă de demnitatea umană. Este vorba despre a interpreta, a

asculta şi de a înţelege ce doresc şi de ce au nevoie persoanele nevăzătoare sau cu deficienţe vizuale, de a proiecta o instituţie integratoare pornind de la dorinţele beneficiarilor ei, de a deschide porţile bibliotecii şi de a le oferi libertatea care li se cuvine şi pe care niciodată nu ar fi trebuit să o piardă.

Trăim într-o epocă a globalizării în care un sistem economic, capitalismul, a consolidat un grup mic de persoane care concentrează mari bogăţii şi care are acces la cultură. Faţă de ei, o masă enormă a rămas exclusă, nu doar din piaţa consumului şi a muncii, ci şi de la oportunitatea de a se forma în scopul unei vieţi normale. Astfel biblioteca trebuie să fie un centru activ care să îşi sprijine utilizatorii în procesul de integrare. Biblioteca trebuie să recunoască şi să fie pregătită pentru a veni în întâmpinarea diferenţelor dintre persoane, care nu sunt doar de natură fizică sau funcţională, ci şi de natură psihologică sau culturală.

De-a lungul acestei lucrări am reflectat asupra chestiunii dizabilităţii, precum şi asupra relaţiei sale cu accesul la cultură şi la integrarea socială. Dorim să evidenţiem faptul că dizabilitatea este în mod fundamental o construcţie socială. O persoană poate avea deficienţe funcţionale de diferite tipuri şi având diferite origini, însă cu toate acestea posibilităţile sau limitările pe care le are pentru a îşi îndeplini sarcinile sunt în funcţie de barierele sau facilităţile cu care se confruntă în mediul în care trăieşte.

Este extrem de facil să fie învinovăţită persoana cu dizabilităţi: „nu este ca mine, deci nu este capabil să facă ce fac şi eu”. Asupra lor societatea a depozitat compasiunea, teama sau indiferenţa. Cu toate acestea privirea noastră trebuie să se îndrepte asupra noastră înşine, pentru ca în felul acesta să descoperim atitudinile noastre negativiste concretizate în instituţii care se justifică pretinzând că sprijină integrarea persoanei cu dizabilităţi într-o normalitate pe care o considerăm îndoelnică. Astfel persoanele cu dizabilităţi rămân blocate în aparate pedagogice, asistenţiale şi terapeutice care pretind să le normalizeze condiţia.

Din fericire s-au dezvoltat şi alte puncte de vedere şi au apărut şi alte voci. Astfel, biblioteca trebuie să fie percepută ca pe o instituţie socială şi comunitară care să reflecte dinamica societăţii şi valorile etice şi culturale pe care dorim să le protejăm.

În momentul de faţă, specialiştii vorbesc despre accesibilizarea bibliotecilor prin îndeplinirea normelor fizice de acces prevăzute (reorganizarea spaţiilor, mobilier special, modificarea intensităţii luminii, în general tot ce ţine de arhitectura clădirii). conceptul de accesibilitate trebuie extins, aşa cum am mai spus, la accesul la colecţiile şi serviciile puse la dispoziţie de către biblioteci şi chiar la comportamentul şi la atitudinea personalului de specialitate care interacţionează în acelaşi spaţiu.

Deşi a scrie pe tema bibliotecilor pentru toţi ar putea părea desuet, actualmente multe persoane nu pot utiliza produsele şi serviciile acestor instituţii. În vederea dezvoltării sociale şi personale a indivizilor, cartea şi lectura trebuie să fie la îndemâna tuturor. În fond, adaptarea produselor şi a serviciilor de bibliotecă pentru persoanele cu nevoi speciale nu este imposibilă şi nici măcar dificilă. Este necesară apropierea şi cunoaşterea realităţii acestor persoane. Ascultându-le nevoile şi având în vedere mediul în care îşi desfăşoară activitatea, li se va putea acorda o atenţie adecvată căci şi pentru ei, ca şi pentru toţi cetăţenii de altfel, este esenţial consumul cultural.

În acest sens, în anul 1949 a fost publicat Manifestul UNESCO referitor la bibliotecile publice, manifest în care este subliniată încrederea în instituţia bibliotecară ca principal motor al procesului educaţional, cultural, informaţional şi ca instrument indispensabil în menţinerea păcii şi a înţelegerii interpersonale şi interculturale. Ulterior, în manifestul său în favoarea bibliotecii publice din anul 1994, UNESCO subliniază importanţa educaţiei şi a accesului la informaţie pentru dezvoltare personală şi pentru participare la problemele societăţii căci libertatea, prosperitatea şi dezvoltarea omenirii sunt valori umane fundamentale care pot fi obţinute numai în condiţiile în care cetăţenii bine informaţi au capacitatea de a se implica activ în comunitatea din care fac parte. Participarea constructivă şi consolidarea democraţiei depind de o bună educaţie şi de acces liber şi nelimitat la cunoaştere, gândire, cultură şi informaţie.

Biblioteca, pas obligatoriu în dezvoltarea cunoaşterii, reprezintă aşadar un element de bază al educaţiei permanente, al deciziilor autonome şi al progresului cultural al unei persoane sau a unui grup social. Acest manifest subliniază capacitatea bibliotecii publice de a se transforma într-o instituţie democratică, ce oferă utilizatorilor săi posibilitatea de a-şi dezvolta abilităţile şi nevoile şi de a participa la dezvoltarea societăţii în care trăiesc şi în care îşi desfăşoară activitatea. Este prezentată aşadar ca o instituţie care ar trebui să favorizeze includerea, egalitatea, respectarea drepturilor tuturor, să ofere servicii şi materiale speciale pentru acei utilizatori care dintr-un motiv sau altul nu pot folosi serviciile şi materialele ordinare, ca de exemplu minorităţile lingvistice, persoanele cu dizabilităţi, persoanele aflate în spitale sau în închisori. Însă bibliotecile nu vor fi capabile să îndeplinească acest scop în condiţiile în care nu sunt capabile să asigure accesul la serviciile lor tuturor categoriilor de utilizatori, indiferent de caracteristicile fizice, categoria socială, etc.

Pentru aceasta însă, nu sunt suficiente doar câteva ajustări ale clădirii, ci sunt necesare, în primul rând, schimbări ale unor mentalităţi şi a structurii organizatorice (flux, documente, servicii, tehnologii) cu care vin bibliotecile în întâmpinarea utilizatorilor lor.

În acelaşi timp, este indicat ca şi persoanele cu nevoi speciale să colaboreze cu personalul bibliotecilor în scopul îmbunătăţirii dotărilor şi a serviciilor în aşa fel încât includerea şi participarea lor la viaţa culturală să nu mai fie o speranţă pentru viitor, ci un bun al prezentului.

Este imposibil să ignorăm faptul că ideile expuse provin dintr-o realitate socială şi politică pe care o trăieşte ţara noastră în care se atrage atenţia asupra carenţei şanselor egale, în care se impun noi definiţii, noi proiecte orientate în sensul obţinerii unei noi realităţi, care să fie structurate pornind de la intenţii solide de a obţine binele comun.

Sintetizând, lucrarea de faţă nu se doreşte o critică a modului cum sunt percepute în momentul de faţă persoanele cu dizabilităţi, ci să transforme această privire critică într-o speranţă de transformare prin intermediul propunerii unui model concret de instituţie: biblioteca integratoare. Dorinţa noastră este ca prezenta lucrare să contribuie la implementarea unui astfel de model instituţional.

Uneori sunt prezentaţi ca victime, uneori sunt eroi. Alteori, accentul cade pe ceea ce nu pot face, ignorându-le drepturile, interesele, capacitatea, competenţele, talentul sau abilităţile. Nu de puţine ori, nu ei înşişi, ci alţii sunt cei care se pronunţă despre oamenii cu dizabilităţi. Din păcate, prea frecvent îi regăsim în media ca „suferinzi", „prizonieri", „victime ale bolii", altfel spus persoane neajutorate. Cu o asemenea imagine, o persoană cu dizabilităţi cu greu poate convinge familia, prietenii, colegii sau pe un angajator că este capabilă să se descurce, că are lucruri importante pe care le poate oferi societăţii.